

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ČESKÉ LITERATURY A LITERÁRNÍ VĚDY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Tereza Jelenová

Francouzská recepce česky psaných románů Milana Kundery

(Kniha smíchu a zapomnění, Nesnesitelná lehkost bytí a Nesmrtelnost)

French Reception of Czech Written Novels by Milan Kundera

(The Book of Laughter and Forgetting, The Unbearable Lightness of being, Immortality)

Praha, duben 2009

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Petr Bílek, CSc.

Poděkování panu profesoru Bílkovi za vedení této diplomové práce.

*Poděkování archivu nakladatelství Gallimard za zpřístupnění fondu novinových
výstřižků, které se týkají románů Milana Kundery.*

Prohlášení autorky o původnosti práce

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze dne 31. 3. 2009

OBSAH

<u>1. Úvod</u>	5
<u>2. Teoretická východiska</u>	7
<u>3. Francouzský tisk</u>	10
<u>4. Kniha smíchu a zapomnění (<i>Le Livre de rire et de l'oubli</i>) a její francouzská recepce (1979)</u>	13
4. 1 Kontext.....	13
4. 2 Žánr.....	14
4. 3 Postavy.....	17
4. 4 Tematika a kompozice	20
4. 5 Hodnocení.....	23
<u>5. Nesnesitelná lehkost bytí (<i>L'Insoutenable légèreté de l'être</i>) a její francouzská recepce (1984)</u>	27
5. 1 Kontext.....	27
5. 2 Žánr.....	29
5. 3 Postavy.....	31
5. 4 Tematika a kompozice	36
5. 5 Hodnocení.....	41
<u>6. Nesmrtelnost (<i>l'Immortalité</i>) a její francouzská recepce (1990)</u>	47
6. 1 Kontext.....	47
6. 2 Žánr.....	49
6. 3 Postavy.....	51
6. 4 Tematika a kompozice	55
6. 5 Hodnocení.....	58
<u>7. Závěr</u>	66
7. 1 Vývoj obrazu Milana Kundery a jeho románů ve francouzské recepci v letech 1979-1990.....	66
7. 2 Jazyk recenzentů	67
7. 3 Analýza francouzského tisku ve vztahu ke Kunderovým česky psaným románům.....	71
<u>8. Resumé</u>	74
<u>9. Summary</u>	77
<u>10. Bibliografie</u>	80
<u>Příloha č. 1</u>	86
<u>Příloha č. 2</u>	87

1. Úvod

Cílem této diplomové práce je postihnout francouzskou/frankofonní¹ recepci českých psaných románů Milana Kundery, vydaných ve Francii v letech 1979 až 1990. Zaměříme se na tři romány, které napsal Milan Kundera česky na území Francie. Jsou jimi *Knih smíchu a zapomnění*, *Nesnesitelná lehkost bytí* a *Nesmrtelnost*.

Vycházíme zde z recepce uveřejněné ve francouzském denním tisku a v odborných (nejen) literárních časopisech. Články (šlo v největší míře o recenze², dále pak o souhrnné recenze a kritické statě), které jsme studovali, nám byly poskytnuty ke studiu archivem nakladatelství Gallimard, které vydalo ve Francii veškeré francouzsky publikované knihy Milana Kundery. Vzhledem k tomu, že jsme pracovali s materiály zmíněného archivu, který neeviduje čísla stránek, na nichž se jednotlivé články v tisku nacházejí, neuvádíme čísla stránek ani my.

V první části práce stručně shrneme teoretická východiska recepce literárního díla, ve druhé části krátce představíme francouzský tisk, v dalších částech se budeme věnovat jednotlivým románům a jejich recepci. Budeme pozorovat, zda a jak se proměňuje obraz díla a obraz autorského subjektu ve francouzském prostředí. Domníváme se, že práce může být přínosná především tím, že poodhalí přijetí románů Milana Kundery ve francouzském prostředí, které autora a jeho dílo nejprve nezná³, ale postupně ho začíná počítat mezi své přední autory a nazývá ho francouzským spisovatelem. Dále chceme na konkrétních člancích ukázat různost čtení románů Milana Kundery, která je spjata s individuálním přístupem každého čtenáře (laika i odborníka) k textu.

Části věnované jednotlivým románům dělíme ještě na podkapitoly, které se zabývají u všech románů shodně kontextem, do jakého je dílo francouzskou recepcí řazeno, žánrovým

¹ Čerpáme okrajově také z několika článků z frankofonních zemí (např. ze Švýcarska, Belgie, Kanady). Dále užíváme pro označení francouzské a frankofonní recepce společný název „francouzská“, jelikož množství článků z frankofonních zemí, se kterým pracujeme, je oproti množství francouzských článků nepatrné.

² „Žánr literární, umělecké a vědecké kritiky, posudek literárního, uměleckého nebo vědeckého díla po jeho vydání (...) Recenze více knih se nazývá *souhrnnou recenzí* (...) Rozsáhlejší recenze plynule přechází v *kritickou stat'*. (...)“ (Vlašín a kol.: *Slovník literární teorie*. Praha : Československý spisovatel, 1977, s. 314)

³ Milan Kundera odjíždí do Rennes jako hostující profesor v roce 1974, o rok později se rozhodne ve Francii zůstat. V roce 1981 získává francouzské občanství. Ve Francii vychází vůbec první jeho kniha v roce 1968. Jde o román *Žert* (překlad Marcel Aymonin), později vycházejí *Směšné lásky* (1970, přel. François Kérel), *Život je jinde* (1973, přel. F. Kérel), *Valčík na rozloučenou* (1976, přel. F. Kérel). Všechna tato díla napsal Milan Kundera ještě v Čechách a vyšla v Paříži v nakladatelství Gallimard v tzv. coll. «Du monde entier» (ediční řada „Z celého světa“).

zařazením textu, recepcí postav románu, recepcí tematiky a kompozice románu a celkovým hodnocením knihy a samotného autora⁴.

V závěru této diplomové práce shrneme, zda a jak se ve francouzské recepci v letech 1979 - 1990 vyvíjel obraz Milana Kundery a jeho tří románů, dále upozorníme na metaforický jazyk recenzentů a v neposlední řadě zanalyzujeme francouzský tisk, v němž se o románech Milana Kundery i o autorovi samém píše. Kompletní přehled francouzského tisku, ve kterém vyšly články o románech Milana Kundery, přikládáme v příloze č. 2. V příloze č. 1 uvádíme přehled všech děl M. Kundery, která vyšla v letech 1979 až 1990 ve Francii.

⁴ Typické pro francouzskou recepci je používání výrazu „autor“ i pro „vypravěče“ a směšování autora a vypravěče dohromady, proto v celé této práci užíváme obou výrazů jak pro označení autora, tak pro označení vypravěče.

2. Teoretická východiska

Teoretická východiska této diplomové práce se opírají o recepční estetiku kostnické školy. Recepční estetika vznikla v 60. letech v Německu a jejími představiteli jsou Wolfgang Iser, Hans Robert Jauss, Renate Lachmannová, Karlheinz Stierle, Jurij Striedter nebo Rainer Warning. Kostnická škola se nově vymezuje proti marxistické a formalistické škole, a to zapojením adresáta do celkového vnímání dějin literatury.

„Čtenář, posluchač a divák sehrává v obou literárněteoretických metodologiích⁵ jen velmi omezenou roli. Ortodoxní marxistická estetika se zabývá čtenářem – pokud se jím vůbec zabývá – stejně jako autorem, tj. ptá se po jeho sociálním postavení, nebo se ho pokouší najít v rozvrstvení zobrazené společnosti. Formalistická škola potřebuje čtenáře pouze jako vnímající subjekt, který má na základě pokynů textu rozpoznat formu nebo odhalit postup. Přisuzuje mu teoretické porozumění filologa, jenž zná umělecké prostředky a dokáže je reflektovat. Obě metody opomíjejí čtenáře v jeho přirozené, pro estetické i historické poznání nezbytné úloze – jako adresáta, pro něhož je literární dílo primárně určeno. Přípravují tak literaturu o jednu dimenzi, která nezbytně patří k jejímu estetickému charakteru i společenské funkci: o dimenzi její recepce a jejího účinku.“⁶

Spisovatel i historik jsou v první řadě jen čtenáři, říká H. R. Jauss. Čtenář v tomto pojetí plní důležitou úlohu, protože díky němu dochází k neustálému převyprávění dějin. Významná je zde samozřejmě jak životní, tak literární zkušenost čtenáře, která předchází recepci díla.

Na této zkušenosti čtenáře je dějinnost literatury závislá. Čtenář srovnává dílo jednak s díly již přečtenými (esteticky), druhak také s porozuměním čtenářů, kteří ho četli před ním (historicky). Také zde hraje roli celkové psychické rozpoložení, ve kterém se čtenář při četbě nachází. Dílo a publikum jsou tedy v neustálém „dialogu“.

„Perspektiva recepční estetiky nezprostředkovává jen mezi pasivním vjemem a aktivním porozuměním, mezi normovanou zkušeností a novou produkcí. Sledujeme-li dějiny literatury takto, v horizontu dialogu díla publika ustavujícího kontinuitu, je také neustále překlenován (vermittelt) rozpor mezi jejich estetickým a historickým aspektem a současně navazována nit, která vede od minulých jevů k současné literární zkušenosti a kterou historismus přerušil.“⁷

Je třeba též upozornit na to, že je možné publikum rozdělit na odborné a laické. Odborník by se měl od laika lišit zejména tím, že přestože jsou oba přirozenými čtenáři se svými subjektivními zkušenostmi a emocemi, které se zapojují do procesu čtení, odborník oproti laikovi umí dílo nahlédnout i z hlediska širších souvislostí, měl by být schopen odborně popsat estetickou kvalitu díla, měl by být schopen ho odborně interpretovat. Interpretace je totiž dalším, vyšším stupněm v rámci recepce.

⁵ Zde je myšlena metodologie marxistická a formalistická.

⁶ Jauss, H., R.: *Dějiny literatury jako výzva literární vědě*. In *Čtenář jako výzva*. Praha : Host, 2001, s. 7.

⁷ *Ibid.*, s. 8.

Existují také objektivní faktory, které dílo předem definují, čímž vytvářejí dopředu předpoklady k tomu, jak bude dílo přijato. Těmito faktory jsou normy, vztahující se k literárnímu dílu (například jeho žánr), vztahy k jiným známým dílům a do třetice konfrontace fikce se skutečností (poetické funkce jazyka s jeho praktickou funkcí). Publikum, které čte nově vydané dílo, může vnímat text jinak, než ho bude vnímat další generace. Takový fenomén se nazývá estetická distance. Kniha, která měla úspěch v 19. století, může ve 20. století ztratit na atraktivitě. Například *Večerní písně* Vítězslava Háška byly ve své době velmi oblíbené, avšak ve 20. století o svou popularitu téměř přišly. Naopak Jan Neruda a jeho *Hřbitovní písně* ve své době velký úspěch neslavily, ale ve 20. století vzniklo publikum, které básně ocenilo. Ve francouzské literatuře slouží jako podobný příklad pobuřující přijetí Flaubertovy *Paní Bovaryové* v porovnání s Feydeauovou *Fanny*. Postupem času se přízeň publika přesunula od *Fanny* k *Paní Bovaryové*.

„Když se pak ale světovým úspěchem stala první, jen malým okruhem znalců chápáná a jako obrat v dějinách románu uctívaná *Paní Bovaryová*, sankcionovali čtenáři románů, ono publikum, jež se na ní vzdělalo, nový kánon očekávání, podle něhož začaly být Feydeauovy slabiny – květnatý styl, módní efekty, lyrická vyznávací klišé – považovány za nesnesitelné a který z *Fanny* učinil bestseller včerejška.“⁸

U tzv. mistrovských (klasických) děl, jejichž vnímání je jistým způsobem ustáleno, je obtížné se k nim postavit odlišně. Zapomenout na vše, co jsme se o nich „naučili“ a zaujmout k nim nový, nezátížený postoj. Přijetí díla v každé době vypovídá mnohé o tom, jak soudobý čtenář dílo chápe, jak k němu dílo promlouvá.

Recepčněhistorická metoda je nejpřínosnější při studiu velmi staré literatury. U děl, jejichž autory neznáme (např. *Román o Lišákovi*), nám pomáhá zjistit, jaká díla považoval autor za všeobecně známá u dobového publika. Skrze informace o literární poučenosti čtenářů nám tato metoda umožňuje dílu lépe rozumět.

Ani v dnešní době nejsme schopni bez znalosti jistého kánonu⁹ děl pochopit například parodii, apokryf, travestii, parafrázi, aluzi atd.

Rozdílné přijetí díla můžeme pozorovat také mezi různými sociologickými skupinami lidí. Neznamená to ovšem, že by každé dílo mělo vytvořené své vlastní publikum vymezené historicky a sociologicky. Lze předpokládat, že publikum jedné národnosti přijme konkrétní dílo jinak než publikum jiné národnosti apod.

Z výše uvedených příkladů vyplývá, že recepci můžeme studovat jak synchronně, tak diachronně, můžeme ji dělit na „primární“ (recepti nově vydaného díla) a „sekundární“

⁸ Ibid., s. 19.

⁹ Kánon se přirozeně liší mezi jednotlivými národy, nelze tedy mluvit o jednom aktuálním literárním kánonu platném pro celý svět.

(recepti díla, které bylo vydáno například v minulém století). Recepce může být jak pozitivní, tak negativní; pokud je původně negativně hodnocenému dílu později přiznána velká kvalita a hodnota, dochází k jeho konkretizaci¹⁰.

Jelikož se v této práci zabýváme právě recepcí, považovali jsme za nutné velmi stručně vysvětlit recepčněhistorický přístup k textu. Zaměříme se především na to, zda a v čem se liší primární recepce jednotlivých francouzských recenzentů. Budeme se ptát, v čem se odborné publikum shoduje, a podíváme se, jestli mezi recenzenty vznikají ve vztahu ke Kunderovým románům nějaké stereotypní přístupy. Dále budeme sledovat, jak se vyvíjejí názory na Kunderovy romány, které po sobě následují, jestli jsou nově vydané romány vztahovány k předešlým Kunderovým románům, nebo jestli jsou vztahovány k jiným textům. Jistě by bylo zajímavé též porovnat francouzskou recepci s českou recepcí Kunderových románů, to však není naším cílem.

¹⁰ Konkretizován může být také autorský subjekt.

3. Francouzský tisk

Analýza recepce románů Milana Kundery ve francouzském tisku vyžaduje pochopitelně alespoň provizorní kontextualizaci jednotlivých periodik. Naším záměrem není podat přehled všech periodik, která vycházela v letech 1979 až 1990 ve Francii, ale přiblížit několik základních francouzských deníků a několik francouzských literárních časopisů, které považujeme za nejvýznamnější.

Po velkém rozmachu ze 60. let nastává ve Francii v letech 1974 – 1996 krize zapříčiněná rozvojem televize. Například v roce 1989 se 63% Francouzů raději nechává informovat prostřednictvím televize než prostřednictvím tisku (43%)¹¹. Přesto si některé deníky, např. *Le Figaro*, *Le Monde*, *Libération*, uchovaly silnou pozici. Mezi regionálními periodiky má silné postavení *Ouest-France*. Oproti deníkům, jejichž náklady výrazně klesly, se drží na stabilní úrovni týdeníky jako *Le Nouvel Observateur*, *L'Express* nebo *Le Point*.¹²

V následujícím přehledu¹³ stručně popíšeme základní charakteristiky tří francouzských deníků, tří týdeníků a čtyř literárních časopisů. Na základě charakteristik některých novin a časopisů pak v závěru naší práce shrneme, do jaké míry byla francouzská recepce Kunderových románů publikována v tom kterém tisku, zda jistý druh tisku věnoval více místa k rozboru děl Milana Kundery a zda je možné ze samotné orientace jednotlivých novin a časopisů vyvodit závěry vztahující se k přístupu k románům Milana Kundery.

Deníky

Le Figaro. Nejstarší dosud vydávaný deník *Le Figaro* vyšel poprvé v roce 1826, za vlády Karla X., jeho název je odvozen od divadelní postavy Figara (Beaumarchais). Politicky představuje středopravicovou, až pravicovou linii.

Le Monde. Večerník *Le Monde* byl založen Hubertem Beuve-Méry v roce 1944 na základě popudu Charlese de Gaulla. Představuje nejrozšířenější francouzský denní tisk ve světě, jeho politická orientace je středolevicově liberální.

Libération. Deník *Libération* vznikl pod záštitou Jeana-Paula Sartra. První číslo vyšlo v roce 1973, nejprve byly noviny orientovány extrémně levicově, později, na začátku 80. let, se z nich staly noviny sociálně-demokratické.

¹¹ Chauveau, A., Tétart, Ph.: *Introduction à l'histoire des médias en France de 1881 à nos jours*. Paris : Armand Colin, 1999.

¹² Ibid.

¹³ Informace k vytvoření tohoto přehledu francouzského tisku čerpáme z knihy: Jamet, F.: *La Presse périodique en France*. Paris : Armand Colin, 1983.

Týdeníky

L'Express. Již od roku 1953 je vydáván první francouzský zpravodajský týdeník *L'Express*. V 60. letech zažívá velký úspěch. V roce 1971 se časopis radikalizoval, postavil se proti gaullismu prezidenta Georsege Pompidoua. Na začátku 80. let se však orientace týdeníku stává pravicovou.

Le Nouvel Observateur. Od roku 1964 je vydáván zpravodajský týdeník *Le Nouvel Observateur*, který je zaměřen středolevicově. Podobá se jak týdeníku *L'Express*, tak týdeníku *Le Point*.

Le Point. Středo-pravicový týdeník *Le Point* vychází od roku 1972. Jedná se o časopis odpovídající typu amerického týdeníku *Newsweek*, který je otevřen všem politickým názorům. Roku 1982 se stává hlavním podílníkem tohoto časopisu nakladatelství Hachette.

Literární časopisy

Literární časopisy se celkově potýkají s konkurencí literárních příloh a literárních rubrik, které nabízejí deníky a zpravodajské týdeníky, přesto se na francouzském trhu kromě *Les Nouvelles littéraires* ostatní tři níže uvedené literární časopisy udržely až dodnes.

Les Nouvelles littéraires. V roce 1922 přišel Frédéric Lefèvre s nápadem založit týdeník s názvem *Les Nouvelles littéraires, artistiques et scientifiques* (*Novinky ze světa literatury, umění a vědy*). Přestože převažovaly články o literatuře, týdeník neměl velký úspěch, byl závislý na nakladatelství Larousse, které nad ním převzalo patronát. Po mnoha změnách se na místo šéfredaktora dostal v roce 1979 Jean François Kahn. V roce 1983 byl časopis prodán vydavatelství Ramsay.

Magazine littéraire. Měsíčník *Magazine littéraire* vznikl v listopadu 1966, jeho zakladatelem byl Guy Sitbon. V roce 1970 se stal majitelem *Magazine littéraire* Jean-Claude Fasquelle. Časopis měl za cíl najít své čtenáře mimo Paříž a zabývat se nižšími literárními žánry, jako je science-fiction nebo policejní román.

La Quinzaine littéraire. Časopis *La Quinzaine littéraire* poprvé vyšel v roce 1966. Založili ho François Erval a Maurice Nadeau. Nový čtrnáctideník byl určen publiku obeznámenému s moderními kritickými přístupy, které vyhledává také informace o dosud nevydaných dílech, bibliografie či rozhovory se spisovateli. Představuje především současná literární díla, která se zabývají uměním, literaturou i humanitními vědami.

Lire. *Lire*, jehož první číslo vyšlo v říjnu 1975, je výsledkem spolupráce Jeana-Louise Servan-Schreibera z *L'Expansion* a bývalého ředitele literární sekce *Figara*, Bernarda Pivota. Měsíčník se chtěl lišit od *Les Nouvelles littéraires* a *La Quinzaine littéraire*. *Lire* nabízí čtenáři informace o knihách, o novinkách ze světa vydavatelství, osm úryvků z nejlepších soudobých knih i rozhovory s autory. Oproti *La Bibliographie de France* nebo *Bulletin du livre* se nezabývá odbornou literaturou.

4. Kniha smíchu a zapomnění (*Le Livre de rire et de l'oubli*) a její francouzská recepce (1979)

Kniha smíchu a zapomnění vyšla v Paříži v roce 1979 a je vůbec první knihou, kterou napsal Milan Kundera na území Francie. Tyto údaje jsou ve francouzských recenzích často zmiňovány a objevují se spolu s krátkými biografickými informacemi o autorovi. Kundera je představován v literárních časopisech, naopak například v časopise pro chirurgy a dentisty¹⁴ se dočteme, že Milana Kunderu již není nutné francouzskému čtenáři představovat. Často jsou v recenzích vzpomínány i Kunderovy předchozí romány (*Žert*, *Život je jinde*, *Valčík na rozloučenou*), z nichž se nejvíce píše o *Žertu*, doplněnému o Aragonovu předmluvu (ve Francii velmi známou), jež řadí *Žert* mezi nejlepší romány století.

4. 1 Kontext

Milan Kundera bývá zařazován mezi autory středoevropských literatur a v souvislosti s ním jsou uváděna jména Franze Kafky i Jaroslava Haška. Nejen P. Enckell¹⁵, ale i mnoho dalších kritiků nalézají v knize obdobné situace, jaké se objevují v díle Franze Kafky.

P. Enckell¹⁶ tvrdí, že je *Kniha smíchu a zapomnění* „kafkovská“ od první strany, tedy od scény, v níž mluví K. Gottwald z balkonu k davu lidí a má na hlavě čepici půjčenou od svého přítele Clementise, kterého nechá později pověsit.

Jiný recenzent (Ph. Dulac)¹⁷ připomíná společně s tímto románem Rilkovu knihu *Le Livre de la pauvreté et de la mort* (*Kniha bídy a smrti*) napsanou roku 1903.

A. Brincourt¹⁸ zase nachází podobnosti mezi M. Kunderou a polským spisovatelem Witoldem Gombrowiczem¹⁹.

V článku C. Fleuryho²⁰ jsou jmenována také další díla blízká této knize, a to *Fantômes magnétiques* (1979) od Georgea Ferdinandyho²¹, zobrazující útek autora z Maďarska za revoluce v roce 1956, nebo *Garde inverse* (1979), jejímž autorem je Rumun Paul Goma²².

¹⁴ Maire, M.: Etranges étrangers. *Le Chirurgien-dentiste de France*, 5. 7. 1979, n° 27.

¹⁵ Enckell, P.: Le livre du rire et de l'oubli. *Les Nouvelles littéraires* 16. 4. 1979.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Dulac, Ph: Le livre du rire et de l'oubli. *Culture et œuvres universalis*, 1980.

¹⁸ Brincourt, A.: L'Humour corrosif de Milan Kundera. *Le Figaro* 29. 6. 1979.

¹⁹ Witold Gombrowicz (1904-1969) je významný polský prozaik, dramatik a esejista. V letech 1939-1963 žil v exilu v Argentině, v r. 1963 se vrátil do Evropy, zemřel ve Francii. Jeho tvorba je charakterizována jako satirická, parodická a groteskní. Mezi jeho romány patří např. *Ferdynand*, *Trans-Atlantik* nebo *Kosmos*. (informace o autorech, které v této práci uvádíme v poznámce, čerpáme z www.wikipedia.fr)

²⁰ Fleury, C.: Milan Kundera: peut-on rire et oublier? *Le Républicain lorrain* 6. 5. 1979.

²¹ Maďarský spisovatel, nar. v roce 1935, z Maďarska odešel do Francie v roce 1946.

²² Rumunský spisovatel, nar. r. 1935, v 70. letech odešel do politického azylu do Francie.

Poslední jmenovaná kniha vypráví o návratu hlavní postavy - spisovatele - ze Západu do jeho vlasti. A. Pons²³ odhaluje Kunderovu vášeň pro autory 18. století, kterou dokazuje hra *Jacques et son maître*²⁴ (*Jakub a jeho pán*) inspirovaná D. Diderotem. Podle recenzentky užívá spisovatel „techniku smíchu“ i styl autorů z dob osvícenství.

Milan Kundera nás uzavírá mezi tragično a frivolno, připojuje se tak k Victoru Hugovi, Voltairovi, Homérovi, Jamesi Joycovi a Franzi Kafkovi, říká B. de Latour²⁵. Staví tak Milana Kunderu na úroveň světových spisovatelů.

Na základě těchto názorů lze shrnout, že Milan Kundera s *Knihou smíchu a zapomnění* je francouzskou recepcí řazen do literárního kontextu dle tří různých kritérií:

- 1) kritérium geografické: M. Kundera patří mezi autory, kteří pocházejí ze stejného prostředí jako on (F. Kafka, J. Hašek)
- 2) kritérium autobiografické: spisovatel je porovnáván s jinými střeoevropskými autory, kteří odešli do exilu (W. Gombrowicz, G. Fernandiny, P. Goma)
- 3) kritérium literárněhistorické: pátrá po zdrojích možné inspirace v díle M. Kundery (D. Diderot, F. Kafka).

4. 2 Žánr

Jedním ze společných rysů francouzské recepce *Knihy smíchu a zapomnění* je různost žánrového zařazení knihy. V této části práce se budeme blíže věnovat právě této problematice.

Jako jediný mezi nimi pokládá *Knihu smíchu a zapomnění* za román J.-M. Rabaté²⁶ a doplňuje hned v zápětí, že tento román je složen z mnoha promluv, které se proplétají a kříží.

V *Le Courrier de la Vente*²⁷ se autor článku ptá, zda jde spíše o román, či o autobiografii, a dospívá k tomu, že se zde spojuje oboje najednou.

Podobně se k textu vyjadřuje C. Barkái²⁸, který ho popisuje jako „směs románu a memoáru“, dále uvádí: «*Ce livre est une fable onirique et très réelle sur notre temps.*»²⁹

Rozdíl mezi autobiografií a memoáry (paměťmi) není zcela zřetelně oddělitelný.

(...) „přechod mezi oběma těmito životopisnými formami je plynulý; lze pouze konstatovat, že na rozdíl od autobiografie mají paměti zpravidla nesyřetovou výstavbu (většinou to bývá pouze volné seřazení témat, vybíraných podle určitého hlediska), což je dáno menším zřetelem paměti na celistvé profilování vlastního vnitřního vývoje autorova a větším zájmem o prezentaci skutečností vnějších (tj.

²³ Pons, A.: Voyage au bout de l'oubli. *Le Point*, 23. 4. 1979, n° 344.

²⁴ Tato divadelní hra byla vydána ve Francii poprvé v roce 1981.

²⁵ De Latour, B.: Le livre du rire et de l'oubli. *Le Journal* 31. 5. 1979.

²⁶ Rabaté, J.-M.: *Le Sourire de somnambule. De Broch a Kundera*. Critique, juin/juillet 1983, n° 433-434.

²⁷ Anonym: *Le Courrier de la Vente*, fév. 1980, n°107.

²⁸ Barkái, C.: Le livre du rire et de l'oubli. *Amif*, juin 1979, tome 27, n° 277.

²⁹ „Tato kniha je snová a velmi reálná bajka o naší době.“ (všechny překlady, které uvádíme, pocházejí od autorky této diplomové práce)

prostředí, druhých osobností, konkrétních událostí apod.), ačkoliv i zde pochopitelně převažují aspekty subjektivní.“ (Vlašín³⁰)

Ani román, ani povídky, ani esej, ani autobiografie – *Kniha smíchu a zapomnění* je všechno najednou, proto se nepodobá ničemu jinému, tvrdí P. Berthomeau³¹; souhlasí s ním i R. Dosse³². P. Berthomeau navíc objevuje v knize zpověď autora: «*En fait, il s'agit d'une somme au fil de laquelle ce que vivent les personnages renvoie à ce qu'a vécu l'écrivain. Mais dans cet échange d'expériences et de souvenirs, il n'y a qu'une seule et même confession.*»³³

Recenzent F. B.³⁴ s výše uvedeným názorem polemizuje; dle něj nejde v případě tohoto textu o zpověď, ale také ani o pamflet³⁵, jak dodává.

D. Fernandez³⁶ chápe text jako protest proti kulturnímu masakru a proti lhostejnosti světa, *Kniha smíchu a zapomnění* pro něj nepředstavuje pamflet nebo satiru. Můžeme ji dle jeho slov číst bez znalosti historického kontextu jako čistou fikci.

Kniha smíchu a zapomnění není zcela románem, jak říká F. Nourissier³⁷, protože autorův hlas se objevuje vždy, kdy se mu to zdá vhodné. Na druhou stranu to není ani sedm samostatných povídek za sebou, protože jednotlivé části jsou propojené, text tedy funguje jako jednotný celek. F. Nourissier dospívá k závěru, že dílo představuje variace na několik témat: sovětská invaze v létě roku 1968 do Československa, normalizace, která po ní následovala, život na západě, erotika, beznaděj, výsměch. M. Caffier³⁸ vnímá text jako variace, avšak specifikuje, že variací je sedm, stejně jako je sedm částí knihy.

J.-P. Keller³⁹ popsal *Knihu smíchu a zapomnění* jako sedm povídek v podobě variací v jedné koupeli parfémované esencemi: násilím, lidskými nadějemi, starostmi, smrtí, něhou, urážkou, odporem, vztahy lidí mezi sebou, vyloučených z komunistické strany s utiskující filozofií.

Variace jsou v tomto smyslu chápány jako „kompoziční postup, který využívá opakování motivů ve spojení s částečným významovým posunem, obměnou.“ Mohou se

³⁰ Ibid., s. 264.

³¹ Berthomeau, P.: Le diable est tchèque. *Sud-ouest Dimanche* 3. 6. 1979.

³² Dosse, R.: Le livre du rire et de l'oubli. *Maintenant* 7. 5. 1979.

³³ „Vlastně se jedná o souhrn, v němž to, co zažijí postavy, odkazuje na to, co zažil autor. Ale v této výměně zkušeností a vzpomínek je obsažena jen jediná zpověď.“

³⁴ F. B.: Le livre du rire et de l'oubli. *Minute* 1. 8. 1979.

³⁵ Pamflet – (...) „literárněpublicistický útvar satirického zaměření, zpravidla společensky aktuálního (nejčastěji politického nebo literárního) obsahu, útočící proti určitým jevům, skupinám nebo osobám s cílem poodhalit jejich záměry. (...) Obdobně se termínu pamflet běžně užívá i v širším smyslu jako obecného označení pro všechna útočná a společensky kritická díla jak publicistická, tak beletristická.“ (Vlašín, s. 264, 265)

³⁶ Fernandez, D.: Milan Kundera le guetteur. *L'Express* 21. 4. 1979.

³⁷ Nourissier, F.: Exil et dérision. *Figaro Magazine* 12. 5. 1979.

³⁸ Caffier, M.: Il faut rire pour vivre quand on oublie pour tuer. *L'Est républicain* 3. 5. 1979.

³⁹ Keller, J.-P.: Ces étrangers qui ont du talent. *Dernières nouvelles d'Alsace* 17. 6. 1979.

realizovat v rámci básně i celé sbírky, v případě prózy i v rámci celého prozaického díla. (Vlašín⁴⁰)

Ani pro F. Wagenera⁴¹ není *Knihy smíchu a zapomnění* přímo románem; jde o „polyfonické dílo, ve kterém se střídají rejstříky“. S podobným popisem jsme se setkali již u J.-M. Rabaté⁴², ten ale oproti F. Wagenerovi dílo řadí mezi romány. F. Wagener píše, že se text pohybuje mezi autobiografií, esejí a fikcí, dále zmiňuje i fakt, že se jedná o řadu variací.

Knihy je hledání „nové cesty“, odehrávající se v sedmi úvahách různých postav, které zažily stejný „zmatek“, píše M. Batori⁴³.

Potom, co jsme uvedli různé možnosti zařazení *Knihy smíchu a zapomnění* do žánrů, můžeme konstatovat, že v případě této knihy není jednoduché ji jednoznačně definovat a „zaškatulkovat“ do jediného žánru. Většina recenzentů *Knihu smíchu a zapomnění* nenazývá románem, spíše sami hledají, jak by tento typ textu popsali. Dospívají často k tomu, že text neodpovídá žánru žádnému, že se v něm spojuje vždy více žánrů dohromady. Vyskytly se zde tři možné kombinace žánrů:

- 1) román a autobiografie
- 2) román a paměti
- 3) román, povídka, esej a autobiografie.

Jak jsme viděli, někteří recenzenti se žánru jako takovému vyhýbají a spíše se kloní k popisu literárního typu díla jinými způsoby. Číst text jako fikci nám navrhuje D. Fernandez⁴⁴. Fikce však není žánr, jde spíše o to, zda vnímáme rozdíl mezi „osobností autora a stylizovaným mluvčím díla“ (Vlašín)⁴⁵. Pokud vnímáme autora jako někoho, kdo popisuje skutečné události, které zažil, můžeme dílo popsat jako zpověď, memoár nebo autobiografii. Oddělujeme-li osobnost autora a stylizovaného mluvčího, pak dílo čteme jako fiktivní příběh, který je vyprávěn fiktivním vypravěčem.

Ani popis díla způsobem, ke kterému se uchýlili F. Nourissier⁴⁶, M. Caffier⁴⁷, M. Batori⁴⁸, nevychází přímo ze žánrové charakteristiky. Tito recenzenti se snaží žánr obejít, raději volí jiné možnosti, jak dílo popsat. První dva z nich si vybírají popis pomocí

⁴⁰ Ibid., s. 403.

⁴¹ Wagener, F.: Kundera à l'heure de la lucidité. *Le Monde des livres* 27. 4. 1979.

⁴² Rabaté, J.-M.: Le Sourire de somnambule. De Broch a Kundera. *Critique*, juin/juillet 1983, n° 433-434.

⁴³ Batori, M.: Deux dissidents de l'Est. *La Croix* 15./16. 7. 1979.

⁴⁴ Fernandez, D.: Milan Kundera le guetteur. *L'Express* 21. 4. 1979.

⁴⁵ Ibid., s. 112.

⁴⁶ Nourissier, F.: Exil et dérision. *Figaro Magazine* 12. 5. 1979.

⁴⁷ Caffier, M.: Il faut rire pour vivre quand on oublie pour tuer. *L'Est républicain* 3. 5. 1979.

⁴⁸ Batori, M.: Deux dissidents de l'Est. *La Croix* 15./16. 7. 1979.

kompozičního postupu – F. Nourissier a M. Caffier vycházejí z variací v kompozici. Třetí z nich postupuje přes slohové útvary, proto nazývá jednotlivé části úvahami.

Na závěr této části, týkající se žánrové charakteristiky *Knihy smíchu a zapomnění*, uvádíme pojetí Milana Kundery: «*Tout ce livre est un roman en forme de variations. Les différentes parties se suivent comme les différentes étapes d'un voyage qui conduit à l'intérieur d'un thème, d'une pensée, d'une seule et unique situation dont la compréhension se perd pour moi dans l'immensité...*»^{49 50} Na základě všech uvedených charakteristik a na základě citace samotného autora díla budeme dále pracovat s názvem román.

4.3 Postavy

Podívejme se nyní, jak jsou recipovány postavy tohoto románu. Rozboru postav většinou recenzenti nevěnují ve svých článcích mnoho místa, spíše vyjmenovávají typy postav či definují jako hlavní postavu buď Taminu, nebo vypravěče.

Postavy obecně

F. Nourissier⁵¹ mezi postavami jmenuje exulanty, ublížené komunisty, policisty, politické „žvanily“, „žvanily“ z Francie a z Navarska a iluzorní buržoy. Na B. de Latoura⁵² působí postavy jako poslední lidé, kteří přežili boj proti zapomnění.

Ph. Dulac⁵³ dělí postavy na dvě skupiny podle dvou hlavních témat z názvu knihy:

1) postavy zapomnění: Clementis, Svoboda, Allende, Mirek (který se snaží ze svého života vymazat bývalou milenkou Zdenou)

2) postavy smíchu: mladí Češi, kteří tančí a zpívají před ruskými tanky; studentky, jež komentují se směšnou naivitou Ionescova *Nosorožce*.

Jinde se setkáme s názorem, že román obsahuje jakýsi «*pêle-mêle*» postav, jelikož v něm potkáváme kontrastující dvojice jako Gottwalda a Goetha, Petrarku a Clementise, jásající ztřeštěnce a ženy umlčené tíživým tichem. Jednu charakteristiku mají postavy společnou. Mirek, Christiane, Tamina, maminka i otec M. Kundery, velký klavírista - všichni trpí lítostí. (M. Caffier⁵⁴) «*Connaissez-vous la litost? Ce mot tchèque, intraduisible en*

⁴⁹ Kundera, M.: *Le Livre du rire et de l'oubli*. Paris: Gallimard, 2006, s. 268.

⁵⁰ „Celá tato kniha je román ve formě variací. Různé části po sobě následují jako různé etapy cesty, která vede do nitra jednoho tématu, jedné myšlenky, jedné a jedinečné situace, jejíž pochopení se mi ztrácí v nekonečnu.“

⁵¹ Nourissier, F.: Exil et dérision. *Figaro Magazine* 12. 5. 1979.

⁵² De Latour, B.: Le livre du rire et de l'oubli. *Le Journal* 31. 5. 1979.

⁵³ Dulac, Ph.: Le livre du rire et de l'oubli. *Culture et œuvres universalis*, 1980.

⁵⁴ Caffier, M.: Il faut rire pour vivre quand on oublie pour tuer. *L'Est républicain* 3. 5. 1979.

français comme en toute autre langue, designe un sentiment fait de tristesse, de compassion, de remords et de nostalgie.»^{55 56}

Maminka navíc dle tohoto recenzenta zosobňuje všechny včerejšky, když proklamuje pod stromy v její zahradě: «*Le tank est périssable mais le poire est éternelle.*»^{57 58}

Pokud mají Mirek, Karel, Christiane, Tamina a ostatní nějaký společný rys, tak je jím podle Y. Hersanta⁵⁹ jejich pátrání po stopách, které chtějí buď znovu aktivizovat, nebo zničit.

Postavy Kundery s jejich lidskostí a jejich slabostí, s jejich citlivostí a bohatostí rozhodně nejsou sochy; naopak žijí, trpí i milují, píše P. Lamys.⁶⁰ Recenzent tak oceňuje Kunderovu schopnost ztvárnit postavy, které působí opravdově. C. Barkái⁶¹ vysvětluje, že se autor skrývá za fikcí a za parabolou a objevuje se znovu v každém okamžiku, což je způsob, jakým nám postavy přibližuje.

Recenzent J. R.⁶² jednoznačně považuje za hlavní postavu díla vypravěče, kolem nějž se vše točí:

*«La trame, il est vrai, n'y est pas rigoureuse. Ce sont plutôt des mosaïques juxtaposées qui créent la couleur et les sensations, le réalisme et la tendresse. Tout y est suggestion. Divers et multiples sont les lieux, les personnages et les actions qui nous suggèrent des sentiments opposés, et cependant tout tourne autour du personnage principal qui est l'auteur lui-même. Le reste n'est que satellites plus ou moins chatoyants.»*⁶³

Tamina

Překvapující a nejdojímavější postavou je Tamina. Dle Jeana Vigneauxa⁶⁴ představuje nejkompexněji ztvárněnou postavu. Stejně jako Madame Bovary je Flaubert, Tamina je Kundera, píše J. Vigneaux⁶⁵. Tamina, servírka exulantka, zůstává symbolem boje proti zapomnění, odmítá průměrnost a krutost těch, které potkává. (P. Berthomeau⁶⁶)

Podle D. Adlera⁶⁷ Tamina představuje záhadnou a symbolickou postavu, která personifikuje více či méně dnešní Československo. (Přestože mění přítel Taminy různé

⁵⁵ Fernandez, D.: Milan Kundera le guetteur. *L'Express* 21. 4. 1979.

⁵⁶ „Znáte lítost? Tohle slovo, nepřeložitelné do francouzštiny ani do jiného jazyka, označuje pocit vzniklý ze smutku, účasti, z výčitek svědomí a z nostalgie.”

⁵⁷ „Tank je pomíjivý, ale hruška je věčná.”

⁵⁸ Kundera, M.: *Le livre du rire et de l'oubli*. Paris: Gallimard, 2006, s. 55.

⁵⁹ Hersant, Y.: *Le Livre du rire et de l'oubli*. *Critique*, dec. 1982, n° 427.

⁶⁰ Lamys, P.: *Le livre du rire et de l'oubli*. *La Charente libre* 8. 6. 1979.

⁶¹ Barkái, C.: *Le livre du rire et de l'oubli*. *Amif*, juin 1979, tome 27, n° 277.

⁶² J. R.: *Unir l'impossible au réel*. *Le Dauphine Libéré* 17. 8. 1979.

⁶³ „Zápletka není jednoznačně vymezená. Jsou to spíše mozaiky kladené vedle sebe, které vytvářejí barvu a pocity, realismus a něhu. Vše je inspirace. Místa jsou různá a rozmanitá, postavy a děje, které nám vnukávají rozporuplné pocity a zatím se vše točí kolem hlavní postavy, kterou je autor sám. Vše ostatní jsou jen více nebo méně zářivé satelity.”

⁶⁴ Vigneaux, J.: *A la recherche des chevaliers perdus*. *Pourquoi pas?* 13. 9. 1979.

⁶⁵ *Ibid.*

⁶⁶ Berthomeau, P.: *Le diable est tchèque*. *Sud-ouest Dimanche* 3. 6. 1979.

⁶⁷ Adler, D.: *Oublier l'oubli*. *Nouvelle hebdomadaire* 6. 7. 1979.

milostné polohy, nedokáže Taminu obšťastnit, protože jediné, na co Tamina myslí, jsou dopisy jejího manžela.) Nacházíme zde paralelu s okupovanou zemí, která vzpomíná na demokratický režim, proto ji nelze žádnými lákavými nabídkami totalitního režimu obalamutit ani rozveselit.

D. Fernandez⁶⁸ upozorňuje na fakt, že se Tamina objevuje ve dvou různých novelách (povídkách), chválí ji jako „báječnou“ ženskou postavu, symbol osudu její země. Ztvárnění smrti Taminy – utopení v jezeře – je podle něj pasáž, v níž se umění Kundery stupňuje do rozměru mýtu, protože každý ze symbolů (ostrov, dětství, voda) je ambivalentní. Ostrov představuje zároveň útočiště a vězení, dětství znamená nevinnost i perversitu, voda přináší ochranu, ale i udušení.

Také J.-P. Keller⁶⁹ se přiklání k tomu, že ze všech postav si zapamatujeme Taminu, překračujeme spolu s ní Rousseauovu mytickou hranici dětství a nahoty a noříme se do vzrušení a smrti.

J.-C. Lamy⁷⁰ přidává, že *Knihla smíchu a zapomnění* je dílo o Tamině a pro Taminu, P. Schavey⁷¹ vyzdvihuje Taminu jako vyčnívající postavu mezi všemi ostatními : «*Personnages nombreux et variés, fictifs ou réels, parmi lesquels se dégage une étonnante figure féminine qui prend ici valeur de symbole.*»⁷²

Mezi postavami, z nichž jsou některé reálné, nelze opomenout kladnou postavu (Taminu), píše C. Roy⁷³. Přirovnává ji k Antigoně a charakterizuje ji takto: Tamina je vdova, ani příliš inteligentní ani nádherná, která žije v exilu a pracuje v jedné ubohé kavárně. Kreón (Husák, nebo Brežněv) je daleko od ní. Zda jde o Husáka, nebo o Brežněva, na to podle něj Tamina nikdy nemyslí... Má jen jednu myšlenku: nezapomenout na manžela, kterého ztratila.

Manžel Taminy ztělesňuje a symbolizuje možná nejasně a nevědomě tradice a věrnost rodné zemi.

Z francouzské recepce je patrné, že pokud se již zabývá postavami, nerozebírá je příliš detailně. V zásadě se setkáme buď s přístupem, který se snaží nalézt něco společného u všech postav, popřípadě postavy nějak rozdělit, nebo se něco více dozvídáme o postavě Taminy. K Tamině se vyjadřuje recepce též spíše obecně, přináší málo nových postřehů. Je opakováno, že je to postava symbolická a výrazná, významnějších rozborů se nedočkáme.

⁶⁸ Fernandez, D.: Milan Kundera le guetteur. *L'Express* 21. 4. 1979.

⁶⁹ Keller, J.-P.: Ces étrangers qui ont du talent. *Dernières nouvelles d'Alsace*, 17. 6. 1979, n° 141.

⁷⁰ Lamy, J.-C.: Milan Kundera part à la recherche du pays perdu. *France-soir* 29. 8. 1979.

⁷¹ Schavey, P.: Le Livre du rire et de l'oubli. *The Lion*, sept. 1980, n° 295.

⁷² „Mnoho různorodých postav, fiktivních i opravdových, mezi nimiž se objevuje pozoruhodná ženská postava, která je zde symbolem.“

⁷³ Roy, C.: Attention: chef-d'œuvre! *Le Nouvel observateur* 7. 5. 1979.

4. 4 Tematika a kompozice

Následující řádky věnujeme tematice knihy. Zajímá nás, o čem kniha z pohledu recenzentů vlastně je.

Smích a zapomnění

«*C'est un roman sur le rire et sur l'oubli sur l'oubli et sur Prague,*»^{74 75} říká Milan Kundera.

Také proto se recenzenti zabývají hojně právě dvěma tématy z názvu knihy – smíchem a zapomněním. M. Caffier⁷⁶ píše, že tato „poněkud smutná kniha“ nám chce vrátit sarkastický, žertovný i agresivní smích, protože smát se znamená žít. Autor nás varuje před zapomněním, jelikož zapomenout znamená zemřít. Velkým komplexně propracovaným tématem Milana Kundery je smích, původně d'ábelský, spolupracující na iracionální, ale také andělský, spíše komický, založený na imitaci.

Pro C. Fleuryho⁷⁷ je základní otázka, s níž se setkáme v díle, následující: „Můžeme se smát a zapomenout?“ Pokud existují v „oslňujícím kompozičním kruhu“ nějaké ústřední body, pak jsou jimi konflikty, které vznikají, když se střetává zapomnění a paměť, domnívá se Y. Hersant⁷⁸.

Pro R. Dosse⁷⁹ tvoří dominantu knihy země zbavená kultury a paměti.

V tomto textu nachází psaní opět svůj prvotní (mnišský) význam, všímá si D. Fernandez⁸⁰. Psaní má za úkol uchránit proti zapomnění alespoň fragment historické a kulturní pravdy a předat ho dalším generacím, což považuje recenzent v případě této knihy za zároveň vážný a zároveň směšný čin.

Nelze ovšem říci, že by se omezovala recepce jen takto úzce, staví do popředí kromě smíchu a zapomnění samozřejmě i jiná závažná témata.

Svědectví o životě v totalitním režimu

P. Lepape⁸¹ píše, že román Kundery je

(...) « *témoignage irrécusable d'une présence que l'on veut détruire, objet incongru qui résiste à tous les manieurs de gommes de l'histoire, plaisanterie sombre qui illustre la fragilité des frontières entre la tragédie et le rire, la beauté et la laideur, l'amour et la gesticulation.* »⁸²

⁷⁴ Kundera, M.: *Le Livre du rire et de l'oubli*. Paris : Gallimard, 2006, s. 269.

⁷⁵ „Je to román o smíchu, o zapomnění, o zapomnění a o Praze.“

⁷⁶ Caffier, M.: Il faut rire pour vivre quand on oublie pour tuer. *L'Est républicain* 3. 5. 1979.

⁷⁷ Fleury, C.: Milan Kundera: peut-on rire et oublier? *Le Républicain lorrain* 6. 5. 1979.

⁷⁸ Hersant, Y.: Le Livre du rire et de l'oubli. *Critique*, dec. 1982, n° 427.

⁷⁹ Dosse, R.: Le livre du rire et de l'oubli. *Maintenant* 7. 5. 1979.

⁸⁰ Fernandez, D.: Milan Kundera le guetteur. *L'Express* 21. 4. 1979.

⁸¹ Lepape, P.: Une toque qui résiste aux gommes. *Télérama* 19. – 25. 5. 1979.

Někteří recenzenti podtrhují jako hlavní téma knihy život v totalitním režimu. P. Antoine⁸³ považuje za základní téma *Knihy smíchu a zapomnění* otázku: «*Comment vivre dans un Etat totalitaire?*»⁸⁴ Každá z částí knihy se pak má snažit na tuto klíčovou otázku odpovědět.

M. Caffier⁸⁵ vyzývá čtenáře, aby se poselství tohoto díla věnovalo více pozornosti; hodně se o něm mluví, ale měli bychom podrobněji studovat československou historii, abychom mohli dílo pochopit.

Přestože jsou texty roztržité, vyprávějí jeden příběh; je to příběh o exilu Čechů po roce 1968 a o zmatku, který je čekal na Západě, navazuje F. Nourissier⁸⁶. Při četbě této knihy čtenář překračuje hranici mezi realitou a iluzí o ní. „Opravdová realita“ je odhalována v rámci ideologie, sexuality i metafyziky. Příjezd rudých tanků je v této recenzi nazýván nevyléčitelnou ránou, která se pořád vrací. Jsou zde také zmiňována jiná „skvělá“ svědectví o rozčarování ze socialistického režimu : Pierre Daix (*Le Futu indocile*), Jean Daniel (*L'Ere des ruptures*), Hélène Parmelin (*Libérez les communistes!*). M. Kundera se oproti nim liší tím, že píše „v básni“ a je daleko od „ideologické rvačky a od splácení účtů“. Uchyluje se především k alegorii, symbolu, žertu a ironii.

V mnoha kritikách/recenzích je zmiňován první obraz knihy (rok 1948, Gottwald mluví z balkónu v Praze k davu lidí). Dle M. Caffiera⁸⁷ Milan Kundera nepředělává historii, jen ukazuje konečnou bilanci: 120.000 emigrantů, 500.000 intelektuálů a aktivistů, kteří byli totalitním režimem umlčeni.

Kritika moderní společnosti, autobiografické rysy románu a další témata

Ph. Dulac⁸⁸ charakterizuje dílo jako hořké a pesimistické konstatování o naší západní modernitě : době bez ideálů a bez transcendence, která zapomíná na lidskost a kulturu, čím dál tím více zaměstnanou a posedlou sexem. P. Lamys⁸⁹ je přesvědčen, že „román“ má hodnotu morality a příkladu, v němž postavy vyzývají čtenáře, aby nezabředl do chaosu a do

⁸² (...) „ neodmítnutelné svědectví přítomnosti, které chtějí zničit, nevhodný objekt, který vzdoruje těm, kteří drží v ruce gumu a chtějí smazat historii, hrozný žert, který zobrazuje křehkost hranice mezi tragédií a smíchem, krásou a ošklivostí, láskou a gestem“

⁸³ Antoine, P.: Milan Kundera: Le livre du rire et de l'oubli ou: Un témoignage sur notre temps. *Le Populaire du centre* 27. 10. 1982.

⁸⁴ „Jak žít v totalitním státě?“

⁸⁵ Caffier, M.: Il faut rire pour vivre quand on oublie pour tuer. *L'Est républicain* 3. 5. 1979.

⁸⁶ Nourissier, F.: Exil et dérision. *Figaro Magazine* 12. 5. 1979.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Dulac, Ph: Le livre du rire et de l'oubli. *Culture et œuvres universalia*, 1980.

⁸⁹ Lamys, P.: Le livre du rire et de l'oubli. *La Charente libre* 8. 6. 1979.

odsvětštění. V heslech *«laisser faire»* a *«laisser aller»*⁹⁰ nám M. Kundera sděluje podstatné poselství.

Recenzent J. R.⁹¹ oceňuje, že autor vypravuje citlivě o své minulosti, o své rodině, o své zemi, že vytváří působivý obraz světa, který nám zůstane navždy v mysli.

V mnoha recenzích je vyzdvihována scéna, ve které vypravěč mluví se svým umírajícím otcem, velkým pianistou, jenž ztrácí pomalu slova, a na konci se ptá na smysl opusu 111 od Beethovena. Komentář syna je slovy F. Wagenera⁹² „nezapomenutelný“, C. Bárkai⁹³ ho považuje za nejdojemnější scénu z celé knihy. Je před námi obdivuhodně zpracované téma smrti, dodává. Syn mrtvého otce si vyčítá, že otci nepoložil otázky, které mu měl položit. A. Pons⁹⁴ dokonce nazývá tuto scénu *«miracle de beauté»*⁹⁵.

Když mají napsat, o čem kniha pojednává, užívají k tomu recenzenti protikladné dvojice. M. Batori⁹⁶ například popisuje dílo následovně: „*Vše je zde v kontrastu: humor a smutek, erotické scény, které se mohou zdát trapné, a vážné úvahy o osudu spisovatele a jeho země.*“

V *Le Monde des livres* vyjmenovává autor recenze (F. Wagener⁹⁷) dle něj nejpodstatnější témata, kterými se román zabývá. Najdeme mezi nimi historii, hon na intelektuály, emigraci, též úvahy o čase, o historii, o hudbě, o díle Franze Kafky nebo o novele Thomase Manna. Láska je zredukována na ponížený manželský život, na „groteskní erotický balet“, ve kterém myslí každý partner na něco jiného. Co se týká tematiky času, upozorňuje text na to, že ignorujeme rychlost, s jakou dnešek postupuje dopředu mílovými kroky. Historie se zrychluje tolik, že všichni zapomínají na všechno. Kundera nám v tomto směru odvážně osvěžuje paměť.

Spolu s tematikou zmiňují recenzenti též kompozici knihy. Upozorňují na práci s číslem sedm⁹⁸, na kompoziční kruh (autor se nechal inspirovat opusem 111 od Beethovena), na názvy kapitol (kapitola jedna a kapitola čtyři se jmenují stejně - *Les Lettres perdues* (Ztracené dopisy), kapitoly tři a pět jsou obě nazvány *Les Anges* (Andělé). Jde o neuzavřený

⁹⁰ „nechat dělat a nechat jít“

⁹¹ J. R.: *Unir l'impossible au réel. Le Dauphine Libéré* 17. 8. 1979.

⁹² Wagener, F.: *Kundera à l'heure de la lucidité. Le Monde des livres* 27. 4. 1979.

⁹³ Bárkai, C.: *Le livre du rire et de l'oubli. Amif*, juin 1979, tome 27, n° 277.

⁹⁴ Pons, A.: *Voyage au bout de l'oubli. Le Point*, 23. 4. 1979, n° 344.

⁹⁵ „zázrakem krásy“

⁹⁶ Batori, M.: *Deux dissidents de l'Est. La Croix* 15./16. 7. 1979.

⁹⁷ Wagener, F.: *Kundera à l'heure de la lucidité. Le Monde des livres* 27. 4. 1979.

⁹⁸ J. Vigneaux⁹⁸: kniha má sedm částí, stejně jako je sedm dní v týdnu, sedm svíci na židovském svícnu nebo sedm egyptských ran.

celek, který tvoří dohromady logický útvar, v němž je viditelná starost o kompozici, chválí A. Poirson⁹⁹.

V tom, jak francouzská recepce nahlíží na tematiku textu, můžeme nalézt paralelu s žánrovým zařazením románu. Jeden úhel pohledu vnímá jako dva základní tematické okruhy smích a zapomnění, což úzce souvisí s dějinnou a politickou linií textu (román a paměti), druhý úhel pohledu staví do popředí dějinnou a autobiografickou tematickou linii (román a autobiografie), třetí úhel pohledu chápe knihu jako otázky, které mají za cíl upozornit čtenáře například na zkaženost doby, ale zabývají se i ostatními tématy – smrtí, láskou, erotikou atd. (román, povídka, esej a autobiografie).

O čem tedy román *Kniha smíchu a zapomnění* je? Mohli bychom říci, že se v něm pracuje s kontrastovými dvojicemi, že kniha podává svědectví o totalitním režimu, že je to také příběh o lásce, o exilu, o historii jako takové, o fungování naší paměti a v neposlední řadě o smíchu. Z recenzí vyplývá, že není cílem tohoto textu, aby se dal jednoduše převyprávět. Obsah díla tu není až tak podstatný, protože obsahů je zde mnoho. Jde o mnohovrstevnatý text, který obsahuje kromě vyprávění o minulosti, o vztazích mezi lidmi a o krutosti světa také filozofické pasáže, úvahy a názory vypravěče.

4. 5 Hodnocení

Na následujících stránkách se budeme věnovat nejprve tomu, jak francouzská recepce hodnotí autora, poté představíme ohlasy na *Knihu smíchu a zapomnění*.

Autor

V mnoha recenzích je v souvislosti s *Knihou smíchu a zapomnění* upozorňováno na Kunderův nesporný talent. Milan Kundera je například Ch. Arnothym¹⁰⁰ nazván „vypravěčem velkého talentu“. P. Berthomeau¹⁰¹ o Kunderovi mluví jako o „d'ábloví“, který má dobrou „hubu a talent“, považuje ho za mistra povídky.

Pro Milana Kunderu je dle P. Ferrana¹⁰² charakteristické citlivé pero, potlačená emoce a čistý styl. Recenzent J. R.¹⁰³ podtrhuje dále představivost Milana Kundery.

F. Wagener¹⁰⁴ oceňuje bohatost Kunderových jazykových prostředků a jeho bystrost.

⁹⁹ Poirson, A.: Dérision et révolution. *Figaro madame*, 10. – 16. 11. 1979, n° 1774.

¹⁰⁰ Arnothy, Ch.: Livres pour l'été. *Le Parisien Libéré* 31. 7. 1979.

¹⁰¹ Berthomeau, P.: Le diable est tchèque. *Sud-ouest Dimanche* 3. 6. 1979.

¹⁰² Ferran, P.: Quelques romans. *Panorama* 20. 9. 1979.

¹⁰³ J. R.: Unir l'impossible au réel. *Le Dauphine Libéré* 17. 8. 1979.

¹⁰⁴ Wagener, F.: Kundera à l'heure de la lucidité. *Le Monde des livres*, 27. 4. 1979.

R. Dosse¹⁰⁵ chválí Kunderovo „dávkování“ reálna a nereálna, s jehož pomocí vytváří osobitou dimenzi románu.

B. de Latour¹⁰⁶ chápe jako klad, že se čtenář může v knize poučit, dostat od vypravěče lekci v širokém slova smyslu.

Autor velmi dobře analyzuje mechanismy zapomínání, jako příklad této analýzy dává C. Fleury¹⁰⁷ fotografii Gottwalda na balkóně v Praze v čepici od Clementise, který o čtyři roky později upadl do Gottwaldovy nemilosti a byl pověšen.

Co charakterizuje velkého spisovatele? J.-L. Kuffer¹⁰⁸ na tuto otázku odpovídá, že je to schopnost zjednodušovat lidské situace, aniž by přišly o svou podstatu. Takovou schopnost má prý Robert Musil nebo Thomas Mann.

Kniha smíchu a zapomnění sice ještě nedosahuje takových kvalit jako *Muž bez vlastností* nebo *Kouzelný vrch*, ale i přesto jsme svědky klíčového okamžiku ve vývoji spisovatele.

Milan Kundera je D. Fernandezem¹⁰⁹ považován za nedostizitelného spisovatele, pro nějž je typický pesimismus, osvěžující skleslost a „veselá deprese“, upozorňuje však na to, že u něj vzrůstá román od románu hořkost i rozčarování.

Když se vyjadřuje francouzská recepce k Milanu Kunderovi, shoduje se v několika bodech: Kundera má talent, je to autor, který má schopnost originálně a kvalitně sestavit text a je to autor, který chce po čtenáři, aby přemýšlel. M. Kundera skvěle zvládá vyprávění, má dobrý styl i myšlenku, potvrzuje M.-P. Fouchet¹¹⁰. Záporně je vnímán pouze přílišný pesimismus spisovatele, celkově se ale vytváří ve francouzském prostředí obraz „velkého spisovatele“ Milana Kundery.

Román

Kniha smíchu a zapomnění je hodnocena ve všech recenzích velmi pozitivně. Komise dvaceti kritiků¹¹¹ (mezi nimi například F. Xenakis, F. Nourissier, J.-C. Lamy a další) udělila tomuto románu počtem deseti hlasů z dvaceti první místo v kategorii fikce pro měsíc červen. V časopise *Lire* figuruje román mezi dvaceti nejlepšími knihami za rok 1979. Pro zajímavost

¹⁰⁵ Dosse, R.: Le livre du rire et de l'oubli. *Maintenant* 7. 5. 1979.

¹⁰⁶ De Latour, B.: Le livre du rire et de l'oubli. *Le Journal* 31. 5. 1979.

¹⁰⁷ Fleury, C.: Milan Kundera: peut-on rire et oublier? *Le Républicain lorrain* 6. 5. 1979.

¹⁰⁸ Kuffer, J.-L.: Le livre du rire et de l'oubli. *La Liberté* 2. - 4. 6. 1979.

¹⁰⁹ Fernandez, D.: Milan Kundera le guetteur. *L'Express* 21. 4. 1979.

¹¹⁰ Fouchet, M.-P.: Le livre du rire et de l'oubli. *Livres à lire*, avril 1979.

¹¹¹ 20 kritiků: Milan Kundera: Le livre du rire et de l'oubli. *Galerie des arts*, juin 1978, n° 191.

zmiňujeme, že Jean Daniel, ředitel časopisu *Le Nouvel Observateur*, uvedl 15. 6. 1979 *Knihu smíchu a zapomnění* jako poslední knihu, kterou četl a která se mu líbila.¹¹²

«*Chef-d'œuvre*»¹¹³ – tato kniha si jiné pojmenování nezaslouží, dozvídáme se z recenze M.-P. Foucheta¹¹⁴. Kritik F. B.¹¹⁵ zařazuje knihu mezi nejhezčí světová díla roku, P. Schavey¹¹⁶ posuzuje román jako nejlepší knihu od jednoho z nejlepších spisovatelů té doby a dodává, že ignorovat ji by bylo neodpustitelné.

F. Wagener¹¹⁷ označuje *Knihu smíchu a zapomnění* za Kunderovu nepopiratelně nejlepší knihu. Domnívá se, že v ní Milan Kundera naplnil a dovršil své psaní. Oproti *Žertu* je kniha zralejší a dokončenější. Přímou pro ni nachází pojmenování „bilanční kniha či kniha zralosti“.

Poté, co jsme uvedli některá obecně kladná hodnocení, přejdeme nyní ke konkrétním kvalitám díla, které recenzenti *Knize smíchu a zapomnění* přisuzují.

M. Batori¹¹⁸ hodnotí kladně originalitu knihy, oceňuje též, že dílo nutí čtenáře přemýšlet a že má schopnost „zapustit kořeny v paměti“ čtenáře.

F. Nourissier¹¹⁹ doporučuje publiku knihu číst a nechat na sebe dýchnout moudrost, která z textu vyzrahuje: «*Ensuite – ensuite seulement – ouvrez Le Livre du rire et de l'oubli et laissez-vous pénétrer par la glaciale sagesse de l'exil et de la mémoire.*»¹²⁰

Je málo tak vzrušujících svědectví, jakým je svědectví tohoto emigranta, který se vydává na pospas hrám své paměti jen proto, aby zachránil paměť svého lidu, popisuje knihu L.-G. Gros¹²¹. C. Prévost¹²² nazývá dílo knihou, která povzbudí a dodá odvalu.

Obdivuhodný na této knize je zcela nový a jemný způsob, jakým dává M. Kundera pocítit téměř neviditelnou spojitost mezi osobním osudem a osudem lidu, domnívá se C. Roy¹²³. V první kapitole například nahlížíme z proustovské sarkastické perspektivy společně příběh milostného páru a třicet let dějin Československa (mikrokosmos jedinců a historický makrokosmos), což nám může posloužit jako „mistrovský“ příklad Kunderova umění i jeho inteligence.

¹¹² Les Nouvelles littéraires: Le dernier livre qu'ils ont aimé. 15. 5. 1979.

¹¹³ „Mistrovské dílo/veledílo“

¹¹⁴ Fouchet, M.-P.: Le livre du rire et de l'oubli. *Livres à lire*, avril 1979.

¹¹⁵ F. B.: Le livre du rire et de l'oubli. *Minute* 1. 8. 1979.

¹¹⁶ Schavey, P.: Le Livre du rire et de l'oubli. *The Lion*, sept. 1980, n° 295.

¹¹⁷ Wagener, F.: Kundera à l'heure de la lucidité. *Le Monde des livres*, 27. 4. 1979.

¹¹⁸ Batori, M.: Deux dissidents de l'Est. *La Croix* 15./16. 7. 1979.

¹¹⁹ Nourissier, F.: Exil et dérision. *Figaro Magazine* 12. 5. 1979.

¹²⁰ „Potom, potom jen otevřete *Knihu smíchu a zapomnění* a nechte ledovou moudrost exilu a paměti, aby do vás pronikla.“

¹²¹ Gros, L.-G.: Milan Kundera maintenant de l'âme tchèque. *Le Provençal* 13. 5. 1979.

¹²² Prévost, C.: C'est un dur métier que l'exil. *L'Humanité* 10. 7. 1979.

¹²³ Roy, C.: Attention: chef-d'œuvre! *Le Nouvel observateur* 7. 5. 1979.

J.-L. Kuffer¹²⁴ se vyjadřuje k tomuto dílu následujícími slovními spojeními: «*salubrité intellectuelle, poignante émotion*».¹²⁵

Dílo je plné kontrastů a míchá konvenční opozice, konstatuje G. Dupuy¹²⁶. Za velmi přínosné považuje především to, že text se staví negativně proti východní socialistické společnosti, ale přitom nepěje chválu ani na společnost západní.

F. Wagener¹²⁷ popisuje dílo takto: «*C'est profond, c'est corrosif, souvent drôle, encore plus triste, et plus proche de Chaplin que de Voltaire. Rien à voir avec avec la grinçante ironie à la française.*»¹²⁸

A. Brincourt¹²⁹ považuje smích za „odstrašující zbraň“ Milana Kundery a celkově vyzdvihuje stejně jako jiní recenzenti originalitu díla. Domnívá se, že je třeba se nejvíce zabývat kompozicí textu (kompozicí ve formě „mozaiky“).

Vůbec nejde o nudné dílo, naopak. Milan Kundera umí zaujmout čtenáře a rozbít rytmus vyprávění různými odbočkami. (A.-L. de Laigue¹³⁰)

Jedinou mírně negativní kritikou je článek od M. Vuillomeneiho¹³¹, jenž se staví záporně k brutalitě a nedostatku vkusu při popisu laciných erotických scén. Recenzent však takové nedostatky M. Kunderovi odpouští, protože zmiňované scény rozšiřují řady čtenářů Kunderových děl.

Tato kniha se nedá shrnout do několika slov, musí se číst, říká B. de Latour¹³² a souhlasí s ním i další recenzenti (J. Le Marchand¹³³, J. R.¹³⁴).

Kniha smíchu a zapomnění se setkává nejen s obecně kladnými hodnoceními, ale také s konkrétními pochvalami. Dílo má dle francouzské kritiky několik předností: je to text originální, inteligentní, kompozičně zajímavý a kvalitní po stránce stylistické. Autor projevuje skrze toto dílo odvalu psát o nepříjemné realitě, využívá přitom i humor a možnost působit „výchovně“ na čtenáře.

¹²⁴ Kuffer, J.-L.: Le livre du rire et de l'oubli. *La Liberté* 2. - 4. 6. 1979.

¹²⁵ „Blahodárné intelektuální působení, srdceryvná emoce.“

¹²⁶ Dupuy, G.: La mémoire et la tristesse de Milan Kundera. *Libération* 19. 4. 1979.

¹²⁷ Wagener, F.: Kundera à l'heure de la lucidité. *Le Monde des livres*, 27. 4. 1979.

¹²⁸ „Je to hluboké, kousavé, často směšné, ještě více vtipné a blíže Chaplinovi než Voltairovi. Nemá to nic společného s hořkou ironií po francouzsku.“

¹²⁹ Brincourt, A.: L'Humour corrosif de Milan Kundera. *Le Figaro* 29. 6. 1979.

¹³⁰ Laigue, A.-L. de: Le livre du rire et de l'oubli. *Ambiance de Paris*, 26. 4. 1980, n° 18.

¹³¹ Vuillomenei, M.: Le Livre du rire et de l'oubli. *L'Est vaudois* 25. 8. 1979.

¹³² De Latour, B.: Le livre du rire et de l'oubli. *La vie* 24. - 30. 5. 1979.

¹³³ Le Marchand, J.: Prague n'est plus dans Prague. *Le Quotidien du Médecin* 11. - 12. 5. 1979.

¹³⁴ J. R.: Unir l'impossible au réel. *Le Dauphine Libéré* 17. 8. 1979.

5. Nesnesitelná lehkost bytí (*L'Insoutenable légèreté de l'être*) a její francouzská recepce (1984)

Nesnesitelná lehkost bytí (*L'Insoutenable légèreté de l'être*) vyšla ve Francii v roce 1984 v překladu Françoise Kérela. Román byl celkově přijat kladně. Milan Kundera je již mnohými recenzenty vnímán jako velmi významný autor a *Nesnesitelná lehkost bytí* je označována mnoha pochvalnými přídavnými jmény; reakcí na dílo jsou někdy dokonce i výkřiky nadšení, např.: „Četba, při níž buší srdce!“ (M. Vernon¹³⁵)

Velký úspěch románu také dokazují knižní hitparády, ve kterých *Nesnesitelná lehkost bytí* obsazuje přední příčky.

5. 1 Kontext

Nejprve se budeme zabývat tím, v jakých literárních souvislostech je Milan Kundera vnímán ve francouzském tisku. Zajímá nás, jestli je považován za francouzského spisovatele, a také, do jakého literárního kontextu je řazen.

A. Brincourt¹³⁶ tvrdí, že Milan Kundera vyžaduje na čtenářích, aby četli jako Češi. «*Je ne suis pas sûr qu'il soit vraiment devenu un écrivain français. Mais le plus important est sans doute qu'il exige encore de nous d'être des lecteurs tchèques.*»¹³⁷ (A. Brincourt) Tentýž názor, že Kundera myslí a píše česky, vyjadřuje i C. Glayman¹³⁸.

V roce 1984 vybral časopis *Lire*¹³⁹ v 101. čísle čtyřicet jmen spisovatelů imigrantů, kteří tvoří tzv. Francouzskou akademii imigrantů. Zařadili do ní také Milana Kunderu. Je tedy patrné, že je spisovatel vnímán jako cizinec, imigrant, ne jako Francouz.

Opačně vyznívá recenze L. Kovace¹⁴⁰, v níž je poslední kapitola *Nesmrtelnosti* považována za jeden z nejhezčích textů o lásce v současné francouzské literatuře. Povšimněme si, že recenzent zde počítá Milana Kunderu mezi francouzské autory a jeho dílo řadí do francouzské literatury.

Stejně jako v případě *Knihy smíchu a zapomnění* je i v souvislosti s *Nesnesitelnou lehkostí bytí* Milan Kundera porovnáván s jinými spisovateli v exilu, například s Witoldem

¹³⁵ Vernon, M.: *L'Insoutenable légende (sic!) de l'être*. *Matin république* 14. 2. 1984.

¹³⁶ Brincourt, A.: Kundera: le refus d'être «occupé». *Figaro* 10. 2. 1984.

¹³⁷ „Nejsem si jist, jestli se opravdu stal francouzským spisovatelem. Ale nejdůležitější je bezpochyby to, že od nás stále ještě vyžaduje, abychom četli jako čeští čtenáři.“

¹³⁸ Glayman, C.: *L'amour est enfant de Bohême*. *L'Unité – Paris*, 27. 6. 1984, n° 543, s. 24.

¹³⁹ *LIRE*, fév. 1984, n° 101.

¹⁴⁰ Kovacs, L.: *L'Insoutenable légèreté de l'être*. *La Nouvelle Revue française*, 1. 5. 1984, n° 376.

Gombrowiczem a Ismailem Kadaré. Je vícekrát opět nazýván „Diderot moderne“ (novodobým Diderotem).

Podle J.-P. Ametta¹⁴¹ se Milan Kundera zhlédl v 18. století, v jeho poslední knize se tzv. „encyklopedizuje“. Bezpochyby je posledním osvícenským spisovatelem, je v něm Diderot, Fontenelle a Voltaire, což se projevuje filozofickou strohostí, jasností výkladu, pesimismem vůči dějinám i volnomyšlenkářstvím v erotice. Kundera-Voltaire útočí navíc proti všem dogmatům, proti náboženským fanatismům a proti univerzální hlouposti.

Dalším předchůdcem Milana Kundery je dle J. Contrucciho¹⁴² Franz Kafka, jehož dílo bylo Kunderovi blízké; Kafka užíval podobně jako Milan Kundera černý humor jako lék proti úzkosti.

*„Son dernier roman porte à la perfection la synthèse, amorcée par la Plaisanterie, Risibles Amours et la Valse aux adieux, entre deux traditions européennes du conte philosophique: l'orientale, qui a conduit de Goethe à Kafka, Musil, Gombrowicz, et celle du dix-huitième siècle français, passablement perdue en chemin et que notre hôte ressuscite, riche de son exil forcé, puis choisi.“*¹⁴³ (B. Poirot-Delpeche¹⁴⁴)

Měli bychom ještě upozornit na to, že narážíme často na nejasnost týkající se toho, zda je *Nesnesitelná lehkost bytí* pátým, nebo šestým románem Milana Kundery. Počty se liší podle toho, zda recenzenti zahrnují mezi romány *Směšné lásky*, nebo ne. Francouzská recepce počítá někdy tuto knihu mezi romány, dle našeho názoru jsou *Směšné lásky* souborem povídek. Milan Kundera se k této problematice vyjadřuje v doslovu ke *Směšným láskám* takto:

*„Je lépe podtrhnout na Směšných láskách jejich románovost, jako jsem to udělal v Německu a Španělsku? Anebo je nechat knihou povídek? Upřímně řečeno, nevím. Ale v Čechách jsou Směšné lásky známy už víc než dvacet let jako sbírka povídek a nebudu na tom nic měnit.“*¹⁴⁵

Přestože má od roku 1981 Milan Kundera francouzské občanství, není ještě pokládán ve francouzském prostředí za francouzského autora a pokud ano, je tomu tak spíše v ojedinělých případech. Spisovatel bývá řazen k autorům, o nichž se sice ví, že žijí ve Francii, ale patří stále mezi cizince, imigranty. Z hlediska literárního kontextu, v němž Milan Kundera tvoří, je přisuzován význam osvícenství, jako další trvalý zdroj inspirace se jeví dílo Franze Kafky.

¹⁴¹ Amette, J.-P.: Kundera: une lumière sur notre siècle. *Le Point*, fev. 1984, 23, n° 592.

¹⁴² Contrucci, J.: L'étonnant roman de Milan Kundera. *Le Provençal* 4. 3. 1984.

¹⁴³ „Jeho poslední román dovádí k dokonalosti syntézu *Žertu*, *Směšných lásek* a *Valčíku na rozloučenou*, zahrnuje dvě evropské tradice filozofické povídky: východní, která vede od Goetha ke Kafkovi, Musilovi a Gombrowiczovi, a francouzskou tradici filozofické povídky 18. století, obzvláště ztracenou na cestě, kterou náš „host“, obohacený nuceným a později zvoleným exilem, znovu ožívuje.“

¹⁴⁴ Poirot-Delpech, B.: L'insoutenable légèreté de l'être. *Le monde des livres*, 27. 1. 1984, n° 13, s. 16.

¹⁴⁵ Kundera, M.: *Směšné lásky*. Brno: Atlantis, 1991, s. 207.

Opakovaně se v souvislosti s Kunderovou tvorbou vyslovují také jména R. Musila a W. Gombrowicze.

5. 2 Žánr

Stejně jako u *Knihy smíchu a zapomnění* si i v případě *Nesnesitelné lehkosti bytí* kladou recenzenti otázku, zda je kniha románem (popřípadě jakým je románem), nebo zda je jiným literárním žánrem.

M. Vernon¹⁴⁶ tvrdí, že *Nesnesitelná lehkost bytí* je románem za předpokladu, že se nám podaří nalézt dějovou linii milostného příběhu, která se někdy ztrácí mezi filozofickými a politickými „úzkostmi“.

D. Fernandez¹⁴⁷ považuje text za experimentální román, který se zabývá také problematikou teorie románu.

H. Gueneron¹⁴⁸ řadí dílo mezi filozofické romány. Vysvětluje to tím, že v autorovi dřímá zbabělost, slabost a erotika D. Diderota i Voltaira a skepticismus M. Montaigne. Tentýž recenzent hodnotí text jako román s autobiografickými prvky. Odůvodňuje to tím, že v něm najdeme hru osobních vzpomínek Milana Kundery, jenž sám vykonával po roce 1968 taková povolání, o jakých se v textu píše (byl studentem, dělníkem, pianistou v baru i spisovatelem zavrhnutým cenzurou).

Milan Kundera nechává ve svém posledním románu všechny naše krásné teorie o románovém umění roztříštit na kusy, píše J. P. Han¹⁴⁹. Románovost v jeho pojetí je velmi „odlehčená, s vervou karikaturovaná“, při četbě *Nesnesitelné lehkosti bytí* se nelze ubránit pomyšlení na filozofické povídky 18. století. Vše z nich tu je: od lesku, ironie, sarkasmu až k záměrné nervozitě stylu.

Obecně rozšířený předsudek z principu nedůvěřuje myšlenkám vysloveným v rámci románového žánru, přidává k této problematice G. Scarpetta¹⁵⁰. Myšlenky hodnotíme zaprvé podle jejich kvality, zadruhé podle jejich formálního ztvárnění a podle způsobu, jakým fungují uvnitř románového celku. V tomto bodě musíme rozlišovat román jako tvrzení (postavy a děje uměle podřízené nějaké myšlence) a román, v němž jsou určité myšlenky integrovány. Tato integrace může být provedena mnoha způsoby: montáž filozofických sekvencí v kontextu, který je dialekticky rozvíjí (markýz de Sade), komentář vypravěče (M.

¹⁴⁶ Vernon, M.: *L'Insoutenable légende (sic!) de l'être*. *Matin république* 14. 2. 1984.

¹⁴⁷ Fernandez, D.: *Le Monde selon Kundera*. *L'Express* 13.- 19. 1. 1984.

¹⁴⁸ Gueneron, H.: *Kundera: Les joies du corps et les détresses de l'âme*. *Paris Normandie* 2. 3. 1984.

¹⁴⁹ Han, J. P.: *Milan Kundera: L'Insoutenable légèreté de l'être*. *Europe*, janvier/fev. 1985, n° 669-670.

¹⁵⁰ Scarpetta, G.: *Milan Kundera*. *Art press*, fev. 1984, n° 78, s. 36.

Proust : *Hledání ztraceného času*), nebo komentář hlavní postavy (R. Musil : *Muž bez vlastností*) dějů a situací, kombinace dvou typů komentářů (F. M. Dostojevskij), zahrnutí myšlenky do dialogu (W. Faulkner), úvahový kontrapunkt (H. Broch: *Náměsíčníci*), spojení intelektuálního rejstříku s lyrickým proudem (H. Broch: *Smrt Vergiliova*).

Co se týče žánru, jde u Milana Kundery o výjimečný případ. Zdá se, že se jedná o «roman à thèse»¹⁵¹, autor formuluje myšlenky ještě předtím, než je vysvětlí, přechází od obecného k jednoduchému, od abstraktního ke konkrétnímu, ale na druhou stranu tuto metodu stále překrucuje – míchá ji s opačným postupem, tedy s přechodem od jedné fiktivní nebo historické situace k obecné zákonitosti, která ji objasňuje. Stručně řečeno, vše se odehrává tak, jako kdyby autorovi sloužilo románové imaginárno ke zkoumání neustále nezodpovězené otázky, u níž je možné odlišit mnoho nuancí a vždy začít s úvahou o ní znovu. Nejde o «roman à thèse» (který něco tvrdí), ale o «roman à interrogations» (román, který se ptá). (G. Scarpetta¹⁵²) Recenzent V.-M. F.¹⁵³ se přiklání k názoru G. Scarpetty. Milan Kundera se bez ustání ptá. Nejprve svých postav, které nechává pochybovat, potom se ptá celého světa, v němž čtenáře nechává pochybovat. A to vše s krásnou lehkostí.

Podle E. Roussela¹⁵⁴ si Milan Kundera jasně nevymezil svůj žánr – chtěl být příliš intelektuální a smíchal román a esej. Také pro J. Contrucciho¹⁵⁵ představuje *Nesnesitelná lehkost bytí* zároveň román i esej:

«*En vérité, L'Insoutenable légèreté de l'être est tout à la fois un roman est un essai. Un roman romanesque et une réflexion philosophique (au sens que l'on donnait à ce mot au temps de Diderot) sur l'existence, la vie, la mort et une réflexion politique profonde et foisonnante sur les événements du Printemps de Prague, en 1968, ceux-là même qui chassèrent Kundera à jamais de son pays.*»¹⁵⁶

J.-P. Amette¹⁵⁷ vyslovuje anglicky otázku: «Roman or not roman?» a pokračuje obavou, že budou mít literární teoretici problém žánrově zařadit tuto nezařaditelnou knihu. Máme si představit, že *Nesnesitelná lehkost bytí* je něco mezi pikareskním románem a esejemi *Regards sur le monde actuel*¹⁵⁸ od Paula Valéryho. Pokud hledáme v knize příběh, nacházíme pouze

¹⁵¹ Román, který nám předkládá o něčem jasná tvrzení.

¹⁵² Scarpetta, G.: Milan Kundera. *Art press*, fev. 1984, n° 78.

¹⁵³ V.-M. F.: La Depeche du midi. (Magazine), 1. 4. 1984, s. 21.

¹⁵⁴ Roussel, E.: Kundera la petite musique. *France catholique ecclesia*, 9. 3. 1984, n° 1943.

¹⁵⁵ Contrucci, J.: L'étonnant roman de Milan Kundera. *Le Provençal* 4. 3. 1984.

¹⁵⁶ „Popravdě *Nesnesitelná lehkost bytí* je zároveň románem i esejí. Je romaneskním románem a filozofickou úvahou (v takovém slova smyslu, který měla v době Diderota) o bytí, o životě, o smrti a je také hlubokou a velkou politickou úvahou o událostech Pražského jara v roce 1968, které vyhnaly Kunderu navždy z jeho domova.“

¹⁵⁷ Amette, J.-P.: Kundera: une lumière sur notre siècle. *Le Point*, janvier 1984, 23, n° 592.

¹⁵⁸ „Pohledy na současný svět“, eseje napsány v meziválečném období (r. 1931).

jednotlivá témata. Chtěli bychom velké scény, které pěkně plynou za sebou, ale nacházíme jen mnoho paradoxů. Chceme knihu, ale leží před námi symfonie, říká J.-P. Amette¹⁵⁹.

Přirovnání textu k symfonii se objevuje v několika recenzích. F. Xenakis¹⁶⁰ popsal *Nesnesitelnou lehkost bytí* jako nelibozvučnou symfonii, v níž bojuje láska proti „erotické gymnastice“ na pozadí „vražděného“ Československa. Pokud je román hudební skladbou, pak je to skladba velice moderní, vytvořená z disonantních sekvencí (disonantní je například jejich řazení a jejich zápis) – a to vše proto, abychom byli dovedeni ke dvěma hrůzným, ohromujícím a nezapomenutelným crescendům, k šesté a sedmé části, které uzavírají knihu. «*Un grand roman de dérision? Non, mais d'amour désespéré, oui.*»¹⁶¹ Připomíná, že můžeme číst román mnoha způsoby, tento je jen jeden ze stovky.

Žánrové zařazení *Nesnesitelné lehkosti bytí* se setkává se podobnými obtížemi jako *Kniha smíchu a zapomnění* v tom smyslu, že se v tisku předkládá mnoho návrhů na to, jak žánrově vymezit tuto knihu. Recenzenti se sice většinou přiklánějí k tomu, že *Nesnesitelná lehkost bytí* je román, objevuje se však široké spektrum názorů na to, jakým románem je. Setkáváme se s názory, že jde o milostný román, experimentální román, filozofický román, román s autobiografickými prvky, «roman à interrogations», román smíchaný s esejí. Ať již nazveme text jakkoliv, každý název bude zčásti trefný, zčásti nepřesný. Dle našeho názoru nelze (a ani to není žádoucí), aby se všichni recenzenti shodli na jednom přesně vymezeném žánru, do jakého kniha patří, ale je třeba umět popsat a vysvětlit, proč ji recenzent řadí zrovna do takové skupiny, do které ji řadí. To se v tomto případě nejlépe podařilo G. Scarpettovi¹⁶². Jisté je, že kniha vyvolává u recenzentů potřebu pátrat po definici románu, zabývat se otázkou románovosti.

5.3 Postavy

V úvodu k této části je na místě zabývat se krátce postavami *Nesnesitelné lehkosti bytí*, které recenzenti rozebírají. V první řadě je nutné zmínit, že někteří recenzenti považují za hlavní postavy pouze Terezu a Tomáše, jiní se zaměřují na trojúhelník Tereza, Tomáš a Sabina, ještě jiní rozebírají tzv. kvartet postav: Terezu, Tomáše, Sabinu a Franze, další

¹⁵⁹ Ibid.

¹⁶⁰ Xenakis, F.: Kundera au creux de l'humain. *Le Matin de Paris* 24. 1. 1984.

¹⁶¹ „Velký román výsměchu? Ne, ale román o nešťastné lásce ano.“

¹⁶² Scarpetta, G.: Milan Kundera. *Art press*, fev. 1984, n° 78.

počítají mezi postavy i psa Karenina¹⁶³. Rozdíl nalézáme také v tom, jakým způsobem se k postavám přistupuje. Setkáváme se s charakteristikou jednotlivých postav pomocí přídavných jmen (F. Xenakis¹⁶⁴), s popisem příběhu páru Tereza a Tomáš (D. Bona¹⁶⁵), s obecnou charakteristikou všech postav najednou (C. Debray¹⁶⁶), ale i s interpretací jednotlivých postav na základě jejich schopnosti/neschopnosti vymanit se z mateřského vlivu (G. Scarpetta¹⁶⁷).

Tomáš a Tereza

Na tomto místě se budeme věnovat páru Tereza a Tomáš, kteří podle některých recenzentů představují dvě hlavní postavy románu.

Postava Terezy je složena ze stovek náhod a ustanovuje pro Tomáše jakousi osudovou fatalitu. (F. Xenakis¹⁶⁸) Bývají jí připisována přídavná jména : naivní, nevinná, hloupá, dojemná, hysterická, žárlivá, předurčená k jedné velké lásce. (F. Xenakis) Terezina žárlivost, ve dne skrývaná, se pak projevuje v noci v podobě jejích nočních můr či básní o smrti. (A. de Visme¹⁶⁹)

M. Beauregard¹⁷⁰ vymezuje Terezu pomocí jejích koníčků: Tereza je již od svého nešťastného dětství „blázen do knih“ a miluje hudbu. Podle románu *Anna Karenina* od Tolstého pojmenuje společně s Tomášem jejich psa jménem Karenin, Tomášovi koupí CD s Beethovenovým kvartetem, které hráli v rádiu, když se s Tomášem poprvé setkala.

Tereza žije ve snech, žije svojí láskou k Tomášovi, ale ten ji podvádí až do konce jejich vztahu a spolu s ní lituje této nesnesitelné situace. Je mu líto, že nedokáže být věrný. Snová existence Terezy je popsána temnými obrazy, které připomínají Kafku a také útlak Československa, dozvídáme se od D. Bony¹⁷¹. Ani Tomášovi ani feně Kareninovi se nepodaří Terezu utišit, zdají se jí morbidní sny o okupaci.

L. Kovacs¹⁷² charakterizuje postavu Tomáše následovně: Tomáše nikdy nevidíme pracovat, dělat si starosti o osud pacienta. J. Avezou¹⁷³, jako mnoho dalších recenzentů, připodobňuje Tomáše ke dvěma literárním postavám, k Donu Juanovi a k Tristanovi. Tomáš

¹⁶³ V románu *S eleganci ježka* (2006) od Muriel Barbery nalezneme jména domácích koček odkazující ke Lvu Nikolajeviči Tolstému a k jeho dílu. Vystupuje tam kocour Lev, který se jmenuje podle spisovatele Lva Nikolajeviče Tolstého, nebo dvě kočky Kitty a Levin (jmenují se stejně jako postavy z románu *Anna Karenina*).

¹⁶⁴ Xenakis, F.: Kundera au creux de l'humain. *Le Matin de Paris* 24. 1. 1984.

¹⁶⁵ Bona, D.: Milan Kundera: la valse des concepts. *Le Quotidien de Paris des livres* 14. 2. 1984.

¹⁶⁶ Debray, C.: Milan Kundera: l'irrecupérable. *Kanal Magazine*, été 1984, n° 4.

¹⁶⁷ Scarpetta, G.: Milan Kundera. *Art press*, fev. 1984, n° 78.

¹⁶⁸ Xenakis, F.: Kundera au creux de l'humain. *Le Matin de Paris* 24. 1. 1984.

¹⁶⁹ Visme, A. de: Milan Kundera: L'insoutenable légèreté de l'être. *Bulletin du centre protestant d'études et de documentation*, décembre 1984.

¹⁷⁰ Beauregard, C. de.: Kundera rêve sa Bohême. *Spectacle du monde*, juin 1984.

¹⁷¹ Bona, D.: Milan Kundera: la valse des concepts. *Le Quotidien de Paris des livres* 14. 2. 1984.

¹⁷² Kovacs, L.: L'Insoutenable légèreté de l'être. *La Nouvelle Revue française*, 1. 5. 1984, n° 376.

¹⁷³ Avezou, J.: Insoutenable légèreté de l'être. *Les Nouvelles d'Orléans* 26. 4. 1984.

je obyčejný muž, jak píše J. Avezou, je to napůl Don Juan a napůl Tristan, sběratel erotických přátelství, přičemž tělesná setkání pro něj nemají nic společného s láskou. Tomáš se bojí, že sedm let prožitých s Terezou mu způsobí jen nesnesitelnou bolest.

V závěru knihy se Tereza a Tomáš rozhodnou přestěhovat se na vesnici, kde by Tomáš našel věrnost a Tereza mír. Smrt feny Karenina pak spojuje oba navždy.

F. Xenakis¹⁷⁴ vyslovuje názor, že dvě hlavní postavy, Tomáš a Tereza, jsou zdvojeny dalšími dvěma postavami, Sabinou a Franzem. C. Glayman¹⁷⁵ se domnívá, že Tomáš a Franz zobrazují dvě odlišné tváře autora.

Kvartet

J. Contrucci¹⁷⁶ považuje jako mnoho dalších recenzentů *Nesnesitelnou lehkost bytí* za román se čtyřmi hlavními postavami.

Malířka Sabina, Tomášova milenka, vstupuje neustále do života manželského páru. Například Tereze nabídne práci fotografky, která má za úkol zdokumentovat příjezd ruských vojsk do Prahy. Ve druhé části knihy se Sabina dle recenze J. Contrucciho stává hlavní postavou, emigruje do Ženevy, do Paříže a do USA, kde žije s profesorem Franzem, který má podobně jako Tomáš chuť na nové a nové lásky.

«*Sur ce curieux quatuor, orchestré en mineur, d'où surgissent des accords beethoveniens, plane, pour trois êtres tchèques... en 1968.*»¹⁷⁷

G. Scarpetta¹⁷⁸ píše, že román klade do opozice romantickou posedlost (tu, která usiluje o Ženu prostřednictvím každé ženy a nemůže než skončit zklamáním) a nevázanou obsesi (tu, která prostřednictvím donchuanismu vyzdvihuje zvláštnost každé ženy). Tato základní demarkační čára může rozdělit postavy : Tereza je romantik, Sabina volnomyšlenkář, Franz, jehož manželka je ztělesněním jeho matky (Sabina ho navíc při souloži vnímá jako obrovské štěně, které se kojí z jejích prsů), vypadá jako neschopný nevázanosti. Osudem Tomáše je, že se mu nedaří rozdělit svůj život na nevázanost a vášnivou lásku. Jeden z možných podtitulů románu by mohl být: „pokus o útěk z mateřské sféry“, čímž G. Scarpetta rozehrává svou interpretaci postav:

Mužské postavy: Franz je nejvíce závislý na matce a zároveň neschopný se odvázat, je nejvíce náchylný k lyrickým iluzím v politickém slova smyslu – uchovává si nostalgie průvodů, velkého pochodu; Tomáš se rozešel s mateřským světem, ale zdá se být uváděn do

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Glayman, C.: *L'amour est infant de Bohême. L'Unité – Paris*, 27. 6. 1984, n° 543, s. 24.

¹⁷⁶ Contrucci, J.: *L'étonnant roman de Milan Kundera. Le Provençal* 4. 3. 1984.

¹⁷⁷ Nad tímto podivným kvartetem, kterého vyluzuje beethovenovské akordy, se vznáší nenapravitelné prokletí být Čechem...v roce 1968.

¹⁷⁸ Scarpetta, G.: *Milan Kundera. Art press*, fev. 1984, n° 78.

rozpaků funkcí otcovskou. Neuniká klasické Oidipovské situaci: snaze o oddělení sexuality a něhy. Tomáš sní o tom, že by mohl milovat Terezu, aniž by byl obtěžován „hloupou“ sexualitou.

Ženské postavy: Sabina stále symbolicky opakuje svůj odchod z mateřského světa, její odchod jako by nebyl nikdy definitivní (což odpovídá principu nekonečné zrady). Tereza, jejíž vztah k matce je zobrazován jako traumatický (její matka ztělesňuje naturalismus, ...), si myslí, že se ze vztahu s ní vymaní pomocí četby a hudby, pomocí vášnivé lásky k Tomášovi, ale zůstává chycena v pasti narcisismu. Netouží opravdu po partnerovi, ale po svém vlastním těle, které se skrze partnera objeví. Tereza je i přes svůj idealismus a potřebu důstojnosti jen prodlouženým gestem své sebezničující a kruté matky.

Nejúchvatnějším zjištěním pro recenzenta zůstává, že stupeň závislosti postav na matce se shoduje s jejich větší či menší neschopností odporovat ideologické nadvládě (Tereza se vrací do Československa, Franz se zapojuje do společenských událostí, při nichž může splynout s davem; jako by Kundera čtenáři navrhol představu, že svoboda ve vztahu k politickým iluzím a nonkonformismus, který tato svoboda předpokládá, jsou spojeny se subjektivní schopností přestříhnout pupeční šňůru.

Postavy obecně

Kunderovy čtyři „politováníhodné“ postavy žijí své „ubohé“ vášně skrze jednotlivé kapitoly, uvádí M. Vernon¹⁷⁹. Postavy prožívají pocity beznaděje, zklamání, neužitečnosti, podléhají hloupé osudovosti, neuchylují se k žádným hrdinským řešením, nevyvíjejí se směrem k lepšímu. Naopak se pomalu dusí společně s Prahou. Živoří ze dne na den v neustálých pochybách, ve smíšených pocitech, nemají žádné životní poslání (není ani jisté, zda kdy nějaké měly).

Jednotlivé postavy nemají dostatečný odstup, aby mohly posoudit sebe sama, nejsou svobodné, nemohou tedy vykonat něco dobrého nebo velkého, vedou své obyčejné životy, ocitají se na šikmé ploše, ale nekřičí, rezignují. Přijímají beznaděj, zvykly si popírat existenci štěstí a svobody.

Postavy *Nesnesitelné lehkosti bytí* se podobají postavám z jiných Kunderových románů, říká M. Fabrequettes¹⁸⁰. A právě v tom tušíme skrytou hybnou sílu textu. Jak se neztotožnit s postavami, které se milují, žárlí na sebe, chtějí zaujmout stanovisko k historii, přehodnocují minulost, ptá se recenzent.

¹⁷⁹ Vernon, M.: L'Insoutenable légende (sic!) de l'être. *Matin république* 14. 2. 1984.

¹⁸⁰ Fabrequettes, M.: Milan Kundera. *Et puis...*, janvier 1985.

E. Roussel¹⁸¹ se s názorem M. Fabrequetta neztotožňuje. Dle něj je nemožné postavám ani na jednu vteřinu uvěřit a identifikovat se s nimi. „*Abych pravdu řekl, ani jedna z postav neexistuje samostatně: Tomáš (hlavní hrdina, doktor), Tereza (jeho žena), Sabina (jeho milenka) a Franz (mileneček Sabiny) jsou všichni jen mluvčími vypravěče a ne postavami z masa a kostí.*“

Srdceryvný je jen jejich konec (pro jedny je to autohavárie, pro Franze smrt na kambodžské hranici při demonstraci).

Postavy jsou variantami Bytí – jsou to jen papírové figurky, které vznikají na základě několika evokujících slov, nebo z nějaké situace. Tomáš například vzniká z výroku „Einmal ist keinmal“, Tereza z jejich kručení v břiše, Sabina z buňky. (C. Debray¹⁸²)

H. Gueneron¹⁸³ říká, že postavy jsou téměř odhmotněny (vzdáleny od reality), víme málo o jejich fyzice, ale hodně o jejich vnitřním světě fantazie a někdy jako u L. Pirandella jsou to takové postavy jako Sabina, které korigují zvnějšku naše pocity, dojmy o nich.

D. Bona¹⁸⁴ si všímá národnostního poměru mezi čtyřmi postavami – jsou zde tři Češi a jeden Švýcar. Postavy Milana Kundery jsou pro něj jen myšlenky. Myšlenky, které jedí, chodí, které se milují, ale v konkrétních situacích zůstávají abstraktními lidmi. «*Les personnages portent sur leurs épaules de papier un sens qui les écrase. Même après les avoir suivis sur quatre cents pages, ils ne sont pas vivants.*»¹⁸⁵ Jak máme věřit Tereze, české venkovance, že má sny, jaké by mohl mít buržoazní, který čte Freuda a Gérarda de Villiers? Tomáš je chirurg, ale nikdy ho nevidíme v nemocnici, vidíme ho, jak se miluje, ještě více, jak stojí u okna, jak přemýšlí, klade si otázky, je to pochybující intelektuál, mluví jako profesor; Franz neexistuje, víme o něm jen, že nemá rád postel ustlanou po francouzsku; Sabina je nejautentičtější postava, je to víla, připomíná nejpovedenější postavy z *Knihy smíchu a zapomnění* (který vnímá D. Bona jako Kunderův nejúžasnější román). Tomáš, Tereza, Sabina a Franz jsou Milanem Kunderou pověřeni nám říct mnoho „věcí“, které je třeba umět z textu vyčíst. (F. Xenakis¹⁸⁶)

Pes Karenin

Pro A. Brincourta¹⁸⁷ je v *Nesnesitelné lehkosti bytí* klíčová postava psa Karenina. V jeho recenzi je sám Kundera přirovnáván k zatoulanému psu.

¹⁸¹ Roussel, E.: Kundera la petite musique. *France catholique ecclesia*, 9. 3. 1984, n° 1943.

¹⁸² Debray, C.: Milan Kundera: l'irrecupérable. *Kanal Magazine*, été 1984, n° 4.

¹⁸³ Gueneron, H.: Kundera: Les joies du corps et les détresses de l'âme. *Paris Normandie* 2. 3. 1984.

¹⁸⁴ Bona, D.: Milan Kundera: la valse des concepts. *Le Quotidien de Paris des livres* 14. 2. 1984.

¹⁸⁵ „Postavy nesou na svých papírových ramenou smysl, který je drtí. Ani potom, co jsme je sledovali na 400 stranách, nejsou živé.“

¹⁸⁶ Xenakis, F.: Kundera au creux de l'humain. *Le Matin de Paris* 24. 1. 1984.

¹⁸⁷ Brincourt, A.: Kundera: le refus d'être «occupé». *Figaro* 10. 2. 1984.

Také A. Coppermann¹⁸⁸ vidí v psu Kareninovi postavu, která má v románu podstatné místo. Kareninovu smrt na rakovinu pokládá za jednu z nejhezčích scén celé knihy.

D. Fernandez¹⁸⁹ mimojiné přirovnává psa Karenina k feně Bella z románu *La Storia (Příběh v historii)* od Elsy Morante, poprvé vydaného roku 1974.

S postavami románu *Nesnesitelná lehkost bytí* se recenzenti vypořádávají velmi různorodě. Z recenzí nelze vyvodit jednoznačné závěry už jen proto, že není zcela jasné, které všechny postavy jsou hlavní. Určitě jsou jimi Tomáš s Terezou, avšak pozice Sabiny, Franze ani psa Karenina není zcela vyhraněná.

Často se v recenzích nedočteme nic víc, než krátký úryvek z děje, ze kterého si máme vytvořit představu i o postavách. Mezi recenzemi a kritickými statěmi jsme našli pouze jednu interpretační kritickou stať, a to od G. Scarpetty, kterou jsme výše představili.

Zajímavý je střet M. Fabrequetta a E. Roussela. M. Fabrequettes se domnívá, že se čtenář s postavami může výborně identifikovat, E. Roussel je naprosto jiného názoru. Podle něj postavy nejsou postavami, ale jen mluvčími vypravěče, což bychom mohli vyložit tak, že jedinou hlavní postavou je vypravěč sám. J. P. Han¹⁹⁰ například popisuje vztahy mezi vypravěčem a postavami následovně: úvodní část díla ukazuje spisovatele jako geniálního manipulátora, který přišel představit své postavy a československou historii. Potom, co jsou postavy uvedeny, se vypravěč neskrývá, je stále přítomen vepředu na scéně, mění dle svého přání pořádek událostí, odklání se od původně jasného záměru, přepisuje scény, které byly již napsány a přistupuje k nim z jiného úhlu. Vnucuje se čtenáři se svými úvahami, odkazuje na F. Nietzscheho, na S. Freuda, vyslovuje i své vlastní filozofické úvahy (například definici kýče).

5. 4 Tematika a kompozice

Tematika *Nesnesitelné lehkosti bytí* je v mnoha bodech stejná jako tematika předchozího románu *Kniha smíchu a zapomnění*. D. Fernandez¹⁹¹ považuje *Nesnesitelnou lehkost bytí* za důkaz toho, že i když má Milan Kundera francouzskou národnost, nedošlo k žádnému velkému zvratu v jeho tvorbě, píše stále stejnou knihu. Kundera píše o tom samém, o čem psal, když mu bylo dvacet, a i kdyby se jeho talent rozvinul a zkušenostmi

¹⁸⁸ Coppermann, A.: L'Insoutenable légèreté de l'être. *Les Echos* 24. 1. 1984.

¹⁸⁹ Fernandez, D.: Le Monde selon Kundera. *L'Express* 13. - 19. 1. 1984.

¹⁹⁰ Han, J. P.: Milan Kundera: L'Insoutenable légèreté de l'être. *Europe*, janvier/fev. 1985, n° 669-670.

¹⁹¹ Fernandez, D.: Le Monde selon Kundera. *L'Express* 13.- 19. 1. 1984.

vyzrál (což si D. Fernandez nemyslí), jeho hudba bude stále stejná, autorova síť obrazů a obsesí se nezmění.

V následující části představíme některé pohledy na tematiku knihy. Pokud vyjdeme z názvu *Nesnesitelné lehkosti bytí*, můžeme velmi rychle dojít k tomu, že se téma knihy týká tíže a lehkosti. Recenzenti na název knihy hodně upozorňují a odvozují z něj některé své postřehy. Dále bývají mezi hlavní témata řazeny svoboda o odpovědnost, dějiny (ať už moderní dějiny Československa, tak i dějiny jako takové), láska mezi Terezou a Tomášem; není však výjimkou názor, že hlavní téma v knize není, zato je v ní spousta variací na velké množství témat. Jelikož je do jisté míry propojena tematika s kompozicí knihy (kompozice není postupná, je to spíše kompoziční mozaika, v níž jsou témata kladena vedle sebe nebo vkládána do sebe), budeme se v této části věnovat také výstavbě díla.

Lehkost a tíže

Kde končí to vážné a začíná lehkomyšlnost a naopak? To je základní téma textu podle A. de Visme¹⁹². Tyto otázky sjednocují vyprávění, sen a reflexi, prózu a poezii, současnou a starou historii, je to toto „míšení“, které četbu dělá buď úchvatnou, nebo neuspokojivou, říká recenzentka.

Také autor katolického tisku J. M. de Montremy¹⁹³ vyzdvihuje informaci, že člověk se podle vypravěče nachází mezi dvěma pohyby, mezi pohybem směrem dolů - tíhou - a mezi pohybem směrem nahoru - lehkostí.

Autor aktualizuje génia baroka, v němž se setkávají témata tíže a lehkosti a jejich rychlá návaznost připomíná fugy a preludia Johanna Sebastiana Bacha. Proti sobě stojí lehkost a tíže (mužské téma), duše a tělo (ženské téma) a tento rozpor je ztělesněn právě hlavními postavami, Tomášem a Terezou. (L. Goustine¹⁹⁴)

Svoboda a odpovědnost

Recenzent C. F.¹⁹⁵ odvozuje tematiku posledního Kunderova románu také z názvu. Název *Nesnesitelná lehkost bytí* v sobě nemá nic nahodilého, těchto několik slov vyjadřuje velmi přesně, co nám chce spisovatel sdělit. Milan Kundera nám předkládá kromě úvah nad tíhou a lehkostí také další úvahy, jež tvoří pilíře, kolem kterých se točí postavy a jejich osud. Druhou významnou myšlenkou díla je idea, že žijeme jen jednou, tedy si nemůžeme nikdy ověřit druhou zkušeností oprávněnost toho či onoho rozhodnutí. Udělal Tomáš dobře, že se vrátil za svou partnerkou do Čech? Ztrácí tam svou svobodu a možnost vykonávat své

¹⁹² Visme, A. de: Milan Kundera: L'insoutenable légèreté de l'être. *Bulletin du centre protestant d'études et de documentation*, décembre 1984.

¹⁹³ J. M. de Montremy: La Fragilité Kundera. *La Croix* 4. 2. 1984.

¹⁹⁴ Goustine, L.: Salut Kundera! *Royaliste*, 1984, n° 401, s. 8.

¹⁹⁵ C. F.: Kafka, Orwell et Kundera. *Le Républicain Lorrain Est* 26. 1. 1984.

povolání, nachází tam novou podobu života, již charakterizuje umíněná láska Terezy a její pes Karenin.

Milan Kundera je A. Brincourtem¹⁹⁶ nazýván svobodným člověkem, který odmítá být „okupován“. Francouzský spisovatel, kterého hledáme v tomto Čechovi, je autor jednoho tématu – tématu svobody – devalvované, navracené a překroucené, píše A. Brincourt. Kniha nám pokládá otázku, zda žít svou svobodu neznamena především uvědomovat si svou odpovědnost. Skrze Tomášovo nevázané sexuální chování, jehož cílem je zachránit si nezávislost, skrze postavu Terezy, která se obětuje, skrze postavu Sabiny, která se stále kontroluje, skrze Čechy, které se tváří tvář Historii odkrývají jako nesnesitelně lehké (jako něco, co zítra zmizí) se vynořuje stále ten samý problém – odpovědnost.

Za podstatnou větu, která je umístěna asi v polovině knihy, pokládá A. Brincourt¹⁹⁷ otázku, zda jsou lidé nevinní, když jsou neznalí. Komunistická strana zapříčinila neštěstí celé země, ale komunisté dál prohlašují svou duši za čistou. Je to v pořádku? Ptá se recenzent spolu s vypravěčem.

Dějiny a láska

Spisovatel znovu rozvíjí témata, která z něho dělají Milana Kunderu. Za první téma „zavražděné demokracie v Československu“, s nímž souvisí ponížení intelektuálů, za druhé téma lásky, upřesňuje F. Xenakis¹⁹⁸

Bylo by lepší žít svobodně a nezodpovědně, nebo zatížení břemenem lásky? Měli bychom považovat historii za řetězec tragédií, nebo žertů? Takové jsou dvě základní otázky, které se setkávají v tomto díle, otázky, na které se ještě nikomu nepodařilo odpovědět. (D. Fernandez¹⁹⁹)

Skrze záměrně banální zápletku (příběh lásky chirurga, který „miloval ženy“, a barmanky v Československu let 1960-1970) autor zachycuje v díle jedince chycené do pavoučí sítě Dějin, což je touha každého romanopisce hodného tohoto označení, vyslovuje se J. P. Han²⁰⁰.

(...) «*la matière de l'œuvre est une froide analyse, un tableau clinique de l'état de la Tchécoslovaquie sous la botte*²⁰¹,» vyjadřuje s k dílu J. David²⁰².

¹⁹⁶ Brincourt, A.: Kundera: le refus d'être «occupé». *Figaro* 10. 2. 1984.

¹⁹⁷ Ibid.

¹⁹⁸ Xenakis, F.: Kundera au creux de l'humain. *Le Matin de Paris* 24. 1. 1984.

¹⁹⁹ Fernandez, D.: Le Monde selon Kundera. *L'Express* 13.- 19. 1. 1984.

²⁰⁰ Han, J. P.: Milan Kundera: L'Insoutenable légèreté de l'être. *Europe*, janvier/fev. 1985, n° 669-670.

²⁰¹ (...) „obsah díla je chladná analýza, klinický obraz stavu Československa za okupace.“

²⁰² David, J.: Milan Kundera: le beau courage d'être léger. *V.S.D.* 9. 2. 1984.

Variace na mnoho témat

J. Montalbetti²⁰³ píše, že autor předkládá ne bez humoru filozofii dějin či filozofii příběhů. Dále upozorňuje na komunistický kýč (sen Terezy o nahých ženách defilujících kolem bazénu a hlídaných ozbrojeným mužem, který stojí v koši zavěšeném nad bazénem a nutí je zpívat veselé písně. První žena, která se zastaví nebo klopýtne, je zastřelena. Dle recenzenta jde o parodii poprav: nachází zde reminiscenci na Josefa K. (F. Kafka – *Proces*), Tereza není zastřelena, protože má odvalu říct, že si to nepřeje. Román dle jeho slov není zpověď autora, ale pátrání po tom, co je to lidský život v pasti, kterou se stal svět; svět plný rozporů, upadající a manichejstický.

Čteme o lásce, o smyslnosti, o historii a o politice, o paměti a vzpomínce, to ale není všechno, je zde otázka Sofokla a Oidipa, Nietzscheho a jeho věčného návratu, Platóna, Parmenida, otázka kýče a «merde»²⁰⁴. (J.Avezou²⁰⁵)

Část eseje je těžší oddělit od fikce, v krátkých kapitolách se Kundera vrací k románu samotnému, který se právě píše, mluví o všem, čím se zabývá: jak se rodí osobnosti, jak reagovali Pražané na ruské tanky, jak slouží totalitní kýč k zamaskování odporné reality, rozvádí svou vlastní životní filozofii, svůj skepticismus (pokud je život absurdní, neberme ho vážně). (J. Contrucci²⁰⁶)

A. Copperman²⁰⁷ vyjmenovává mezi tématy okupaci, exil, milostné hry a nepochopení, prázdnotu snobismu, rozdíl mezi Východem a Západem, krásu Bachovy hudby, city okamžiku, ve kterém se rodí láska. Ironie, burlesknost (fraškovitost), ubuovská opovázlivost při popisu pochodu západních intelektuálů za Kambodžu, poezie, fantaskno, inteligence a lítost, to vše je v románu obsaženo.

Pro P. Descampa²⁰⁸ je tento román více o lásce než Kunderovy romány předchozí. Je ale také meditací o smrti, o smrti jednotlivců, ale i o smrti naší staré Evropy. Smrt zde má dvojí tvář – sladký snový smutek a krutý černý žert.

Mnoho recenzentů se shoduje na tom, že nejhezčí částí knihy je popis smrti psa Karenina, který symbolizuje deset let vztahu Terezy a Tomáše.

P. Delbourg²⁰⁹ navrhuje trojí možnost čtení tohoto textu. *Nesnesitelnou lehkost bytí* můžeme číst jako lineární milostný román, můžeme ji zkoumat do „morku kostí“ a s hlavou

²⁰³ Montalbetti, J.: L'Homme de plume. *Magazine littéraire*, fev. 1984, n° 204, s. 62.

²⁰⁴ „hovna“

²⁰⁵ Avezou, J.: Insoutenable légèreté de l'être. *Les Nouvelles d'Orléans* 26. 4. 1984.

²⁰⁶ Contrucci, J.: L'étonnant roman de Milan Kundera. *Le Provençal* 4. 3. 1984.

²⁰⁷ Coppermann, A.: L'Insoutenable légèreté de l'être. *Les Echos* 24. 1. 1984.

²⁰⁸ Descamps, P.: L'Insoutenable légèreté de l'être. *La Gazette de la Région du Nord* 22. - 23. 2. 1984.

²⁰⁹ Delbourg, P.: Le printemps de drague. *Les Nouvelles* 2. - 8. 2. 1984.

v dlaních přemýšlet nad mnoha vyřčenými otázkami a do třetice můžeme pozorovat jednotlivé skeče a tušit, že se za nimi skrývá nějaká tajemná souvislost.

Kompozice

H. Gueneron²¹⁰ tvrdí, že zajímavější než děj (pokud se mu tak dá říkat) je styl a kompozice knihy. Není to ani popis à la Flaubert, ani lineární dějová linie, ale spíše impresionismus malých skvrn, románový svět v podobě puzzle s velkou ekonomikou prostředků.

Na závěr tohoto oddílu věnujeme tedy pozornost kompozici *Nesnesitelné lehkosti bytí*. Vycházíme především z kritické stati G. Scarpetty²¹¹. Román se otevírá abstraktní úvahou, která se týká témat Nietzscheho, Parmenida, poslední část románu, izolovaná od ostatních dějů a situací hlavních postav, se zabývá umírajícím psem.

U Kundery se vše odehrává tak, jako by si hudební kompozice získávala čím dál tím větší autonomii. Nenajdeme zde homogenní zápletku, ale promyšlenou spleť dějových linií. Milan Kundera ovládá jednak umění variací (události, které postavy prožívají, vytvářejí dojem, že jsou závislé na abstraktním, tajném a naléhavém tématu), jednak umění správně rozmístit intervaly mezi jednotlivými dějovými liniemi (místa setkání těchto linií jsou přesná a pomíjivá). Umí také zařazovat obecné kontrapunktů (román upřednostňuje horizontální vývoj paralelních narativních sérií oproti jejich vertikální kondenzaci) a rozvinout opakování (izolovaný motiv, bezpochyby neopodstatněný v jedné sekvenci, se může stát základním tématem jiné sekvence; tak se stalo například s motivem Sabininy buřinky nebo s fotografiemi, které pořídila Tereza při sovětské okupaci).

Jeden emblém/symbol, quatuor opus 135 od Beethovena, umístěný přímo v srdci románu, odhaluje čtenáři celý kompoziční postup díla. Zdánlivě se vztahuje k tematice, plní úlohu tematického principu (setkání Terezy s Tomášem, výrok „Muss es sein? Es muss sein.“), ale ve skutečnosti funguje jako implicitní metaforický odkaz k formální struktuře.

Tomášova nevázanost není jen tématem, ale funguje jako skvělá hybná síla textu, kromě toho se vztahuje také k jazyku, tedy je jedním ze zdrojů psaní.

Nesnesitelná lehkost bytí se skládá ze sedmi částí. Jednotlivé části nekorespondují se střídáním rejstříků (jako ve *Smrti Vergiliově*) ani se střídáním úhlu pohledu a naléhavostí výpovědi (jako v *Hluku a vřavě* od W. Faulknera), část 1 a 5 jsou zaměřeny na Terezu, části 2, 4, 7 na Tomáše a části 3, 6 na Sabinu a Franze (výstavba tedy odpovídá schématu : A – B – C – B – A – C – B).

²¹⁰ Gueneron, H.: Kundera: Les joies du corps et les détresses de l'âme. *Paris Normandie* 2. 3. 1984.

²¹¹ Scarpetta, G.: Milan Kundera. *Art press*, fev. 1984, n° 78, s. 36.

Postup mnohostranného zaměření (polyfokalizace) umožňuje odsunout čas vyprávění ve vztahu k času, kdy se odehrává příběh (například smrt Terezy a Tomáše, která uzavírá knihu, je předznamenávána již od třetí části), celé chronologii dominuje kombinatorická hra.

Centrum celé výstavby představuje dle G. Scarpetty sen Terezy o Petříně v Praze.

D. Fernandez²¹² vysvětluje, že jelikož Milan Kundera konstruuje svoje knihy jako hudební partitury, představuje hudba v jeho dílech základní stavební kámen.

Nejen, že hudba provází celou kompozici knihy, ale spojuje mezi sebou také romány Milana Kundery. Často se v recenzích či v kritických statích dozvídáme, že Milan Kundera je ovlivněn svým otcem, hudebním skladatelem, proto je v jeho díle hudba tolik významná.

K tematice *Nesnesitelné lehkosti bytí* francouzská recepce přistupuje několika způsoby. S vědomím toho, že možností je nekonečné množství, jsme z francouzské recepce vyvodili čtyři varianty, jak lze tematiku díla chápat:

- 1) základní témata jsou dvě: lehkost a tíže bytí
- 2) základní témata jsou dvě: moderní dějiny Československa a láska
- 3) hlavní téma v *Nesnesitelné lehkosti bytí* není, jsou to variace na mnoho témat
- 4) hlavními tématy jsou otázky, které autor skrze dílo čtenáři klade.

Kompozici textu popisují recenzenti v zásadě obdobně. Nejvíce se jí věnuje G. Scarpetta²¹³, který ukazuje, jak je text promyšlen, propojen a pomocí jakých kompozičních postupů je vystavěn (viz výše). Celkově recenzenti pozorují, že se kompozice skládá z malých částí, které jsou důmyslně poskládány k sobě, a že je ovlivněna hudbou.

5. 5 Hodnocení

Závěrečná část, která se týká románu *Nesnesitelná lehkost bytí*, se věnuje hodnocení knihy. Podíváme se, co na textu (nebo na spisovateli) recenzenti hodnotili kladně a co záporně, v čem se kritici shodovali a v čem se jejich hodnocení rozcházela. Již název knihy byl pro některé recenzenty zvláštní, pro jiné zase skvělý :

Název *Nesnesitelná lehkost bytí* je abstraktní a tak hezký jako například název *La condition humaine (Lidská komedie)*. (J. Contrucci²¹⁴)

J. Avezou²¹⁵ prezentuje Milana Kunderu jako autora se zvláštním jménem, název *Nesnesitelná lehkost bytí* i všechno ostatní v textu se mu zdá také zvláštní.

²¹² Fernandez, D.: Milan Kundera le guetteur. *L'Express* 21. 4. 1979.

²¹³ Scarpetta, G.: Milan Kundera. *Art press*, fev. 1984, n° 78, s. 36.

²¹⁴ Contrucci, J.: L'étonnant roman de Milan Kundera. *Le Provençal* 4. 3. 1984.

Někdo vidí v Kunderovi velký talent, který se naplnil nejvíce právě v jeho poslední knize, jiný naopak pociťuje z jeho knihy zklamání a domnívá se, že jeho předchozí romány dosahovaly vyšších kvalit. Často se také různí názory na to, zda filozofické pasáže román obohacují, anebo zda ho příliš zatěžují.

Kladné hodnocení

Autor

V rámci kladné kritiky se nejprve zastavíme u toho, co recenzenti chválili na autorovi. Pokud bychom měli shrnout Kunderovy kvality, které byly v recenzích nejčastěji jmenovány, uvedli bychom v první řadě Kunderův umělecký talent a celkové mistrovství sestrojil formálně i umělecky kvalitní dílo, dále jeho inteligenci a jeho odvahu psát proti konvencím.

Kundera patří k těm východním disidentům, kteří nejsou jen svědky událostí, ale jsou to spisovatelé s nepopíratelným talentem. (E. Roussel²¹⁶)

Například J. Contrucci²¹⁷ vyzdvihuje autorův talent, navíc dle jeho názoru umí Milan Kundera jako nikdo jiný posílit fikci úvahou.

J. P. Han²¹⁸ zdůrazňuje, že Milan Kundera si je jist svým uměním, technikou a svou filozofií a že tvoří bez přetvářky.

Vypravěčova inteligence je zneklidňující, „démonická“ natolik, že odstrkuje hlavní postavy do rolí figurantů, hodnotí J.-P. Amette²¹⁹, (...) «*mais ce qui étonne davantage, c'est son génie explicatif, sa force de dévoilement appliquée aussi bien au domaine de la vie privée, conjugale, qu'aux rapports entre un Etat policier et un simple citoyen*»²²⁰ (...).

M. Nadeau²²¹ nazval Kunderu kouzelníkem a experimentátorem, který se nebojí ujmout se slova a troufá si odejmout hodnotám jejich nedotknutelnost.

H. Gueneron²²² oceňuje, že je to jediný disident, který nepíše jen o antitotalitarismu, ale je rebellem jako takovým, jelikož revoltuje proti všem ideologiím, brání specifičnost člověka.

Milan Kundera pro některé kritiky představuje prototyp „opravdového spisovatele“ (P. Lamys²²³), pro jiné jen myslitele. Kundera je příliš skeptický na to, aby byl opravdovým romanopiscem, říká C. Jannoud²²⁴. V tomto směru si zaslouží přezdívku Diderot moderne.

²¹⁵ Avezou, J.: Insoutenable légèreté de l'être. *Les Nouvelles d'Orléans* 26. 4. 1984.

²¹⁶ Roussel, E.: Kundera la petite musique. *France catholique ecclesia*, 9. 3. 1984, n° 1943.

²¹⁷ Contrucci, J.: L'étonnant roman de Milan Kundera. *Le Provençal* 4. 3. 1984.

²¹⁸ Han, J. P.: Milan Kundera: L'Insoutenable légèreté de l'être. *Europe*, janvier/fev. 1985, n° 669-670.

²¹⁹ Amette, J.-P.: Kundera: une lumière sur notre siècle. *Le Point*, fev. 1984, 23, n° 592.

²²⁰ „co udivuje ještě víc, je jeho vysvětlovací talent, jeho snaha odhalit jak soukromou manželskou sféru, tak vztahy mezi policejním státem a obyčejným občanem.“

²²¹ Nadeau, M.: Milan Kundera l'homme qui interroge. *Le livre de la quinzaine*, 1. 2. 1984, n° 410, s. 5.

²²² Gueneron, H.: Kundera: Les joies du corps et les détresses de l'âme. *Paris Normandie* 2. 3. 1984.

²²³ Lamys, P.: Les mots venus d'ailleurs. *La Charente libre* 24. 2. 1984.

²²⁴ Jannoud, C.: Grandeur de Gombrowicz. *Sud-Ouest* 26. 2. 1984.

Síla Milana Kundera spočívá v tom, že si dokáže dělat legraci sám ze sebe; z tohoto důvodu ho nemůžeme zařadit pod žádnou etiketu (politického spisovatele, historického svědka). Nedá se začlenit do žádné skupiny. (C. Debray²²⁵)

Román

Co se týče samotného románu, představíme na následujících řádcích několik kladných kritik, ve kterých je román různými způsoby opěvován, a také porovnáme, které konkrétní klady *Nesnesitelné lehkosti bytí* recenzenti oceňují.

G. Scarpetta²²⁶ používá k hodnocení knihy přídavná jména: „úžasná, nezapomenutelná“.

«*Ce livre, si réfléchi, si poignant, si beau, si inquiétant (...) m'a profondément impressionné.*»²²⁷ vyjádřil se ke knize A. Dumas²²⁸.

C. Glayman²²⁹ popisuje knihu pomocí slov „ambiciózní, někdy nevyvážená, vždy obohacující a okouzlující“.

Recenzenti někdy používají metafory i pro označení samotného románu. Například M. Gazier²³⁰ přirovnává text k lidskému tělu: «*Une œuvre à la fois souple et musclée, sans graisse, tout en récits alertes, drôles, une sorte de Comédie humaine en Europe de l'Est, sous le soleil de l'ironie et sous l'œil de Moscou.*»²³¹

Pro E. Neuhoffa²³² představuje *Nesnesitelná lehkost bytí* dílo, které čtenář již nepustí z ruky. Připodobňuje ho k ráně, jež zůstane natrvalo otevřená.

V *Nesnesitelné lehkosti bytí* se setkáváme s hledáním neexistujícího štěstí a s kousavou ironií, které společně utvářejí kvalitu románu. G. Noël²³³ svou kritiku uzavírá zvoláním: «*Quel roman!*»²³⁴

Po četbě *Nesnesitelné lehkosti bytí* zůstává čtenáři na jazyku „jakási hořká chuť“, říká J. P. Han²³⁵. Podle něj je *Nesnesitelná lehkost bytí* „dokonalá kniha“.

M. Vernon²³⁶ hodnotí román slovy, která jsme již uvedli výše: kniha, která se čte „s bušícím srdcem“.

²²⁵ Debray, C.: Milan Kundera: l'irrécupérable. *Kanal Magazine*, été 1984, n° 4.

²²⁶ Scarpetta, G.: Milan Kundera. *Art press*, fev. 1984, n° 78.

²²⁷ „Tato tak promyšlená, srdceryvná, krásná, znepokojující kniha na mě hluboce zapůsobila.“

²²⁸ Dumas, A.: Qu'est-ce qui doit être? *Reforme* 30. 6. 1984.

²²⁹ Glayman, C.: L'amour est infant de Bohême. *L'Unité – Paris*, 27. 6. 1984, n° 543, s. 24.

²³⁰ Gazier, M.: Milan Kundera. Deux tiers à Prague un tiers en France. *Télérama*, 18. 1. 1984, n° 1775, s. 45.

²³¹ „Dílo ohebné a svalnaté, bez tuku, všechna vyprávění čilá a směšná, něco jako *Lidská komedie* ve východní Evropě ve světle ironie a pod dohledem Moskvy.“

²³² Neuhoff, E.: A la page. *20 ans*, avril 1984.

²³³ Noël, G.: L'insoutenable légèreté de l'être de Milan Kundera. *La Liberté de l'est* 14. 1. 1985.

²³⁴ „Jaký to román!“

²³⁵ Han, J. P.: Milan Kundera: L'Insoutenable légèreté de l'être. *Europe*, janvier/fev. 1985, n° 669-670.

²³⁶ Vernon, M.: L'Insoutenable légende (sic!) de l'être. *Matin république* 14. 2. 1984.

Týdeník *Le Nouvel Observateur* (3. – 9. 2. 1984) vybral *Nesnesitelnou lehkost bytí* mezi romány, které doporučuje ke čtení (společně s *La vie à deux* - Dorothy Parker, *Mère et fils* - Ivy Compton Burnett).

Podíváme-li se na to, jak vnímají recenzenti *Nesnesitelnou lehkost bytí* v návaznosti na předchozí romány Milana Kundery, setkáme se s mnoha články, které ji umisťují na pomyslném žebříčku nejvýše.

Milan Kundera píše jednu silnou knihu za druhou. Tak vnímá Kunderovu tvorbu G. Noël²³⁷.

M. Fabreguettes²³⁸ pokládá *Nesnesitelnou lehkost bytí* („originální a významné dílo“) za Kunderův nejzdařilejší román. Y. Rivais²³⁹ se domnívá, že jeho poslední kniha je nejlepší ze všech jeho dosud napsaných románů proto, že již došlo k oslabení vztahů mezi autorem a Československem, a lépe tak mohl zrekapitulovat škody, které na něm odjezd z vlasti napáchal.

Též D. Fernandez²⁴⁰ shledává román za dosud nejlepší knihu Milana Kundery a tvrdí, že nás jeho román přesvědčuje o nekonečných možnostech literatury.

«*Avec une construction musicale, légère, passionnante, il donne ici, dix-sept ans après La Plaisanterie, son roman le plus dense, le plus riche, le plus attachant, le plus grave, le plus désespéré et pourtant le plus souriant*»²⁴¹, přidává své stanovisko A. Coppermann²⁴².

Tuto část uzavřeme slovy H. Guenerona²⁴³: «Roman est un miracle.»²⁴⁴.

Záporná kritika

Román

Francouzská recepce *Nesnesitelné lehkosti bytí* přináší také záporné ohlasy. A. Brincourt²⁴⁵ například pojmenoval knihu „skřípající rapsodii“, E. Roussel²⁴⁶ nezastírá, že pro něj tento román neztělesňuje takové kvality, jaké očekával: (...) «*pourquoi dissimuler que l'auteur de la Valse des (sic!) adieux ne vient certainement pas de nous donner son meilleur ouvrage avec L'insoutenable légèreté de l'être.*»²⁴⁷ *Nesnesitelná lehkost bytí* je pro něj

²³⁷ Noël, G.: L'insoutenable légèreté de l'être de Milan Kundera. *La Liberté de l'est* 14. 1. 1985.

²³⁸ Fabreguettes, M.: Milan Kundera. *Et puis...*, janvier 1985.

²³⁹ Rivais, Y.: L'insoutenable légèreté de l'être. *Les Cahiers de la peinture*, avril 1984.

²⁴⁰ Fernandez, D.: Le Monde selon Kundera. *L'Express* 13.- 19. 1. 1984.

²⁴¹ „17 let po Žertu vydává jeho nejhutnější, nejskvělejší, nejpoutavější, nejvážnější, nejzoufalejší, a přece nejměvavější román s hudební, lehkou a poutavou kompozicí.“

²⁴² Coppermann, A.: L'Insoutenable légèreté de l'être. *Les Echos* 24. 1. 1984.

²⁴³ Gueneron, H.: Kundera: Les joies du corps et les détresses de l'âme. *Paris Normandie* 2. 3. 1984.

²⁴⁴ „Román je zázrak.“

²⁴⁵ Brincourt, A.: Kundera: le refus d'être «occupé». *Figaro* 10. 2. 1984.

²⁴⁶ Roussel, E.: Kundera la petite musique. *France catholique ecclesia*, 9. 3. 1984, n° 1943.

²⁴⁷ Proč zastírat, že nám autor *Valčíku na rozloučenou* nepředložil v *Nesnesitelné lehkosti bytí* své nejlepší dílo.

polovičním úspěchem. Zajisté je zde mnoho pasáží, které nenechají nikoho lhostejným, i mnoho úvah, které jdou daleko za absurdní podstatu erotiky, to vše ale zůstává cize intelektuální.

Navíc E. Roussel kritizuje fakt, že kromě epilogu, kde umírají obě hlavní postavy (Tomáš i Tereza), se necháváme „houpat malou kunderovskou hudbou“, ale je marné hledat vztah mezi abstraktními úvahami a mnohými útrapami hrdinů, jejichž logika nebo nelogika existuje pouze v představách romanopisce. Měli bychom skrývat naše pocity a účastnit se „koncertu chvály“, který právě přijal tuto knihu? „Upřímně si to nemyslím,“ píše recenzent. Kundera je autor příliš významný na to, abychom se před ním přetvařovali. E. Roussel²⁴⁸ se domnívá, že Milan Kundera jistě ještě neřekl své poslední slovo a že budeme všichni šťastni, až lépe využije svůj talent.

Podobně vyznívá kritická stať D. Bony²⁴⁹. Kritik se ptá, kde jsou velké milostné, erotické scény, jejichž mistrem byl Milan Kundera? Kde jsou city a pravda z ostatních knih? Přesto nachází D. Bona v knize krásné pasáže, které překvapí a přitáhnou, například popis hřbitovů, náhlá zmizení Sabiny a úsměv Karenina.

Sledujeme postavy po několik let, jejich děti jsou na konci knihy dospělé, ale chronologie je pomíchaná, vše se odehrává v rozbitém, přerývaném rytmu záznamu, který popírá realismus. Stejně jako v ostatních Kunderových románech dává fikce čtenáři pocit živého snu, ale filozofie tentokrát poprvé rozbíjí postavy, dělá román těžkým, píše D. Bona²⁵⁰ a souhlasí s ním také H. Gueneron²⁵¹. Dle Bonova názoru jsou intelektuální reference v knize velmi početné a příliš zdůrazňované (Parménides, Héraclite, Kafka, Nietzsche, Beethoven). Máme pocit, že stojíme před tabulí. Dvě první kapitoly charakterizuje jako příliš teoretické a užívá pro ně přímo název „pedagogická preambule“. Tvrdí, že etymologická kapitola o lítosti nám též připomíná univerzitu. Stručně řečeno: «La théorie étouffe le roman.»²⁵² Milan Kundera obdržel mnoho cen za dosavadní dílo, je to světový spisovatel, jehož knihy jsou otevřeny celému světu, jeho poslední román je však jakousi nehodou na cestě; omezil se na svět Ph. Sollerse. Je to mondénní snob...ale jestliže Ph. Sollers baví, M. Kundera zklamává, čekali jsme od něj lepší knihu, působivější a pravdivější, uzavírá své hodnocení D. Bona.

Ani J. J. Pauvert²⁵³ nesouhlasí s tím, že všichni (jmenovitě např. Claude Roy²⁵⁴) chválí Kunderovu *Nesnesitelnou lehkost bytí*. To, co ho nejvíce odpuzuje, je domýšlivost celého díla,

²⁴⁸ Ibid.

²⁴⁹ Bona, D.: Milan Kundera: la valse des concepts. *Le Quotidien de Paris des livres* 14. 2. 1984.

²⁵⁰ Ibid.

²⁵¹ Gueneron, H.: Kundera: Les joies du corps et les détresses de l'âme. *Paris Normandie* 2. 3. 1984.

²⁵² „Teorie dusí román.“

²⁵³ Pauvert, J. J.: La paquet-cadeau de Milan Kundera. *Magazine hebdo Paris* 17. 2. 1984.

²⁵⁴ Roy, C.: Kundera: le sacre de l'écrivain. *Lettres arts spectacles*, 20. 1. 1984, s. 80.

jeho tíha, velké množství symbolů, zkrátka vše to, co je ostatními vychvalováno jako báječná fantazie metafyzických hloubek. *Nesnesitelná lehkost bytí* je velmi dobře vykonstruovaná mimořádně jemným a šikovným mechanikem (J. J. Pauvert oceňuje přesné načasování menších konců v textu, malých skoků dopředu, rozvržení filozofických meditací, aktuálních obrazů a erotických scén). Naneštěstí je to až příliš moc, jeho malé konce jsou vytesány do jakéhokoliv dřeva. A ruské tanky v Praze (stejně jako mašiny na Châtelet) vyjíždějí pokaždé, když je publikum unavené. Erotismus v knize je ubohý, recenzent v něm nalézá velké množství kýčů. Závěrem své recenze se J. J. Pauvert²⁵⁵ ptá, jestli by díla Kundery byla tak úspěšná, kdyby byl ruským špiónem nebo agentem CIA.

Četba *Nesnesitelné lehkosti bytí* zklamala také A. de Visme²⁵⁶, a to kvůli tomu, že kompozice nerespektuje chronologii.

Jak nejlépe shrnout názory recenzentů na *Nesnesitelnou lehkost bytí*? Je jisté, že francouzská recepce románu nebyla pouze kladná, přesto ve velkém množství článků převládaly ve větší míře články pochvalné. Na knize si nejčastěji recenzenti cenili její formy (zajímavé kompozice), myšlenek, které k nim promlouvaly, a celkově dílo pokládali za nejlepší dosud napsaný Kunderův román. Často se v souvislosti s touto knihou recenzenti zmiňovali opět o autorově talentu a o jeho mistrovství.

Na druhé straně se objevily hlasy, které záporně hodnotily přílišnou filozofičnost díla, nedodržení postupné kompozice či „ubohý“ erotismus. Dále se tyto recenzenti vyjadřovali o knize jako o méně kvalitní oproti předchozím románům a nesouhlasili s velkou vlnou nadšení, která dílo po jeho vydání provázela.

Přestože zazněly i tyto negativní hlasy, můžeme na základě studia francouzského tisku konstatovat, že se román setkal s velkým úspěchem.

²⁵⁵ Ibid.

²⁵⁶ Visme, Annie de: Milan Kundera: L'insoutenable légèreté de l'être. *Bulletin du centre protestant d'études et de documentation*, décembre 1984.

6. Nesmrtelnost (l'Immortalité) a její francouzská recepce (1990)

Od vydání *Nesnesitelné lehkosti bytí* se autor na šest let odmlčel. Víme jen, že se pohyboval v jakémsi druhém exilu, daleko od veřejného života, a že pracoval na svém novém románu mezi Paříží, Švýcarskem a Islandem. (A. Clavel²⁵⁷) Nový román Milana Kundery, *Nesmrtelnost*, vyšel ve Francii v roce 1990 v překladu Évy Bloch.

V této části diplomové práce se budeme zabývat francouzskou recepcí *Nesmrtelnosti*. Začneme opět kontextem, do kterého je tentokrát řazen Milan Kundera se svým románem, stručně zmíníme diskuze kolem žánru knihy, podíváme se, jak se recenzenti vyjadřují k postavám, k tematice a ke kompozici románu a v neposlední řadě představíme celková jak kladná, tak záporná hodnocení díla.

6. 1 Kontext

Přestože Milan Kundera v roce 1990 žije ve Francii již 16 let, stále ještě není vnímán všemi jako francouzský autor. Nadále se objevuje mnoho hodnocení, která ho nazývají spisovatelem z Východu, ze střední Evropy, z Čech. Zároveň v souvislosti s tímto románem dochází k velké změně. Dočítáme se, že Milan Kundera píše jako Francouz, že se blíží mluvě pařížských intelektuálů, což není vždy hodnoceno kladně. Fakt, že se *Nesmrtelnost* neodehrává v Československu, v Praze (jako předchozí romány), ale v Paříži, oddaluje autora od problematiky, které se věnoval dříve. Nepíše již o útlaku Československa, zaměřuje se na nové problémy (např. na moc médií), které se týkají moderní společnosti. Přesto mnoho recenzentů nachází společná témata ve všech Kunderových románech a přichází s tvrzením, že Kundera píše jednu a tutéž knihu. K této problematice se vrátíme v oddílech, které se zabývají tematikou a hodnocením románu.

Začneme zmínkou recenzenta J. R.²⁵⁸, v níž se dočteme, že M. Kundera napsal svůj poslední román jako „francouzský“ spisovatel. C. Fleury²⁵⁹ stručně doplňuje: Kundera se stal opravdovým francouzským spisovatelem, dbalým na to, aby dokázal svou inteligenci a aby se odlišil od ostatních.

²⁵⁷ Clavel, A.: *L'Insoutenable légèreté, opus 2. L'événement* 11. 1. 1990.

²⁵⁸ J. R.: Kundera Milan: *Immortalité. Lectures*, mars/avril 1990.

²⁵⁹ Fleury, C.: *Survivre à l'Occident. Le Republicain lorrain* 26. 1. 1990.

I když je autor Čech, vyjadřuje se čím dál tím více jako pařížský intelektuál v tom nejvíce pejorativním slova smyslu (viz dialog mezi Goethem a Hemingwayem), píše M. Freneuil²⁶⁰.

F. Jongen²⁶¹ shledává, že v *Nesmrtelnosti* marně hledáme ducha vlastního střední Evropy. Kundera se zdá již zabydlený v povrchnosti typické pro západní Evropu a v jistém vákuu myšlení, které „reprezentuje více pařížské salóny než pražská vězení“. A když už Kundera evokuje vzpomínky na Prahu, limituje se turistickými klišé.

A. Burguet²⁶² označuje Milana Kunderu za nejvíce francouzského spisovatele z východní Evropy a mluví o něm jako o někom, kdo se stává mytickou osobností pařížské inteligence. Zastává názor, že jen málo cizinců se tak dobře asimilovalo a tak úspěšně vstřebalo francouzskou kulturu jako Milan Kundera.

André Brincourt²⁶³ et Bernard-Henri Lévy²⁶⁴ zdůrazňují význam a aktuálnost tohoto spisovatele střední Evropy. V souvislosti s tím vysvětluje M. Gazier²⁶⁵, že Kundera, jako mnoho jiných spisovatelů ze střední Evropy, odmítá být řazen mezi autory východoevropské.

V tvorbě některých spisovatelů v exilu, například u Hectora Biancottiho²⁶⁶, se dle pozorování A. Favargera²⁶⁷ postupně téma rodné země vytrácí. Je tomu tak i u Kundery. Jako poslední ozvuky vlasti v jeho díle zůstávají pouze „nenávidění fantomové stalinismu a stín F. Kafky“.

Podle D. Brisona²⁶⁸ Milan Kundera zaměřuje svůj text na Francii, jejímž je občanem, a o Čechách mluví jako o své „staré vlasti“.

F. Nourissier²⁶⁹ na rozdíl od ostatních pojmenoval Milana Kunderu francouzsko-českým spisovatelem a přidal k tomuto označení komentář : „vzácný druh“.

Výše uvedený výčet názorů recenzentů na to, kam vlastně Milana Kunderu v rámci Evropy zařadit, napovídá, že se setkáváme s obecným problémem spisovatelů v exilu, kteří jsou některými obyvateli jejich nové vlasti považováni za své, jinými nikoliv. Přestávají patřit do své rodné země, na druhou stranu nepatří zcela ani do země „nové“, jejíž občanství přijali. Nejjednodušším řešením je v našem případě nejspíš přijetí názoru F. Nourissiera, jenž pokládá Milana Kunderu za francouzsko-českého spisovatele.

²⁶⁰ Freneuil, M.: L'insoutenable légèreté des lettres. *Le Quotidien du médecin* 6. 2. 1990.

²⁶¹ Jongen, F.: L'insupportable vanité des lettres. *Journal des procès* 6. 4. 1990.

²⁶² Burguet, A.: L'Immortalité. *LU*, fev. 1990.

²⁶³ Brincourt, A.: Le retour de Milan Kundera. *Le Figaro* 15. 1. 1990.

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ Gazier, M.: Le dernier Kundera des arrêts sur l'image de la pensée. *Pages et livres*, fev. 1990.

²⁶⁶ Francouzský prozaik italského původu, narozen roku 1930 v Argentině, od r. 1961 žije ve Francii, člen Francouzské akademie.

²⁶⁷ Favarger, A.: Milan Kundera et ses fragments d'éternité. *La liberté dimanche* 27. 1. 1990.

²⁶⁸ Brison, D.: L'absolue liberté du romancier. *Dernières nouvelles d'Alsace* 20. 1. 1990.

²⁶⁹ Nourissier, F.: Kundera entre deux mondes. *Le Figaro magazine* 20. 1. 1990.

Nyní se zaměříme na to, jak recenzenti román *Nesmrtelnost* vztahují k jiným dílům, popřípadě k jiným autorům. V době, kdy *Nesmrtelnost* vyšla, se na pulty knihkupectví dostala také nová kniha M. Durasové *La pluie d'été (Letní déšť)*. V některých recenzích se proto tyto knihy objevují vedle sebe, nebývají však vzájemně vztahovány (P. Canavaggio²⁷⁰). Od začátku roku 1990 patří díla M. Kundery a U. Eca (*Foucaultovo kyvadlo*) mezi nejprodávanější knihy v západní Evropě.²⁷¹ V recenzích se ovšem nedozvídáme nic o tom, proč mají oba spisovatelé takový úspěch, díla nejsou ani srovnávána.

C. Fleury²⁷² shledává, že Milan Kundera hledá inspiraci u německých a u amerických spisovatelů. Způsob psaní převzal od M. Prousta. P. Landreau²⁷³ našel v Kunderovi podobný talent kompilovat události, jaký má Heinrich Böll.

Kundera patří mezi malé množství spisovatelů, kteří nám přinášejí potěšení z toho, že navazují na Cervantese, říká F. Han²⁷⁴.

M. Gazier opět připomíná, že M. Kundera je dědic osvícenství, zdaleka se však tato souvztažnost neobjevuje ve francouzské recepci *Nesmrtelnosti* v takové míře jako v souvislosti s jeho předchozími romány. Zajímavý je postřeh Ch. Thomase²⁷⁵, který tvrdí, že *Jakub a jeho pán* je znovu aktualizován ve vztahu vypravěče a postavy profesora Avenaria.

Recenzent P. V.²⁷⁶ vyzdvihuje soudobé myšlení, jež je pro Kunderu charakteristické. Při četbě Kunderova posledního díla myslí například na Becketta, Bergmana nebo na Antonioniho.

Měli-li bychom shrnout, do jakého literárního kontextu je M. Kundera francouzskou recepcí řazen, zmínili bychom jistě, že je shodně situován do západoevropského literárního proudu. Jako jeden z jeho inspiračních zdrojů jmenujme v souvislosti s *Nesmrtelností* dobu osvícenství (především D. Diderota), dále F. Kafku, nově S. Becketta, M. Cervantese de Saavedru a z amerických autorů např. Johna dos Passose.

6. 2 Žánr

Části týkající se žánru již nebudeme tentokrát věnovat tolik pozornosti, protože *Nesmrtelnost* je napsána podobným způsobem jako *Knih smíchu a zapomnění* i *Nesnesitelná lehkost bytí* a vyvolává obdobné reakce. Je jasné, že všechna tři díla, kterým se v této diplomové práci věnujeme, jsou romány. Ani *Nesmrtelnost* ale není románem klasickým.

²⁷⁰ Canavaggio, P.: Deux (vrais?) roman. *Panorama du médécin* 23. 2. 1990.

²⁷¹ Eco-Kundera, double gagnant. *Liberation* 24. 7. 1990.

²⁷² Fleury, C.: Survivre à l'Occident. *Le Republicain lorrain* 26. 1. 1990.

²⁷³ Landreau, P.: L'Immortalité. *VAR matin* 9. 2. 1990.

²⁷⁴ Han, F.: Milan Kundera: L'Immortalité. *Europe*, avril 1990.

²⁷⁵ Thomas, Ch.: La route et le chemin. *Critique*, mai 1990.

²⁷⁶ P. V.: L'immortalité. *Eaux vives*, sept. 1990.

Recenzenti často citují větu z páté části *Nesmrtelnosti*: „*Román se nemá podobat cyklistickému závodu, ale hostině o mnoha chodech.*“²⁷⁷ Dle A. Gaudemara²⁷⁸ román *Nesmrtelnost* skvěle Kunderově definici odpovídá.

V době, kdy vyšel román *Nesmrtelnost*, je již známa také Kunderova definice románu tak, jak ji představuje v esejích *Umění románu* (1986): «*La grande forme de la prose où l'auteur, à travers des ego expérimentaux (personnages), examine jusqu'au bout quelques thèmes de l'existence.*»^{279 280}

J. Blot²⁸¹ přichází s tezí, že Kunderovi nepřátelé nazývají *Nesmrtelnost* románem, antirománem ho pak pojmenovávají jeho spojenci. Ale je to opravdu román, co napsal slavný Čech Milan Kundera, ptá se P. Descamp²⁸². Není to spíše rozčarovaný monolog vzdělaného intelektuála na konci jedné upadající civilizace?

Jeho poslední román odbočuje od fikce k eseji, k autobiografii, k historickému vyprávění, k literární kritice, boří konvence tradičního románu. Demiurg se baví tím, že neustále zasahuje do vyprávění a líčí tvůrčí proces, popisuje dílo C. Fleury²⁸³.

Názor, že je dílo román a esej dohromady, je nám již povědomý z recenzí dvou předešlých Kunderových románů. Tentokrát k tomuto žánrovému zařazení *Nesmrtelnosti* dospívá A. Dervillé²⁸⁴.

M. Marie²⁸⁵ nazvala text „multirománem“. Na konci své recenze však napsala, že *Nesmrtelnost* není román, ale pěkná kniha.

Nesmrtelnost je sarkastickým románem, protože text se vysmívá všemu: Fauchonovi, Solženicinovi, rocku, modernismu, ekologům, reklamě, spěchu, lidským právům i audiovizuálním hvězdám, domnívá se F. Nourissier²⁸⁶.

G. Ignace²⁸⁷ řadí knihu mezi romány filozofické. Právě díky tomu, že je *Nesmrtelnost* filozofickým románem, sklízí Milan Kundera dle G. Ignace úspěch. K tomuto tvrzení se vrátíme ještě jednou v části týkající se celkového hodnocení díla.

M. Freneuil²⁸⁸ čte *Nesmrtelnost* jako mravoučnou povídku (conte moral), která autorovi slouží ke stigmatizování některých mravů naší doby, E. Deschodt²⁸⁹ zase popsal dílo jako řadu úvodníků a zpráv, které nám poskytují sérii portrétů Francie, Evropy a dnešního člověka.

²⁷⁷ Kundera, M.: *Nesmrtelnost*. Brno: Atlantis, 2000, s. 235.

²⁷⁸ Gaudemar, A. de: *Le septième rêve de Kundera*. *Libération* 11. 1. 1990.

²⁷⁹ Velká forma prózy, v níž autor skrze svá experimentální ega (postavy) zkoumá některá témata bytí.

²⁸⁰ Kundera, M.: *L'Art du roman*. Paris: Gallimard, 2006, s. 171.

²⁸¹ Blot, J.: *Le Roman*. *La Nouvelle Revue Française*, juin 1990, s. 95-97.

²⁸² Descamps, P.: *Le coin du lecteur*. *Feuille de valenciennes* 3. 2. 1990.

²⁸³ Fleury, C.: *Survivre à l'Occident*. *Le Republicain lorrain* 26. 1. 1990.

²⁸⁴ Dervillé, A.: *Milan Kundera: voyage à travers l'essentiel*. *La Vie* 11. 1. 1990.

²⁸⁵ Marie, M.: *L'Immortalité*. *Chirurgien dentiste* 22. 3. 1990.

²⁸⁶ Nourissier, F.: *Kundera entre deux mondes*. *Le Figaro magazine* 20. 1. 1990.

²⁸⁷ Ignace, G.: *L'immortalité de Milan Kundera*. *L'opticien lunetier*, mars 1990.

Konečně M. Raingeard²⁹⁰ zastává názor, že tato „zarážející, složitá, protichůdná, nepochopitelná“ kniha neodpovídá žádnému žánru.

Jistě nás nepřekvapí, že určit žánr *Nesmrtelnosti* bylo pro recenzenty opět problematické. Až na několik výjimek většina recenzentů *Nesmrtelnost* žánrově zařazuje mezi romány, většinou ke svému tvrzení připojují nějakou bližší specifikaci (sarkastický román, filozofický román, román a esej dohromady apod.). Recenzenti i tentokrát připomínají, že Kunderův román nevypadá tak jako tradiční romány, „nový“ druh románu komentují a nazývají ho někdy doslova „zvláštností“ (viz M. Freneuil). Dále se objevují názory, že je kniha jiným žánrem (mravoučnou povídkou), nebo že se žánrově zařadit nedá.

Opět přiměl text francouzskou recepci k úvaze o definici románu. Neobvyklá forma textu podnítila D. Sallenave²⁹¹ k napsání dlouhé úvahy o tom, co je to vlastně román. Na základě studia Kunderových románů dospívá k tomu, že nejde ani o žánr ani o formu, ale přichází s tím, že román je „způsob myšlení“. Vyzývá čtenáře k tomu, aby bránili myšlení pomocí románu a aby bránili román proti němu samotnému.

6.3 Postavy

Postavy románu *Nesmrtelnost* jsou všechny vytvořeny na základě gesta šedesátileté ženy, které je popsáno na začátku knihy.

Vypravěč (Milan Kundera) v úvodu čeká u bazénu na jednu ze svých postav, na extravagantního profesora Avenaria, a sleduje šedesátiletou ženu, jak mladistvým gestem dvacetileté dívky zdraví při odchodu plavčíka. Vypravěčova invence přichází v tu chvíli s postavou Agnes, které je stejné gesto vlastní, a rozehrává spleť dalších postav a událostí.

G. Ignace²⁹² dělí postavy v *Nesmrtelnosti* na dvě skupiny:

- 1) postavy *fiktivní* (Agnes, Laura apod.)
- 2) postavy *skutečné* (Goethe, Hemingway apod.).

V této práci vycházíme z jeho dělení postav. Nejprve se budeme věnovat postavám fiktivním.

Fiktivní postavy

Kolem Agnes, jež tvoří pomyslné centrum jedné z dějových linií, obíhají Paul, její manžel, který pracuje jako advokát, Brigitta, její dcera, Rubens, její milenec, Laura, její

²⁸⁸ Freneuil, M.: L'insoutenable légèreté des lettres. *Le Quotidien du médecin* 6. 2. 1990.

²⁸⁹ Deschodt, E.: Le censeur Kundera. *Valeurs actuelles* 12. 2. 1990.

²⁹⁰ Raingeard, M.: Vent d'Est. *Chronique*, 1990, n° 403.

²⁹¹ Sallenave, D.: La belle histoire du roman. *Le Monde* 12. 1. 1990.

²⁹² Ignace, G.: L'immortalité de Milan Kundera. *L'opticien lunetier*, mars 1990.

sestra, profesor Avenarius, klient Paula, Bernard Bertrand, milenec Laury a Paulův přítel - sedm hrdinů v sedmi kapitolách sedmého románu Milana Kundery (pokud počítáme i *Směšné lásky*). Tímto způsobem popisuje situaci Th. Billard²⁹³.

Všichni jsou oddáni stejným iluzím, stejným nedorozuměním a stejným milostným prohrám, vyjadřuje se k fiktivním postavám A. Clavel²⁹⁴.

Agnes

Agnes je hlavní postava románu. Dle názoru A. Dervillé²⁹⁵ je to „zajímavá hrdinka“, zranitelná, jemná, trpící a samotářská duše. A. Clavel²⁹⁶ o ní píše, že je narozena z chiméry a prochází celou knihou jako tulačka. Její vášeň pro Rimbauda ji neustále nutí utíkat, utéct manželu Paulovi, své sestře Lauře, hluku i tíži bytí. Sní o tom, že opustí Paříž a usadí se na úpatí švýcarských Alp, kde zemřel její otec, kterého velmi milovala. Agnes je popisována v této recenzi jako věčný nomád, žena pomíjívá jako stéblo pomněnky, kterou ráda tiskne na prsou. Agnes dle A. Clavela nemá na světě svoje místo a připomíná nám Sabinu z *Nesnesitelné lehkosti bytí*.

Hlavní hrdinka nenávidí okázalé předvádění se, sentimentalismus, dav, hluk, ošklihost, prezidenta Kennedyho, který se pořád směje svými bílými zuby na všech fotografiích. Na otázku, jestli by se chtěla s manželem znovu potkat v dalším životě (v nebi), která je jí položena ve snu, odpoví, že ne.

Laura

Z recenzí vyplývá, že druhá recepce nejvíce zmiňovaná postava je Laura, mladší sestra Agnes. Například A. Dumas²⁹⁷ vidí hlavní zápletku knihy právě v příběhu dvou sester.

Také P. Maury²⁹⁸ představuje Agnes a Lauru společně. Sestry sice „jedou po stejné trase“, ale tematika jejich životů je různá. Laura napodobuje svou starší sestru a po její smrti si dokonce vezme jejího manžela. Stejná gesta ale znamenají pro každou z nich něco jiného. Jedna nosí černé brýle z koketerie, druhá proto, aby dala najevo, že trpí. Liší se i jinak. Jedna má chladné tělesné vztahy, druhá jimi triumfuje. Laura je schopna zažít velkou milostnou vášeň, přerušit styky s Paulem, ale také vstoupit takřka do vražedného soupeření s Agnes. Má v plánu žít naplno, uniknout všemu pomíjívému, předvídatelnému, chce se vymanit samotnému času. Laura jde cestou lásky, která se však rychle změní v úzkostlivé

²⁹³ Billard, Th.: Milan Kundera. L'Immortalité. *Femme*, mars 1990.

²⁹⁴ Clavel, A.: L'Insoutenable légèreté, opus 2. *L'événement* 11. 1. 1990.

²⁹⁵ Dervillé, A.: Milan Kundera: voyage à travers l'essentiel. *La Vie* 11. 1. 1990.

²⁹⁶ Clavel, A.: L'Insoutenable légèreté, opus 2. *L'événement* 11. 1. 1990.

²⁹⁷ Dumas, A.: Kundera réaliste et énigmatique. *Reforme* 2. 6. 1990.

²⁹⁸ Maury, P.: Kundera for ever. *Intermédiaire* 22. 1. 1990.

pronásledování svého obrazu v lásce a v myšlenkách milované osoby. Když ji milenec opustí, objevuje gesto Bettiny, aby mohla mluvit o lásce tak jako Agnes, píše J. Blot²⁹⁹.

Tentýž recenzent shledává Lauru tak „nesnesitelnou“, jako shledává Goethe nesnesitelnou Bettinu.

Paul

O postavě Paula se dočítáme jen několik vět v recenzi A. Dumase³⁰⁰, který v něm vidí slabinu knihy, protože je to postava příliš nezkažená. Je to psychicky i fyzicky hezký muž s dobrým srdcem, advokát, profesor, muž médií, skvělý řečník. Přestože neustále mluví, nikým významným, respektive nikým nesmrtelným (zde máme na mysli tzv. *velkou* nesmrtelnost), se nestane. Recenzent o postavě mluví jako o chudáku Paulovi. Lituje, že je Paul tak málo zlý a tak neexistující.

Avenarius

A. Clavel³⁰¹ se jako jediný z recenzentů zabývá více postavou profesora Avenaria, nazývá ji postavou oslňující a zároveň děšivou. Avenarius je v *Nesmrtelnosti* nejdražší přítel vypravěče a podle A. Clavela představuje také druh moderního Rameauova synovce³⁰². Je to velký mizantrop, dává do protikladu absolutní cynismus a marnost naší společnosti. Když nespí s Laurou, brázdí Paříž ve svém velkém Mercedesu, náhodně si vybírá pneumatiky a ty rozřezává – není to ani psychopat ani delikvent, ale nový libertín, „šílený nemrava“.

Vypravěč

Skutečným problémem se nám jeví postava vypravěče. Recenzenti ji neustále ztotožňují s Milanem Kunderou. Například S. Rastello³⁰³ klasifikuje autora jako vedlejší postavu díla. A. Dervillé³⁰⁴ konstatuje, že někdy autor mluví v ich-formě, někdy se projektuje do množství postav, zvláště do malíře Rubense, o jehož erotické honbě vypravuje. Jediný A. Dumas³⁰⁵ poukazuje na to, že vypravěč není Milan Kundera, ani jeho protikladná subjektivita.

K Brigittě, Bernardovi a Rubensovi se recepce blíže příliš mnoho nevyjadřuje, nanejvýše je zmíní nebo je použije k objasnění děje či k přiblížení vztahů mezi postavami.

Skutečné postavy

Nyní se dostáváme k postavám tzv. skutečným. V románu vystupují Johann Wolfgang Goethe, Ernst Hemingwaye, ale také například Bettina von Arnim, Romain Rolland, Arthur

²⁹⁹ Blot, J.: Le Roman. *La Nouvelle Revue Française*, juin 1990, s. 95-97.

³⁰⁰ Dumas, A.: Kundera réaliste et énigmatique. *Reforme* 2. 6. 1990.

³⁰¹ Clavel, A.: L'Insoutenable légèreté, opus 2. *L'événement* 11. 1. 1990.

³⁰² Postava ze stejnojmenného díla Denise Diderota.

³⁰³ Rastello, S.: L'Immortalité. *Le Quotidien de la côte* 29. 4. 1990.

³⁰⁴ Dervillé, A.: Milan Kundera: voyage à travers l'essentiel. *La Vie* 11. 1. 1990.

³⁰⁵ Dumas, A.: Kundera réaliste et énigmatique. *Reforme* 2. 6. 1990.

Rimbaud nebo Napoléon. Kromě Goetha a Hemingwaye se dostává větší pozornosti recepce také Bettině von Arnim. Ostatní tzv. skutečné postavy jsou recepcí spíše pouze zmiňovány. E. Deschodt³⁰⁶ tvrdí, že postavy jako Goethe, Bettina a Hemingway mají více vlivu na čtenáře než postavy vymyšlené, vysvětluje to tím, že jejich nesmrtelnost je lépe zajištěna než ta Paulova, Agnesina a Lauřina. Pro M. Marie³⁰⁷ představují Goethe a Hemingway „nejživější“ postavy románu.

Tři gesta Bettiny von Arnim

Bettina von Arnim si vynucuje lásku Goetha, který se stal nesmrtelným ještě za svého života, s úmyslem zajistit si nesmrtelnost. (J. Blot³⁰⁸) A. Dumas³⁰⁹ uvádí v souvislosti s příběhem Goetha a Bettiny, že bychom si měli všimnout tří gest, která hrají roli průvodce románem. Jednak jsou to rozbité brýle (rozbila je žena Goetha, rozčilená „nesnesitelným ovádem“ Bettinou), druhak natažené paže Bettiny, nabízející se velkým kauzám dějin, do třetice Goethova ruka položená na prs Bettiny. Agnes měla milence (malíře), který jí v tanečních kurzech (jako Goethe Bettině) položil ruku na ňadro. Předtím, než tento milenec zmizí, nás autor vyučuje o původu prázdné gestikulace, která dominuje v *Nesmrtelnosti* a která vládne v postelích. Stejný případ přenášení gesta je reprezentován počátečním gestem šedesátileté ženy, z něhož se zrodila Agnes a které po ní opakuje i její sestra Laura. Stejně gesto totiž náleží více lidem. Není na světě tolik gest jako lidí. V odosobnění gesta spočívá princip nesmrtelnosti, který ve svém textu autor představuje.

V jednom příběhu, v jednom románu se míchá mnoho fiktivních a mytických postav, přičemž francouzská recepce považuje za významnější tzv. skutečné postavy (Goetha, Hemingwaye atd.). M. Leboucher³¹⁰ dokonce nalézá právě v tom, že autor do díla uvádí postavy tohoto typu, jednu z možných příčin úspěchu díla. Přes tato konstatování věnuje recepce více prostoru v recenzích postavám fiktivním.

Autor a postavy

Neměli bychom opomenout zmínit rozdílné názory A. Dumase³¹¹ a J. Pileta³¹² na to, do jaké míry autor své postavy řídí. A. Dumas přichází s názorem, že postavy nejsou marionety, které vypravěč drží pevně v rukou, ale právě naopak jsou pro samotného autora záhadné, jinak by přestaly být živé. Oproti tomu J. Pilet zastává mínění, že autor se chová jako „režisér“, který vede postavy jako na vodítku. Kritik se ptá, proč nenechá M. Kundera postavy

³⁰⁶ Deschodt, E.: Le censeur Kundera. *Valeurs actuelles* 12. 2. 1990.

³⁰⁷ Marie, M.: L'Immortalité. *Chirurgien dentiste* 22. 3. 1990.

³⁰⁸ Blot, J.: Le Roman. *La Nouvelle Revue Française*, juin 1990, s. 95-97.

³⁰⁹ Dumas, A.: Kundera réaliste et énigmatique. *Reforme* 2. 6. 1990.

³¹⁰ Leboucher, M.: L'Air du temps et l'immortalité. *Panorama*, mars 1990.

³¹¹ Dumas, A.: Kundera réaliste et énigmatique. *Reforme* 2. 6. 1990.

³¹² Pilet, J.: Dérisoire immortalité. *L'Hebdo* 1. 2. 1990.

svobodněji a více žít. Je na každém čtenáři, aby si na vztah mezi autorem a postavami v knize utvořil vlastní názor. Pro nás je důležité, že mají recenzenti odlišné názory. Právě v tom spočívá problematika recepce, k níž se vrátíme v závěru práce.

Z celého oddílu, který se týká postav, se dá odvodit jediné: že v Kunderově románu je gesto mnohem důležitější než sama postava. Postavy se z gesta totiž rodí. Podle Th. Billarda³¹³ Milan Kundera pomocí svých postav pitvá svět a jeho neuspořádanost.

Závěrem bychom měli uvést významný rozdíl mezi postavami této knihy a postavami Kunderových předešlých knih. Postavy *Nesmrtelnosti* jsou tentokrát Francouzi (E. Deschodt³¹⁴), celá kniha má tím pádem blíž k francouzskému čtenáři. Toto konstatování může sloužit jako jeden z argumentů pro tvrzení, že se tímto textem autor oddaluje od československého prostředí, od československé problematiky.

6. 4 Tematika a kompozice

Také tematiku třetího románu, jehož recepcí se zabýváme, lze odvodit od názvu knihy.

Jak píše A. Dervillé³¹⁵, výchozím bodem knihy je člověk postavený proti smrti, proti existenciální úzkosti a proti osudu, který je naprogramován jakýmsi „Stvořitelem počítačem“.

Nesmrtelnost

Hlavním tématem knihy je nesmrtelnost. Ne ve smyslu náboženském, ale ve smyslu zanechání po sobě stopy v srdci těch, které jsme znali, nebo v širším významu zanechání na světě stopy pro budoucí generace. M. Freneuil³¹⁶ vnímá téma knihy jako „dvojsečné“, protože v sobě skrývá nesmrtelnost a smrt zároveň.

Téma knihy je velké a prosté: je jím otázka, co je to nesmrtelnost. (J.-P. Rudin³¹⁷) Goethe je nesmrtelný a Bettina von Arnim je nesmrtelná skrze lásku k němu. Též Rilke, Dostojevskij, Rimbaud nebo Mahler, všichni protagonisté románu jsou nesmrtelní. Postavy pátrají po klíších k životu a ke smrti.

M. Braudeau³¹⁸ vyjmenovává, stejně jako několik dalších kritiků, různé podoby nesmrtelnosti, které jsou v knize pojmenovány. Milan Kundera dělí nesmrtelnost na *malou* (člověk je nesmrtelný v mysli toho, kdo ho znal, je nesmrtelný pro své příbuzné a známé), *velkou* (člověk je nesmrtelný pro velký okruh lidí, je slavný například jako Goethe) a *směšnou*

³¹³ Billard, Th.: Milan Kundera. L'Immortalité. *Femme*, mars 1990.

³¹⁴ Deschodt, E.: Le censeur Kundera. *Valeurs actuelles* 12. 2. 1990.

³¹⁵ Dervillé, A.: Milan Kundera: voyage à travers l'essentiel. *La Vie* 11. 1. 1990.

³¹⁶ Freneuil, M.: L'insoutenable légèreté des lettres. *Le Quotidien du médecin* 6. 2. 1990.

³¹⁷ Rudin, J.-P.: L'Immortalité. *Nice matin* 11. 2. 1990.

³¹⁸ Braudeau, M.: La Pluie d'été. L'Immortalité. *Le Monde* 12. 1. 1990.

(člověk je nesmrtelný kvůli tomu, že jeho život skončil směšně; například Tycho de Brahe zemřel, protože se neodvážil jít na malou, Robert Musil zase zemřel při zvedání činky).

Variace na mnoho témat

Stejně jako dvě předchozí knihy je i tento román studnicí mnoha témat.

M. Thomas³¹⁹ připodobňuje knihu k dětskému kufříku plnému tajemství (v němž jsou například korálky, barvy a různé jiné věci). Milan Kundera si vybral témata, ke kterým chce něco říct, a seskupil je do podoby románu.

Mnoho recenzentů popisuje první situaci, v níž byl vypravěč čekající u bazénu svědkem mladistvého gesta šedesátileté ženy. A. Brincourt³²⁰ vyjadřuje názor, že Kunderovo poslední dílo je jako album neuspořádaných a malicherných obrázků a že bychom ho mohli přímo pojmenovat podtitulem „variace na gesto“.

Jako dlouhou meditaci na téma lásky, smrti, záhady lidského bytí s palčivými otázkami: Kdo jsme? Kam jdeme? vníhá knihu A. Favarger³²¹. Tento román nemluví jen o několika životech, ale o Existenci, o Člověku, přidává se k tomuto pohledu na dílo G. Ignace³²².

C. Prévost³²³ chválí část románu, která vypráví o Rubensovi a jeho lásce.

Dále zmiňuje některé scény (procházku Rubense v Římě, setkání Goetha s Napoléonem v Erfurtu v roce 1808, hrůzu Agnes z městské vřavy, pobyt Bettiny v Teplicích nebo sebevražedné choutky Laury v Antillách), které se čtenáři vryjí do paměti. Čtenář při četbě prožívá protichůdné pocity – směje se, pláče, hloubá, sní, ale také obdivuje autora. Poté jsou to úvahy M. Kundery, které znovu upoutávají pozornost. Jednou naříká nad ošklivostí moderní doby, jednou dává na odiv své city k Fr. Mitterandovi. Nostalgii po lidstvu, které se „zakalilo“, které není jako dřív, není srozumitelné vzdělanému člověku, v románu nachází též A. Dervillé³²⁴.

Kritiku modernosti počítá mezi velká témata knihy i G. Scarpetta³²⁵. Existenciálních témat, k nimž se Kundera vyjadřuje, je sedm jako je sedm kapitol knihy: tvář, nesmrtelnost, boj, hommo sentimental, náhoda, ciferník, oslava.

Dílo mluví o světě, v němž žijeme jako slepí a hluší, komentuje text M. Braudeau³²⁶. Autor proplétá dvě stě různých úvah o obličejích, o černých brýlích, o sebevraždě, o záhadě našeho vlastního obrazu i o lásce.

³¹⁹ Thomas, M.: Milan Kundera L'Immortalité. *Couple et famille*, avril-mai-juin 1990, n° 81.

³²⁰ Brincourt, A.: Le retour de Milan Kundera. *Le Figaro* 15. 1. 1990.

³²¹ Favarger, A.: Milan Kundera et ses fragments d'éternité. *La liberté dimanche* 27. 1. 1990.

³²² Ignace, G.: L'immortalité de Milan Kundera. *L'opticien lunetier*, mars 1990.

³²³ Prévost, C.: Indispensable comme le pain. *L'Humanité* 31. 1. 1990.

³²⁴ Dervillé, A.: Milan Kundera: voyage à travers l'essentiel. *La Vie* 11. 1. 1990.

³²⁵ Scarpetta, G.: Milan Kundera un roman désenchanté. *Art press*, fev 1990.

³²⁶ Braudeau, M.: La Pluie d'été. L'Immortalité. *Le Monde* 12. 1. 1990.

V neposlední řadě pak francouzská recepcce neopomíná zmínit Kunderovu teorii, která zajisté není nová, ale v jeho textu se nově jmenuje: *imagologie*. Moderní společnost modifikovala a posílila obraz. Fotograf nahradil boží oko. Jedinec se stal majetkem ostatních, vězněm obrázků časopisů, obrazovek, byl zredukován na obličej. Kdo není vidět, neexistuje. To je poučení tohoto antirománu, vyslovuje se A. Brincourt³²⁷.

V recenzích a v kritických statích tentokrát nenajdeme podrobně vyprávěný příběh Agnes a Laury nebo Bettiny a Goetha, autoři článků se snaží spíše zdůraznit různorodost témat. Podtrhují nesmrtelnost jako ústřední téma knihy a současně vyjmenovávají další témata buď podle názvů kapitol, nebo podle toho, která témata je osobně zaujala. Častěji se zabývají filozofickými částmi textu, přičemž například úvaha nad silnicí a cestou je obsažena pouze ve dvou recenzích, zatímco témata nesmrtelnosti, gesta a imagologie jsou povětšinou francouzskou recepcí počítána mezi témata klíčová.

Kompozice

Jaká je kompozice *Nesmrtelnosti*? Kromě toho, že jde jako u předchozích románů o mozaiku různých témat provázanou hudbou, zmiňují někteří recenzenti v souvislosti s *Nesmrtelností* princip zapouštění románu do románu. (R. Ascot³²⁸, A. Clavel³²⁹, M. Freneuil³³⁰)

Celá originalita díla tkví podle M. Freneuilové v kompozici, protože je to zároveň rozbitý román, úvaha a filozofická kniha. Co se týká románu, je třeba k němu přistoupit jako k ruské panence a hledat román v románu, kde románové postavy potkávají postavy kdysi existující. Je zábavné číst, jak od prvních stránek gesto dává autorovi inspiraci k celému románu.

Hudební provázanost díla můžeme pozorovat právě na příkladu gesta. M. Braudeau³³¹ nachází v tom, jak autor s gestem pracuje, silnou vůli po hudební kompozici. Počáteční gesto staré paní, které je věnováno plavčíkovi, je přebíráno dalšími postavami, postupuje od jednoho ke druhému.

G. Scarpetta³³² ve své kritické stati popisuje principy psaní Milana Kundery. Počítá mezi ně:

- 1) relativní nezávislost jednotlivých částí knihy (části lze číst izolovaně)
- 2) záměrné porušení jednoty děje

³²⁷ Brincourt, A.: Le retour de Milan Kundera. *Le Figaro* 15. 1. 1990.

³²⁸ Ascot, R.: Le funambule. *L'Arche*, mars 1990.

³²⁹ Clavel, A.: L'Insoutenable légèreté, opus 2. *L'événement* 11. 1. 1990.

³³⁰ Freneuil, M.: L'insoutenable légèreté des lettres. *Le Quotidien du médecin* 6. 2. 1990.

³³¹ Braudeau, M.: La Pluie d'été. *L'Immortalité. Le Monde* 12. 1. 1990.

³³² Scarpetta, G.: Milan Kundera un roman désenchanté. *Art press*, fév. 1990.

3) rozvracení principu příčinnosti, který směřoval tradiční román (zde se setkáváme s psaním, jež neustále narušuje chronologii)

4) prolínání některých hlavních témat s různými narativními liniemi a princip tematicko-motivické unifikace díla.

To vše nám dovoluje možnost dvojího čtení *Nesmrtelnosti*. Zaprvé četbu románu v tradičním slova smyslu, tedy horizontální, a zadruhé četbu hudební, vertikální, pozornou k polyfonii hlasů, při níž má čtenář potěšení z objevování pravidel hry.

G. Scarpetta nachází v knize tři velké dějové linky :

1) příběh Agnes (liché části knihy – 1, 3, 5, 7)

2) příběh Goetha a Bettiny (části 2, 4)

3) příběh Rubense (část 6).

Z pohledu hudebního jsou sudé části díla durové, liché části mollové. Celá kompozice přitom působí velmi ohebně a pružně. Milan Kundera míchá vyprávění s pojednáním o různých tématech. Nejedná se pouze o splétání těchto dvou promluv jako u Brocha, ale spíše o „transfúzi“ či přenos jako ve velkých sonátách pro klavír a housle (Bach, Mozart, Beethoven).

Kompozice *Nesmrtelnosti*, ale i dvou předchozích děl, je francouzskými kritiky často chválena. Je jednoznačné, že ji shledávají originální, používají k jejímu popsání různé metafory (labyrint, puzzle, dětský kufřík apod.)³³³, zdůrazňují hudebnost kompozice a její celkovou provázanost, podrobněji se ale rozboru kompozice věnuje pouze G. Scarpetta (viz výše).

6. 5 Hodnocení

Hodnocení spisovatele ani hodnocení románu nepřináší v souvislosti s *Nesmrtelností* žádné výrazné změny. Recenzenti navazují na to, jak hodnotili Milana Kunderu a jeho předešlé romány dříve. Postupně uvedeme nejprve některá kladná hodnocení, týkající se autora a jeho díla, později se budeme věnovat také hodnocením záporným. Začneme pochvalami adresovanými na účet autora.

Kladné hodnocení

Autor

Milan Kundera je opět zařazen mezi největší spisovatele doby (R. Ascot³³⁴, A. Dumas³³⁵). Je nazván největším teoretikem románu (A. Brincourt³³⁶) a znovu a několikrát

³³³ Více se budeme věnovat metaforice jazyka francouzských recenzentů v závěru práce.

³³⁴ Ascot, R.: *Le funambule*. L'Arche, mars 1990.

³³⁵ Dumas, A.: Kundera réaliste et énigmatique. *Reforme* 2. 6. 1990.

kouzelníkem (D. Martin³³⁷). Zůstává stále velkým fabulátorem a velkým architektem prózy (J. R.³³⁸). Th. Guérin³³⁹ chválí lehkost a jistotu, s jakou nás Milan Kundera vede labyrintem svého románu, zdůrazňuje též fakt, že si autor hraje, čtenář je veden tam, kam chce fantazie autora, aby byl veden. Kunderovy hry však nejsou nudné, naopak nepřestávají ve čtenáři vzbuzovat nadšení, dodává J. Mergeal³⁴⁰.

Kladně je hodnocena autorova inteligence (A. Gaudemar³⁴¹, G.-H. Goury³⁴²), jeho velký talent (Th. Guérin³⁴³, M. Gazier³⁴⁴). Kundera je v recenzi H. Bonniera³⁴⁵ přirovnáván k bujnému koni, který ruší posvátná pravidla francouzského i anglosaského románu. Hraje roli *deus ex machina*, je všudypřítomný, vševědoucí, všemohoucí.

Recenzenti (mezi nimi např. A. Dumas³⁴⁶) dospívají k tomu, že si autor tímto románem staví cestu ke své vlastní nesmrtelnosti. G. Ignace³⁴⁷ chválí fakt, že jde o filozofický román. Právě díky tomuto žánru zůstane Kundera nesmrtelný. Čtenář je svědkem zrození románu a jeho postupné výstavby a právě tato strategie vede ke Kunderově nesmrtelnosti, tvrdí P. Maury³⁴⁸.

F. Heme³⁴⁹ dokonce přemítá, zda se Milan Kundera jednou dostane do Francouzské akademie.

E. Neuhoff³⁵⁰ má pocit, že lidé mluví o Kunderovi s ostychem. Milan Kundera je pro ně „ten velký spisovatel“ a lidé kupují jeho knihy obrazně řečeno „se zavřenýma očima“, protože kritici hledí na jeho romány s uspokojením a s respektem.

Je tedy třeba pátrat po tom, proč má spisovatel takový úspěch. Za Kunderovým úspěchem může stát jeho ironie, vhodně zvolená tematika (kritika každodennosti, směšnost lásky, pátrání po nesmrtelnosti), ale také možná triumfuje tím, že uvádí na scénu velké kulturní osobnosti, jako je Goethe. (M. Leboucher³⁵¹)

³³⁶ Brincourt, A.: Le retour de Milan Kundera. *Le Figaro* 15. 1. 1990.

³³⁷ Martin, D.: Kundera : propos d'un mortel. *La Montagne* 28. 1. 1990.

³³⁸ J. R.: Kundera Milan: Immortalité. *Lectures*, mars/avril 1990.

³³⁹ Guérin, Th.: Milan Kundera: L'Immortalité. *La République du centre* 23. 1. 1990.

³⁴⁰ Mergeal, J.: L'immortalité par Milan Kundera. *Vers l'avenir* 23. 4. 1990.

³⁴¹ Gaudemar, A. de: Le septième rêve de Kundera. *Libération* 11. 1. 1990.

³⁴² Goury, G.-H.: L'Immortalité. *Biba*, mars 1990.

³⁴³ Guérin, Th.: Milan Kundera: L'Immortalité. *La République du centre* 23. 1. 1990.

³⁴⁴ Gazier, M.: Le dernier Kundera des arrêts sur l'image de la pensée. *Pages et livres*, fev. 1990.

³⁴⁵ Bonnier, H.: L'Immortalité. *Le Meridional* 21. 1. 1990.

³⁴⁶ Dumas, A.: Kundera réaliste et énigmatique. *Reforme* 2. 6. 1990.

³⁴⁷ Ignace, G.: L'immortalité de Milan Kundera. *L'opticien lunetier*, mars 1990.

³⁴⁸ Maury, P.: Kundera for ever. *Intermédiaire* 22. 1. 1990.

³⁴⁹ Heme, F.: Et Kundera créa la femme. *L'Evenement du France soir* 8. 2. 1990.

³⁵⁰ Neuhoff, E.: L'immortalité. *Jours de France Madame* 22. 1. 1990.

³⁵¹ Leboucher, M.: L'Air du temps et l'immortalité. *Panorama*, mars 1990.

Román

Potom, co jsme uvedli hodnocení mluvící ve prospěch spisovatele, představíme nyní pozitivní ohlasy na dílo. Začneme kladnými hodnoceními tematiky a kompozice. Romány Milana Kundery mají v literární historii své význačné místo díky svým tématům, své formě a svému naturelu, uvádí D. Sallenave³⁵².

Nesmrtelnost je bohatá a velkolepá kniha především svými tématy i svým „chladným“ stylem, vyjadřuje se ke knize Th. Billard³⁵³.

G.-H. Goury³⁵⁴ velmi oceňuje téma nesmrtelnosti, s nímž autor přichází, P. Maury³⁵⁵ považuje za velký klad románu fakt, že „jídla v banketu“ (témata) jsou velmi početná a různorodá, a tak uspokojí i ty „nejdivočejší chutě“.

F. Nourissier³⁵⁶ pokládá za největší kvalitu románu složitost kompozice. Kundera vynalezl s velkou inteligencí formu, která mu umožňuje trénovat se ve svém umění a zároveň se osvobodit. V případě *Nesmrtelnosti* totiž román znamená svobodu.

Čtenář je ohromený virtuozytostí kompozice, ale hned se musí přeorientovat k dalším obrazům, protože autor nepřestává přidávat další perspektivy a narativní rejstříky. Milan Kundera vkládá, stejně jako jeho učitel Robert Musil, do románu filozofické odbočky, které mu slouží jako mravní poučky, s jejichž pomocí chrání lidstvo proti nemocem doby. (A. Clavel³⁵⁷) P. Maury³⁵⁸ shledává, že autor míchá s nesrovnatelnou grácií nejbanálnější každodenní věci s úvahami vzácné hloubky; všechny odbočky jsou nakonec užitečné pro celé vyprávění.

F. Heme³⁵⁹ oceňuje to, že se autorovy myšlenky odvíjejí cyklickým způsobem (například román začíná a končí ženským gestem).

Dále chválí recenzenti především lehkost, jaká z díla vyzařuje, a proces tvorby románu, který čtenář může při četbě sledovat.

Klíčové slovo v románovém světě Kundery je lehkost, ne proto, že by figurovala v názvu předchozí knihy, ale proto, že organizuje jako šedá eminence všechny narativní části románu. (M. Gazier³⁶⁰)

³⁵² Sallenave, D.: La belle histoire du roman. *Le Monde* 12. 1. 1990.

³⁵³ Billard, Th.: Milan Kundera. L'Immortalité. *Femme*, mars 1990.

³⁵⁴ Goury, G.-H.: L'Immortalité. *Biba*, mars 1990.

³⁵⁵ Maury, P.: Kundera for ever. *Intermédiaire* 22. 1. 1990.

³⁵⁶ Nourissier, F.: Kundera entre deux mondes. *Le Figaro magazine* 20. 1. 1990.

³⁵⁷ Clavel, A.: L'Insoutenable légèreté, opus 2. *L'événement* 11. 1. 1990.

³⁵⁸ Maury, P.: Kundera for ever. *Intermédiaire* 22. 1. 1990.

³⁵⁹ Heme, F.: Et Kundera créa la femme. *L'Evenement du France soir* 8. 2. 1990.

³⁶⁰ Gazier, M.: Le dernier Kundera des arrêts sur l'image de la pensée. *Pages et livres*, fev. 1990.

Gesto šedesátileté dámy je tak elegantní, tak nečekané, tak vzrušující, že z něj vzniká román *Nesmrtelnost*, připomíná nám H. Bonnier³⁶¹. J.-C. Maurice³⁶² se domnívá, že ještě nikdy nebylo tak hezky popsáno, jak se rodí postava, jako na začátku *Nesmrtelnosti*.

Nesmrtelnost je nejdůležitějším románem, který Milan Kundera napsal, skládá autorovi poklony Ph. Sollers³⁶³. Upozorňuje na dvě kvality. Jednak autor míchá neustále tzv. velkou a malou historii, a to tak, že objasňuje jedno tím druhým, dále obdivuje extrémní pružnost, s jakou vypravěč skrze konkrétní scénu představuje určitou myšlenku (muž rekapituluje svůj sexuální život a zjišťuje, že o něm téměř vše zapomněl apod.).

F. Nourissier³⁶⁴ vyjmenovává tři silné pilíře románu. Jsou jimi:

- 1) invence, postavy kolem Agnes
- 2) poznámky k lásce Goetha a Bettiny, postavy Hemingwaye, Rilkeho apod.
- 3) autobiografičnost - vzpomínky z Moravy, z Prahy, postava pojmenovaná Rubens, která by mohla být autorovým autoportrétem; erotické variace, bez nichž by román nebyl od Kundery.

A. Gaudemar³⁶⁵ shledává, že nikde jinde než u Kundery (kromě Philipa Rotha, Salmana Rushdieho a Carlose Fuentes) necítíme takovou intenci vytvořit z románu „tázající se zrcadlo“. Nikde jinde necítíme takovou zářející směs vášně a zklamání, cizí a krutý pocit, který neslouží k ničemu jinému, než k zaznamenání „poslední špatně viditelné stopy krásy“.

Takovou stopu krásy našel A. Favarger³⁶⁶ v *Nesmrtelnosti* ve chvíli, kdy si Agnes vzpomene na to, jak jí otec kdysi recitoval několik dní před smrtí jednoduchou báseň od Goetha. V ní Agnes poznává nejen hlas svého otce, ale také ticho stromů a ptáků i šarm jejich někdejších procházek.

Jedním kladem Kunderovy tvorby je také přesnost. Kundera se k nám obrací od kapitoly ke kapitole, od věty k větě s posedlostí po dokonalosti. (P. Maury³⁶⁷) Jeho snaha po dokonalosti se projevuje například v přesném popisu milostných vztahů. (F. Jongen³⁶⁸) Pohled, gesto i pocit; vše je popsáno „dokonale“, přidává se F. Martel³⁶⁹.

M. Braudeau³⁷⁰ nalézá v knize tolik obdivuhodných, překvapujících a přesných stránek, že by bylo obtížné je vyjmenovat.

³⁶¹ Bonnier, H.: L'Immortalité. *Le Meridional* 21. 1. 1990.

³⁶² Maurice, J.-C.: Chef-d'œuvre pour Kundera. *Le Journal du dimanche* 14. 1. 1990.

³⁶³ Sollers, Ph.: Le diable mène la danse. *Le Nouvel Observateur*, 11. 1. 1990.

³⁶⁴ Nourissier, F.: Kundera entre deux mondes. *Le Figaro magazine* 20. 1. 1990.

³⁶⁵ Gaudemar, A. de: Le septième rêve de Kundera. *Libération* 11. 1. 1990.

³⁶⁶ Favarger, A.: Milan Kundera et ses fragments d'éternité. *La liberté dimanche* 27. 1. 1990.

³⁶⁷ Maury, P.: Kundera for ever. *Intermédiaire* 22. 1. 1990.

³⁶⁸ Jongen, F.: L'insupportable vanité des lettres. *Journal des proses* 6. 4. 1990.

³⁶⁹ Martel, F.: Le Roman du rire et de l'immortalité. *La Marseillaise* 4. 3. 1990.

³⁷⁰ Braudeau, M.: La Pluie d'été. L'Immortalité. *Le Monde* 12. 1. 1990.

Celkové hodnocení románu

Potom, co jsme se věnovali hodnocení spisovatele, tematiky a kompozice díla i přesnosti, s jakou je text vytvořen, přejdeme k celkovým hodnocením, která pro knihu buď nacházejí pouze superlativy, nebo ji alespoň řadí do nadprůměrné literární produkce.

A. Clavel³⁷¹ tvrdí, že nový román přichází jako „úder hromu“, zaručuje nám, že budeme oslněni. *Nesmrtelnost* se mu zdá ještě více „ohromující, ambicióznější a více vizionářská“ než předchozí romány.

Th. Guérin³⁷² doporučuje číst *Nesmrtelnost* od Milana Kundery všem, kteří chtějí vědět, co je to velká kniha.

Román se nedá vyprávět, je třeba se do knihy ponořit a nalézt v ní inteligenci, humor a styl. Leží před námi dílo, v němž se snoubí dokonalost psaní s vzácnou hloubkou myšlenek. (J.-P. Rudin³⁷³)

Jako nejbáznivější, nejoriginálnější, nejvýjimečnější románové dobrodružství vnímá dílo H. Bonnier³⁷⁴. Je to podle něj především dílo evropské, možná první svého žánru, které přišlo v tu pravou chvíli.

M. Schneider-Berthelie³⁷⁵ popisuje knihu jako „vítězství slova nad tichem“. Pro tuto kritičku je *Nesmrtelnost* fenomenologickým pohledem na svět.

F. Heme³⁷⁶ nazval knihu dalším bestsellerem po *Nesnesitelné lehkosti bytí*, zatímco A. Dervillé³⁷⁷ zastává názor, že poslední román Kundery není tak dokonalý jako *Nesnesitelná lehkost bytí*, přesto čtenáře odnáší daleko od banality. S tím souhlasí také E. Deschodt³⁷⁸, když píše, že dílo je více stimulující než většina děl Kunderových konkurentů.

Dle S. Rastella³⁷⁹ máme po přečtení románu chuť ho číst znovu, přestože je kompozice složitá a tematika pochmurná.

Kladnou kritiku zakončíme rozporuplnými adjektivy Ph. Sollerse³⁸⁰, která recenzent užívá k charakteristice románu. Následující adjektiva nám poslouží jako pomyslný můstek mezi pozitivní a negativní kritikou díla. Román *Nesmrtelnost* je totiž podle Ph. Sollerse „čilý, nádherný, lstivý a strašný.“

³⁷¹ Clavel, A.: L'Insoutenable légèreté, opus 2. *L'événement* 11. 1. 1990.

³⁷² Guérin, Th.: Milan Kundera: L'Immortalité. *La République du centre* 23. 1. 1990.

³⁷³ Rudin, J.-P.: L'Immortalité. *Nice matin* 11. 2. 1990.

³⁷⁴ Bonnier, H.: L'Immortalité. *Le Meridional* 21. 1. 1990.

³⁷⁵ Schneider-Berthelie, M.: Immortalité de Kundera. *Ancrage*, juin 1990, n° 2.

³⁷⁶ Heme, F.: Et Kundera créa la femme. *L'Evenement du France soir* 8. 2. 1990.

³⁷⁷ Dervillé, A.: Milan Kundera: voyage à travers l'essentiel. *La Vie* 11. 1. 1990.

³⁷⁸ Deschodt, E.: Le censeur Kundera. *Valeurs actuelles* 12. 2. 1990.

³⁷⁹ Rastello, S.: L'Immortalité. *Le Quotidien de la côte* 29. 4. 1990.

³⁸⁰ Sollers, Ph.: Le diable mène la danse. *Le Nouvel Observateur*, 11. 1. 1990.

Záporná kritika

Autor

Záporně je francouzskou recepcí hodnoceno Kunderovo přílišné poučování (M. Braudeau³⁸¹), jeho nadřazenost (J. David³⁸²), setkáme se i s názorem, že Milan Kundera nemá talent (F. Jongen³⁸³), nebo že se jeho obrovský talent obrací proti němu (J. Pilet³⁸⁴) a že nemá ani dobrý styl (F. Jongen³⁸⁵). Již tradičně některé recenzenty pobuřuje zobrazení erotiky v Kunderově románu (A. Clavel³⁸⁶, A. Favarger³⁸⁷). Nově se negativní kritika staví proti přílišnému „pofrancouzštění“ autora (B. de Saint-Vincent³⁸⁸).

Milan Kundera má tendenci k „didaktické hypertrofii“, nemá rád jen ukazování, ale také dokazování. (J. Garcin³⁸⁹)

K tomu, že Milan Kundera čtenáře příliš poučuje, se vyjadřuje i M. Braudeau³⁹⁰ tím způsobem, že mluví o románu metaforicky jako o lekci a o autorovi jako o profesorovi. Další nevýhodu knihy shledává v tom, že „lekce“ je příliš řízena.

Učitel v Kunderovi nás zahrnuje přívalem malých dizertací, které jsou jen občas propojovány zápletkou mezi postavami. Autor zapomíná na sílu nevyřčenosti. F. Jongen³⁹¹ mu vytýká kromě toho také narcisismus a vidí problém v autorově stylu. Je nutné připomenout, že Kundera po přečtení překladu do francouzštiny přiznal francouzské verzi mnohem větší autenticitu než textu českému. Proto nelze styl vyčítat překladatelce.

F. Martel³⁹² ani M. Braudeau³⁹³ nechápou, za co je Milan Kundera tolik chválen. Podle prvního z nich spisovatel jen kritizuje Francii (mluví o ní jako o staré unavené zemi, v níž city přežívají jen formálně), navíc trpí sexuální obsesí, skrytým moralismem, přehnanou chutí po erudici a pýchou (upozorňuje na to, že pokud čtenář přeskočí jednu stránku jeho románu, nebude moci textu porozumět). M. Braudeau dokonce hodnotí spisovatele tak, že nejen, že nemá rád Francouze³⁹⁴, kteří mu otevřeli náruč, ale nemá ani dobrý charakter.

³⁸¹ Braudeau, M.: La Pluie d'été. L'Immortalité. *Le Monde* 12. 1. 1990.

³⁸² David, J.: Kundera L'Immortalité. *VSD* 8. 2. 1990.

³⁸³ Jongen, F.: L'insupportable vanité des lettres. *Journal des proces* 6. 4. 1990.

³⁸⁴ Pilet, J.: Dérivoire immortalité. *L'Hebdo* 1. 2. 1990.

³⁸⁵ Jongen, F.: L'insupportable vanité des lettres. *Journal des proces* 6. 4. 1990.

³⁸⁶ Clavel, A.: L'Insoutenable légèreté, opus 2. *L'événement* 11. 1. 1990.

³⁸⁷ Favarger, A.: Milan Kundera et ses fragments d'éternité. *La liberté dimanche* 27. 1. 1990.

³⁸⁸ Saint-Vincent, B. de: Kundera: tout est ailleurs. *Le Quotidien de Paris* 31. 1. 1990.

³⁸⁹ Garcin, J.: Duras et Kundera casant la baraque. *Le Provençal* 11. 2. 1990.

³⁹⁰ Ibid.

³⁹¹ Ibid.

³⁹² Martel, F.: Le Roman du rire et de l'immortalité. *La Marseillaise* 4. 3. 1990. s. 21.

³⁹³ Ibid.

³⁹⁴ Francouzi jsou v očích Kundery povrchní, hluční, vulgární a agresivní a příliš dobře vycházejí s cizinci.

B. de Saint-Vincent³⁹⁵ radí Milanu Kunderovi, aby zůstal tam, kde je jeho talent, protože v poloze pařížského intelektuála už ho nepoznáváme.

L. de Goustine³⁹⁶ varuje M. Kunderu před obdivem, kterého se mu dostává. Postrádá u něj etickou naléhavost, s jejíž pomocí autor bojoval za Československo. „Nepofrancouzštil jste se u nás příliš?“ ptá se Milana Kundery tento kritik.

Román

Porovnáme-li *Nesmrtelnost* s *Mužem bez vlastností*, mají společné to, že míchají román a esej dohromady, jinak se ovšem stylem, elegancí, s jakou propojují oba žánry, i závažností poznámek liší. Kundera je epigonem Musila, který v exilu navíc ztratil svůj lyrismus, myslí si F. Jongen³⁹⁷.

Pro P. Veilleteta³⁹⁸ jsou kunderovské postavy oproti postavám Musila jen „prázdné obálky“. Tentýž kritik vnímá propojení fikce a eseje v díle jako umělé. A. Favarger³⁹⁹ se kloní k témuž názoru; románovost u Kundery je příliš zastřena komentářem, analýzou, literární glosou. Zásahy autora kritizuje i C. Poizot⁴⁰⁰. Příčinu, kvůli níž se uchyluje autor k vysvětlování a poučování ve formě eseje, nachází v tom, že chce Kundera předem odradit všechny, kteří by chtěli využít knihu k filmové, televizní či komiksové adaptaci. Dále nevidí společně s L. de Goustinem⁴⁰¹ důvod, proč nechává autor odkrytou kostru díla, aby na ni bylo vidět.

A. Favarger⁴⁰² není spokojen s kompozicí díla. Román je dle jeho mínění příliš rozbitý na kusy, „třpytí se příliš mnoha ohni“.

P. Veilletet⁴⁰³ je románem zcela zklamán. *Nesmrtelnost* se mu zdá příliš dlouhá. Z většiny pochval kritiků na něj dýchá snobismus. Podle něj nepřináší kniha nic nového, žádná úvaha v díle není originální.

Milan Kundera, ještě skeptičtější a ještě hořčí než jindy, nepřestává vyprávět patetické milostné příběhy, končící uboze, z nichž nezbyvá než komedie citů nebo nejubožejší gymnastická erotika. (A. Clavel⁴⁰⁴) Obsese láskou a sexualitou je u autora všudypřítomná, někdy až otravná, souhlasí s André Clavelem A. Favarger⁴⁰⁵.

³⁹⁵ Saint-Vincent, B. de: Kundera: tout est ailleurs. *Le Quotidien de Paris* 31. 1. 1990.

³⁹⁶ Goustine, L. de.: Leçon de style. *Royaliste* 14. 5. 1990.

³⁹⁷ Ibid.

³⁹⁸ Veilletet, P.: Kundera marque le pas. *Sud ouest dimanche* 18. 2. 1990.

³⁹⁹ Favarger, A.: Milan Kundera et ses fragments d'éternité. *La liberté dimanche* 27. 1. 1990.

⁴⁰⁰ Poizot, C.: Kundera. Le roman rien que le roman. *Politis* 1. 2. 1990.

⁴⁰¹ Goustine, L. de.: Leçon de style. *Royaliste* 14. 5. 1990.

⁴⁰² Favarger, A.: Milan Kundera et ses fragments d'éternité. *La liberté dimanche* 27. 1. 1990.

⁴⁰³ Veilletet, P.: Kundera marque le pas. *Sud ouest dimanche* 18. 2. 1990.

⁴⁰⁴ Clavel, A.: L'Insoutenable légèreté, opus 2. *L'événement* 11. 1. 1990.

⁴⁰⁵ Ibid.

Ještě jsme zde nezmínili další důvod, kvůli kterému je text hodnocen záporně. Je to jeho celková pochmurnost. G. Scarpetta⁴⁰⁶ označuje *Nesmrtelnost* za bezpochyby nejpochmurnější román, co kdy Kundera napsal. J. David⁴⁰⁷ píše, že se spisovatel baví a bavil by i nás, kdyby celková atmosféra díla, atmosféra výsměchu a okázalého pesimismu, nepřesahovala až k pohrdání.

Až úsměvná je recenze A. Rinaldiho⁴⁰⁸, který se věnuje v jedné části své kritiky také jazykovému rozboru knihy. Kritika zneklidnil velký počet příslovcí v textu. Napočítal jich šedesát jen na prvních padesáti stránkách knihy, navíc našel dvě příslovce v jedné větě. Těmito čísly dokazuje nízkou kvalitu textu, kromě toho opakuje „negativa“ knihy, která jsme již výše zmínili.

J.-C. Maurice⁴⁰⁹ uvádí ve svém článku některá hodnocení jiných recenzentů (pozitivní i negativní) a nabádá čtenáře, aby si sami na text vytvořili názor. Potom, co Ph. Sollers⁴¹⁰ tvrdí, že kniha je oslňující, zatímco A. Rinaldi⁴¹¹ mluví v souvislosti s *Nesmrtelností* o špatném kroku a prohlašuje, že exil a pařížanství zničily Kunderův šarm, nezbyvá, než aby si román každý přečetl sám. S tímto doporučením se dá zajisté souhlasit.

Hodnocení Milana Kundery a *Nesmrtelnosti* ve francouzském tisku se pohybují mezi dvěma extrémy - od velmi pozitivních adorativních výkřiků týkajících se autora i románu k pocitům zklamání z textu. Některé klady se jeví jako konstanty (intelligence, talent autora), jiné přibývají (přesnost vyjadřování a snaha po dokonalosti). Záporných hodnocení oproti *Knize smíchu a zapomnění* i oproti *Nesnesitelné lehkosti bytí* přibývá. Některá negativa, jako pochmurnost díla, nevkusné erotické scény, se opakují, recepce nově nevidí ráda po francouzštění, k němuž u Milana Kundery dochází, dále navíc kritizuje kupříkladu neoriginálnost myšlenek, jež jsou dílem prezentovány.

⁴⁰⁶ Scarpetta, G.: Milan Kundera un roman désenchanté. *Art press*, fev. 1990.

⁴⁰⁷ David, J.: Kundera L'Immortalité. *VSD* 8. 2. 1990.

⁴⁰⁸ Rinaldi, A.: Kundera, mort pour la gloire. *L'Express* 12. 1. 1990.

⁴⁰⁹ Maurice, J.-C.: Chef-d'œuvre pour Kundera. *Le Journal du dimanche* 14. 1. 1990.

⁴¹⁰ Sollers, Ph.: Le diable mène la danse. *Le Nouvel Observateur*, 11. 1. 1990.

⁴¹¹ Rinaldi, A.: Kundera, mort pour la gloire. *L'Express* 12. 1. 1990.

7. Závěr

V poslední části této práce shrneme, jak se vyvíjí obraz Milana Kundery a jeho díla ve francouzské recepci v letech 1979 až 1990, vyjádříme se k formální stránce francouzských recenzí a kritických statí (především k metaforickému jazyku, který recenzenti používají) a do třetice předložíme analýzu francouzského tisku, která nám ukáže, kolik článků a kritických statí se v tomto období dílem Milana Kundery zabývalo a z jakého druhu tisku pocházely (viz též příloha č. 2).

7. 1 Vývoj obrazu Milana Kundery a jeho románů ve francouzské recepci v letech 1979-1990

Obraz Milana Kundery ve francouzské recepci se jednoznačně vyvíjí směrem od méně známého středoevropského spisovatele (recepce *Knihy smíchu a zapomnění* a *Nesnesitelné lehkosti bytí*) ke známému francouzsko-českému/francouzskému spisovateli (recepce *Nesmrtelnosti*). Obecně můžeme konstatovat, že je Milan Kundera považován za světově uznávaného autora. Objevují se též hlasy, které hovoří proti tomuto tvrzení, je jich však mnohem méně. Je nutné zmínit, že se ve francouzském denním tisku objevují zprávy o literárních cenách, které Kundera obdržel (Cena Los Angeles Times - 1984, Jeruzalémská cena - 1985), v časopisech zase najdeme různé žebříčky nejprodávanějších a nejčtenějších knih, v nichž se romány Milana Kundery umisťují na předních příčkách. Tyto dvě skutečnosti mluví pro autorovu popularitu, jeho obraz je jimi pozitivně ovlivněn.

Změny můžeme pozorovat i ve vývoji pojetí žánru Kunderových knih. V roce 1979 *Knihy smíchu a zapomnění* není téměř vůbec označována za román, spíše recenzenti hledají jiný vhodný žánr, kam by ji zařadili. Ten nakonec nalézají ve spojení několika žánrů dohromady. U *Nesnesitelné lehkosti bytí* již dochází k posunu. Text je častěji nazýván románem a jsou k němu připojována vždy nějaká doplnění (experimentální román, milostný román apod.). V případě *Nesmrtelnosti* se již také více mluví o románu, ale opět se k tomuto označení přidávají další charakteristiky (sarkastický román, filozofický román atd.). Žánrová specifikace románu je odvislá od toho, jak jednotliví recenzenti romány čtou. Podle toho, který aspekt je pro ně podstatnější, pak román nazvou například románem spojeným s esejí, experimentálním románem nebo zcela jinak.

Nyní se podíváme na to, jak je vnímána francouzskou recepcí tematika všech tří románů. Na začátek můžeme říci, že recenzenti u všech tří románů vycházejí často z jejich názvů, od nichž odvozují tematiku knihy (tématy *Knihy smíchu a zapomnění* jsou mimojiné smích a paměť; tématem *Nesnesitelné lehkosti bytí* je lidská existence a její tíže a

lehkost; tématem *Nesmrtelnosti* je lidská nesmrtelnost, ať už malá, velká nebo směšná). Společná je dle recenzentů všem románům velká bohatost témat. Kundera se ve všech třech dílech zamýšlí nad láskou, nad smrtí, nad základními životními otázkami, ve všech dílech kritizuje soudobou společnost. Rozdíl je v tom, že v *Nesmrtelnosti* se odpoutává od jednoho z nosných témat dvou předchozích knih, od tématu života v Československu za ruské okupace, a věnuje se kritice moderní francouzské společnosti. Výrazný předěl nastává v místě děje. V případě *Knihy smíchu a zapomnění* a *Nesnesitelné lehkosti bytí* je výchozím městem Praha, v *Nesmrtelnosti* je to již Paříž.

Mnoho shodných rysů nalezneme také v kompozici všech tří románů. Jsou to vždy texty sestávající ze sedmi částí, v nichž se míchá více dějových linií s úvahovými pasážemi. Všechny romány jsou též porovnávány s hudební kompozicí.

Ve francouzské recepci se setkáváme s celkovou charakteristikou postav, případně s dělením postav do skupin. Co se týká jednotlivých postav, shodně mluví recepce nejvíce o ženských postavách (Tamina, Tereza a Agnes), o dalších postavách v románu nám přinášejí nejpodrobnější informace recenze na *Nesnesitelnou lehkost bytí*. Ve všech třech románech tři ženské hrdinky na konci umírají, ve všech třech románech vystupuje vypravěč, který komentuje dílo, prezentuje své úvahy a poučuje čtenáře, recepce však díla v tomto směru mezi sebou neporovnává a ani se z hlediska literární teorie nesnaží tento typ vypravěče odborně pojmenovat.⁴¹²

Na základě hodnocení autora a jeho tří románů lze vysledovat jisté konstanty jak mezi hodnoceními kladnými, tak mezi hodnoceními zápornými. Recenzenti vyzdvihují Kunderův talent, jeho inteligenci a originální kompozici díla. Záporně se vyjadřují k přílišnému pesimismu autora, k roztříštěnosti textu a k nevkusným erotickým scénám. Mezi články o *Knize smíchu a zapomnění* byla pouze jedna negativní recenze, ovšem další dvě knihy si vysloužily větší pozornost a spolu s ní i větší množství negativních hodnocení.

7.2 Jazyk recenzentů

Mluvíme-li o jazyce recenzentů, je nutné předem určit, že se budeme věnovat jazyku recenzí, ne novinových zpráv, které jen informují o tom, že právě vyšlo konkrétní dílo Milana Kundery, popřípadě o tom, že Milan Kundera obdržel literární cenu či získal francouzské státní občanství.

⁴¹² Více o tomto typu autora např. viz Eco, U.: *Šest procházek literárními lesy*. Olomouc: Votobia.; Kubíček, T.: *Vyprávět příběh*. Brno: Host, 2001.

Při četbě francouzských článků se setkáváme častokrát s tím, že ve snaze působit umělecky se recenzenti vyjadřují zbytečně komplikovaně, užívají složité metafory, které mohou působit na čtenáře nejasně, až nesrozumitelně.

My se zmíníme o některých zajímavých metaforách, s jejichž pomocí recenzenti popisují jak romány, tak autora. Budeme se věnovat dvěma okruhům metafor:

- I) Metafory, které mají za úkol postihnout vlastnosti autora (kouzelník, d'ábel)
- II) Metafory, které mají za úkol popsat tematiku a/nebo kompozici díla (koupel s vonnými esencemi, puzzle, šnečí ulita)

Ad I) Metafory - autor

O Milanu Kunderovi se mluví jako o kouzelníkovi (D. Martin⁴¹³), což můžeme chápat jako ocenění jeho schopnosti vytvořit něco neuvěřitelného, něco „senzačního“, co se podobá kouzlu. Dále nalezneme připodobnění vypravěče k provazolezci (R. Ascot⁴¹⁴) a k bujnému oři (H. Bonnier⁴¹⁵). Provazolezec většinou hodně riskuje, stejně tak riskuje Kundera, když píše text, který neodpovídá tradičnímu románu. Obě poslední metafory vyzdvihují Kunderovu nezávislost, to, že se nechce podřizovat konvencím.

Ve francouzské recepci se objevuje v souvislosti s romány Milana Kundery ještě jiná metaforika, vycházející z Kunderova sarkasmu. Sarkastický smích je typický pro d'ábla, proto bývá vypravěč nazýván d'ablem a jeho dílo dokonce v jedné recenzi d'ábelským tancem (Ph. Sollers⁴¹⁶). C. Poizot⁴¹⁷ užívá v souvislosti s Kunderou metaforu zralého vína s trpkým aroma a s mnoha tříslovinami, které zanechává pestře zbarvené barvy.

A. Samuel⁴¹⁸ si všiml, že stejně jako pro Tomáše v *Nesnesitelné lehkosti bytí* být chirurgem znamená podívat se, co se skrývá pod povrchem věcí, pro Milana Kunderu být spisovatelem znamená vynikat v práci s imaginárním skalpelem. Kundera zkoumá celou společnost: mezilidské vztahy, lásku, politické systémy i kulturu a odhaluje mechanismy jejich fungování.

Nejen M. Braudeau⁴¹⁹, ale i jiní recenzenti přirovnávají vypravěče k profesorovi (lze to vysvětlit jednak tím, že vypravěč hodně poučuje, jednak tím, že Milan Kundera přednášel na vysoké škole, a recenzenti tento autobiografický údaj přenášejí na dílo). Je-li vypravěč profesor, román se stává vyučovací hodinou/lekcí, kterou čtenář absolvuje.

⁴¹³ Martin, D.: Kundera : propos d'un mortel. *La Montagne* 28. 1. 1990.

⁴¹⁴ Ascot, R.: Le funambule. *L'Arche*, mars 1990.

⁴¹⁵ Bonnier, H.: L'Immortalité. *Le Meridional* 21. 1. 1990.

⁴¹⁶ Sollers, Ph.: Le diable mène la danse. *Le Nouvel Observateur*, 11. 1. 1990.

⁴¹⁷ Poizot, C.: Kundera. Le roman rien que le roman. *Politis* 1. 2. 1990.

⁴¹⁸ Samuel, A.: *Le Journal de la paix*, septembre, octobre 1987, n° 353.

⁴¹⁹ Braudeau, M.: La Pluie d'été. *L'Immortalité. Le Monde* 12. 1. 1990.

Ve francouzské recepci najdeme v souvislosti se všemi třemi romány hudební metafory. Dílo je popisováno jako symfonie, spisovatel je stylizován do role dirigenta. (např. E. Roussel⁴²⁰)

Metafory vztahující se k autorovi můžeme rozdělit do tří okruhů.

1) metafory vytvořené na základě podobnosti chování autora s chováním lidí vykonávajících určitou profesi (kouzelník – např. schopnost odhalit něco, co jsme doposud neviděli; provazolezec – odvaha; profesor – sklon k poučování, snaha, aby se čtenář zamyslel; dirigent – autor je ten, kdo řídí vše v díle, spojitost s hudební kompozicí; lékař – schopnost „pitvat“ svět, společnost).

Metafory dle povolání:

- a) povolání cirkusová – kouzelník, provazolezec
- b) profesor
- c) dirigent
- d) lékař

2) metafory vytvořené na základě podobnosti určité vlastnosti autora a jiné než lidské bytosti (d'ábel, bujný oř)

3) metafory popisující vlastnosti autora pomocí francouzských reálií (přirovnání Kundery k vínu).

Ad II) Metafory - román

J.-P. Keller⁴²¹ použil ve svém článku o *Knize smíchu a zapomnění* metaforu koupele, v níž jsou variace parfémované nejrůznějšími esencemi (lidskými nadějemi, starostmi, smrtí, něhou apod.).

Na základě roztržštěné kompozice románů se objevují metafory, které připodobňují texty k labyrintu (M. Gazier⁴²²), k mozaice (A. Brincourt⁴²³), ke kaleidoskopu (Th. Billard⁴²⁴) nebo k puzzle (J.-C. Maurice⁴²⁵).

O *Nesmrtelnosti* se dočteme, že je to román podobný dětskému kufříku (M. Thomas⁴²⁶), fotografickému albu (A. Brincourt⁴²⁷), šnečí ulitě (J. Mergeal⁴²⁸). Všechny tyto metafory se snaží nějakým způsobem postihnout neobvyklý typ kompozice. Mozaika a puzzle společně zastupují ucelenost textu, přestože je složen z malých částí; kaleidoskop znázorňuje navíc

⁴²⁰ Roussel, E.: Kundera la petite musique. *France catholique ecclesia*, 9. 3. 1984, n° 1943.

⁴²¹ Keller, J.-P.: Ces étrangers qui ont du talent. *Dernières nouvelles d'Alsace* 17. 6. 1979.

⁴²² Gazier, M.: Le dernier Kundera des arrêts sur l'image de la pensée. *Pages et livres*, fev. 1990.

⁴²³ Brincourt, A.: L'Humour corrosif de Milan Kundera. *Le Figaro* 29. 6. 1979.

⁴²⁴ Billard, Th.: Milan Kundera. L'Immortalité. *Femme*, mars 1990.

⁴²⁵ Maurice, J.-C.: Chef-d'œuvre pour Kundera. *Le Journal du dimanche* 14. 1. 1990.

⁴²⁶ Thomas, M.: Milan Kundera L'Immortalité. *Couple et famille*, avril-mai-juin 1990, n° 81.

⁴²⁷ Brincourt, A.: Le retour de Milan Kundera. *Le Figaro* 15. 1. 1990.

⁴²⁸ Mergeal, J.: L'immortalité par Milan Kundera. *Vers l'avenir* 23. 4. 1990.

přeskupování těchto částí, hru s motivy; labyrint a šnečí ulita ukazují na komplikovanost textu a na takovou kompozici, v níž se pohybujeme v kružích/ve spirálách. Metafory dětského kuříku a fotografického alba upozorňují na to, že text je sestaven z jednotlivých obrazů, které odkazují k výjevům z minulosti, zachycují vzpomínky.

V korpusu textů, s nimiž jsme pracovali, lze pozorovat také aluze na jiné Kunderovy romány, než o kterých právě recenzenti píší.

Podíváme-li se na názvy článků, objevíme mezi nimi hry s názvy románů. Následující tři příklady se týkají recepce *Nesmrtelnosti*.

M. Freneuil⁴²⁹: L'Insoutenable légèreté des lettres. (Nesnesitelná lehkost literatury)

F. Jongen⁴³⁰: L'Insupportable vanité des lettres. (Nesnesitelná ješitnost literatury)

F. Martel⁴³¹: Le Roman du rire et de l'immortalité. (Román smíchu a nesmrtelnosti)

Všechny tři názvy odkazují k předešlým románům Milana Kundery. První dva na *Nesnesitelnou lehkost bytí*, třetí na *Knihu smíchu a zapomnění*. Značí to provázanost mezi díly, recepce tímto způsobem sděluje, že romány spolu souvisejí, komunikují spolu.

V anotacích na *Nesmrtelnost* nazývají recenzenti některé jevy pomocí přídavného jména „nesnesitelný“. M. de Rose⁴³² píše o „nesnesitelné svobodě Kundery“, M. Houssin⁴³³ zase o „nesnesitelné lehkosti ironie“ a J. Blot⁴³⁴ o „nesnesitelné Lauře“.

L. de Goustine⁴³⁵ chápe Kunderovy romány jako díla, která vyznačují jedinečný vnitřní archetyp, jehož variace se jmenují *Život je jinde*, *Nesnesitelná lehkost bytí*, *Nesmrtelnost*. Je patrné, že tři díla, kterými jsme se zabývali, mají společné rysy (žánr, ženské postavy, postavu vypravěče, některá témata, stejný počet kapitol, kompozici typu mozaiky atd.). Je tedy možné je číst jako knihy, které spolu souvisejí, navazují na sebe.

⁴²⁹ Freneuil, M. : L'Insoutenable légèreté des lettres. *Le Quotidien du médecin* 6. 2. 1990.

⁴³⁰ Jongen, F.: L'Insupportable vanité des lettres. *Journal des procès* 6. 4. 1990.

⁴³¹ Martel, F.: Le Roman du rire et de l'immortalité. *La Marseillaise* 4. 3. 1990.

⁴³² Rose M. de: L'immortalité. *L'Eventail*, avril 1990.

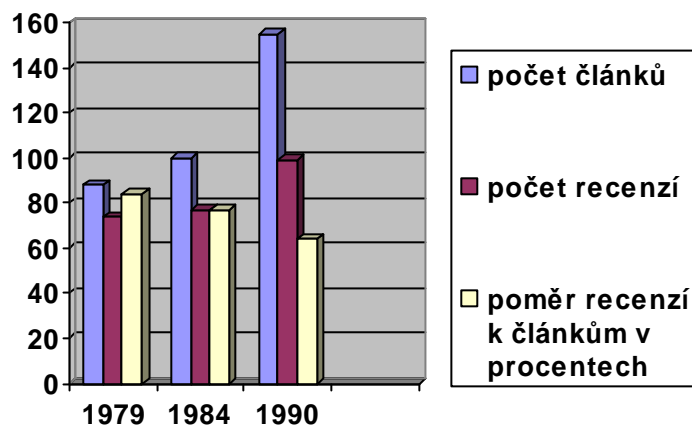
⁴³³ Houssin, M.: L'Art du désordre. *L'Humanité dimanche* 9. 2. 1990.

⁴³⁴ Blot, J.: Le Roman. *La Nouvelle Revue Française*, juin 1990, s. 95-97.

⁴³⁵ Goustine, L. de : Leçon de style. *Royaliste* 14. 5. 1990.

7. 3 Analýza francouzského tisku ve vztahu ke Kunderovým česky psaným románům

V roce prvního vydání *Knihy smíchu a zapomnění* (1979) vyšlo 88 článků týkajících se nějakým způsobem této knihy nebo Milana Kundery, o *Nesnesitelné lehkosti bytí* vyšlo v roce jejího prvního vydání (1984) 100 článků a o *Nesmrtelnosti* se v roce jejího prvního vydání (1990) objevilo ve francouzském tisku 155 článků.

V letech 1979 - 1990 můžeme ve francouzském tisku pozorovat s každým dalším románem Milana Kundery nárůst počtu článků, které se o románu zmiňují. Roste také počet recenzí a kritických statí, avšak procentuálně v poměru k článkům jich ubývá. Je to dáno tím, že se v novinách objevuje mnoho jiných článků, než jsou recenze (zprávy o vyjití románu, doporučení známých osobností).

Sestavili jsme přehled francouzského tisku, v němž se o jednotlivých románech píše. Tento přehled přikládáme jako přílohu č. 2 k této diplomové práci. Seznam jsme rozdělili do tří oddílů podle románů (zahrnujeme pouze články, které vyšly v roce prvního vydání románu) a dále jsme tisk členili podle periodicity na deníky (deníky jsme dělili na celorepublikové a regionální), týdeníky, měsíčníky apod. a podle zaměření časopisů (literární časopisy jsme oddělili od časopisů ostatních). Fakt, že je deník/časopis v seznamu uveden, znamená, že v něm byl jeden článek vztahující se k románu Milana Kundery. Pokud jsou u deníku nebo časopisu čárky, znamená to, že v onom tisku vyšlo toho roku o románu Milana Kundery článků více (dvě čárky odpovídají dvěma článkům, tři čárky odpovídají třem článkům). Z přehledu vyplývá, že spektrum tisku, s nímž jsme pracovali, je velice široké. Podíváme-li se na přehled detailněji, můžeme si všimnout, že mezi časopisy se objevuje velké množství specializovaných časopisů pro lékaře (*Le Chirurgien-dentiste* – časopis pro zubaře; *Le Généraliste* – časopis pro obvodní lékaře; *L'Opticien Lunetier* – časopis pro optiky; *Panorama du médecin* – časopis pro lékaře; *Le Quotidien du médecin* – deník pro lékaře),

najdeme zde také další časopisy orientované nábožensky (*Panorama* – křesťanský měsíčník; *Reforme* – protestantský týdeník), dle pohlaví (*20 ans* – časopis pro mladé ženy kolem dvaceti let; *Lui* – časopis pro muže), ale také politicky (*Le Quotidien du peuple* – komunistický deník; *Minute* – týdeník extrémní pravice).

V následující tabulce uvádíme deníky a týdeníky, v nichž se objevilo nejvíce článků o románech Milana Kundery nebo o autorovi samotném. Z tabulky vyplývá, že mezi deníky se konstantně objevuje hodně zmínek o románech Milana Kundery ve *Figaru* a mezi týdeníky v *Le Nouvel Observateur*. Všechny recenze, které vyšly v týdeníku *Le Nouvel Observateur* se staví k dílu M. Kundery kladně (recenzenti: C. Roy, Ph. Sollers). Do Figara přispívá André Brincourt, který napsal stejně jako François Nourissier recenze na všechny tři romány. F. Nourissier uveřejnil své články ve *Figaro Magazine*. Záporné recenze jak na *Nesnesitelnou lehkost bytí* (B. de Saint-Vincent), tak na *Nesmrtelnost* (D. Bona) byly otištěny v deníku *Le Quotidien de Paris* (Deník Paříže), který ovšem v této tabulce nefiguruje.

<i>Kniha smíchu a zapomnění</i>	<i>Nesnesitelná lehkost bytí</i>	<i>Nesmrtelnost</i>
		L'Express 7x Le Monde 6x
	Le Nouvel Obs. 5x Libération 5x	Le Nouvel Obs. 5x Le Point 5x
L'Humanité 4x <u>Le Figaro 3x</u> Le Nouvel Obs. 3x	<u>Le Figaro 4x</u>	Le Parisien 4x L'Evenement du jeudi 3x <u>Le Figaro 3x</u>

Politická orientace deníků a časopisů, v nichž se objevuje nejvíce článků o Milanu Kunderovi a jeho románech, se v hodnocení recenzentů příliš neodráží. *Le Figaro* je deníkem pravicovým, *Le Nouvel Observateur* je týdeníkem středolevicovým, přesto v obou z nich najdeme kladné recenze na romány Milana Kundery. Řídíme-li se počtem článků, v nichž se psalo o jednotlivých románech, lze z tabulky vypožorovat, že nejvíce článků o *Knize smíchu a zapomnění* bylo otištěno v komunistickém deníku *L'Humanité*, o *Nesnesitelné lehkosti bytí* ve středolevicovém týdeníku *Le Nouvel Observateur* a v sociálně-demokratickém deníku *Libération* a o *Nesmrtelnosti* v pravicovém deníku *L'Express*. Sledujeme posun od komunistického tisku přes středolevicový tisk k tisku pravicovému. Zda lze z toho vývoje vyvodit závěry v souvislosti s recepcí románů Milana Kundery, zůstává otázkou.

Spíše můžeme na základě celého přehledu tisku říci, že je v něm zastoupeno široké spektrum různých druhů tiskovin, a tak lze pokládat výchozí korpus textů za reprezentativní.

O tom, zda jsou jednotlivé recenze pochvalné, nebo ne, rozhoduje více subjektivní přístup recenzenta k textu než druh novin/časopisu, v nichž je recenze otištěna.

8. Resumé

Tato diplomová práce se zabývá francouzskou recepcí česky psaných románů Milana Kundery, které byly vydány ve Francii v letech 1979 – 1990. Práce představuje francouzskou recepci tří děl: *Knihy smíchu a zapomnění*, *Nesnesitelné lehkosti bytí* a *Nesmrtelnosti*. Vycházíme zde z recepčněestetického přístupu k textu. Jde nám o to ukázat, že jedno dílo může být čteno různými způsoby, a představujeme pak konkrétně, v čem se recenzenti liší, jak jednotlivé tři romány chápou a popisují. Diplomová práce je rozdělena celkem na deset částí: úvod, teoretická východiska práce, stručné představení francouzského tisku, tři velké části pojmenované podle tří románů, jejichž recepcí se zabýváme, závěr, resumé v češtině, resumé v angličtině a bibliografie. Každá ze tří nejdůležitějších kapitol představuje francouzskou recepci románu jednoho románu a je dále rozdělena na podkapitoly, v nichž vydělujeme recepci kontextu, do něž je román spolu s autorem zařazen, recepci žánru, postav, tematiky a kompozice a konečně hodnocení jak autora, tak románu. V závěru jsme shrnuli vývoj obrazu Milana Kundery a jeho románů ve francouzské recepci, popsali jsme metaforiku v jazyce recenzentů a předložili jsme analýzu francouzského tisku. V příloze č. 1 přikládáme přehled všech děl, které vyšly v letech 1979 – 1990 ve Francii, v příloze č. 2 přikládáme přehled francouzského tisku, v němž se psalo o jednotlivých románech a o Milanu Kunderovi.

Nyní shrneme, k čemu jsme při studiu francouzské recepce dospěli. Obraz Milana Kundery je utvářen především na základě názorů recenzentů, z nichž většina ho v roce 1979 přiřazuje k českým, východoevropským spisovatelům, v roce 1990 přetrvávají názory, že Milan Kundera je autor cizinec, imigrant, i když mu bylo roku 1981 přiděleno francouzské občanství, na druhou stranu je již řazen mezi spisovatele francouzsko-české i francouzské.

Co se týče literárního kontextu, lze sledovat některé konstanty, které jsou s Kunderovými romány vždy připomínány. Je to vliv osvícenství na jeho romány, shodné rysy s díly Franze Kafky a podobnosti s tvorbou Witolda Gombrowicze.

Všechna tři díla řadíme mezi romány, recepce ovšem v tomto bodě předkládá široké spektrum možností, kam žánrově Kunderova díla zařadit. Vývoj se ubírá směrem od mnoha žánrů a jejich kombinací (román a paměti; román, povídka, autobiografie a esej) – recepce *Knihy smíchu a zapomnění* – k románu, jenž je blíže specifikován (filozofický román, sarkastický román, milostný román) – recepce *Nesmrtelnosti*. U všech tří děl navrhují recenzenti žánrovou kombinaci eseje a románu. Texty, jimiž se zabýváme, též u kritiků vzbuzují snahu zamýšlet se nad definicí románu.

Postavy románů jsou recepcí většinou jen popisovány, důkladnému rozboru postav se recenzenti příliš mnoho nevěnují. Nejvíce informací se dozvídáme o výrazných ženských postavách, o Tamině, o Tereze a o Agnes. Recenzenti se u některých děl neshodují na tom, která postava/y je v románu hlavní. K postavě vypravěče se vyjadřují spíše méně, literárněvědně ji nevysvětlují, dále charakterizují postavy celkově.

Tematika všech tří románů je velice bohatá. Mezi stálými tématy lze jmenovat lásku a kritiku společnosti. Francouzská recepce často u všech tří románů vychází z jejich názvu, od něž odvozuje tematiku knihy (tématy *Knihy smíchu a zapomnění* jsou mimojiné smích a paměť; tématem *Nesnesitelné lehkosti bytí* je lidská existence a její tíže a lehkost; tématem *Nesmrtelnosti* je lidská nesmrtelnost, ať už malá, velká nebo směšná). Rozdíl je v tom, že v *Nesmrtelnosti* se autor odpoutává od jednoho z nosných témat dvou předchozích knih, od tématu života v Československu za ruské okupace, a nově se věnuje kritice moderní francouzské společnosti. Výrazný předěl nastává v místě děje. V případě *Knihy smíchu a zapomnění* a *Nesnesitelné lehkosti bytí* je výchozím městem Praha, v *Nesmrtelnosti* je to již Paříž.

Kompozice všech tří děl se podobá, většinou je hodnocena kladně, je považována za originální. Někteří recenzenti vyzdvihují fakt, že je text pokaždé složen z několika dějových linií a také z filozofických pasáží, shledávají v tom klady románů, jiní naopak volají po postupné kompozici, která ve všech románech záměrně chybí.

Francouzská recepce vyznívá celkově ve prospěch autora a jeho děl. Recenzenti chválí Kunderův talent, jeho inteligenci a styl, dále zajímavou kompozici textů. Celkově pro romány nalézají velmi pochvalná označení, například o románu *Nesmrtelnost* říká jeden recenzent, že je to nejhezčí román, který kdy četl. Mezi články o *Knize smíchu a zapomnění* byla pouze jedna negativní kritika, další dvě knihy si vysloužily větší pozornost a spolu s ní i větší množství negativních hodnocení. Záporně se vyjadřují recenzenti k přílišnému pesimismu autora, k roztržitosti textu a k nevkusným erotickým scénám.

Počet článků, které o Milanu Kunderovi a jeho románech vyšly v letech 1979 – 1990, postupně stoupá, což znamená, že se věnuje Milanu Kunderovi ve francouzském tisku čím dál tím více pozornosti. V týdeníku *Le Nouvel Observateur* a v deníku *Figaro* se o románech píše soustavně nejvíce. Mezi recenzenty, kteří napsali anotace ke všem třem románům, můžeme jmenovat André Brincourta a Françoise Nourissiera. Nejvíce propracované jsou pak kritické statě Guy Scarpetty. Jazyk recenzentů je metaforický v tom smyslu, že Kundera bývá nazýván například kouzelníkem nebo provazolezcem, romány jsou na základě jejich kompozice přirovnávány k puzzle nebo k fotografickému albu. Dospěli jsme k tomu, že ve

francouzské recepci česky psaných románů Milana Kundery, o nichž píšeme v této diplomové práci, hraje větší roli subjektivní přístup recenzenta k dílu, o němž píše, než orientace tisku, do nějž přispívá.

9. Summary

The thesis deals with French acceptance of and reaction to Czech written novels by Milan Kundera which were published in France between 1979 and 1990. The thesis presents French reception of three books: *The Book of Laughter and Forgetting*, *The Unbearable Lightness of being* and *Immortality*. We are approaching the pieces by applying the receptional and aesthetical theory. The aim is to present that one work can be read in many ways, then we illustrate concretely how the opinions of the reviewers differ, how they comprehend the novels and how they describe them. The thesis is divided into ten parts. There is an introduction, the second part (theoretic base), the third part (short presentation of French press), three big parts named after three novels, whose French reception we are dealing with, a conclusion, a summary in Czech, a summary in English and a bibliography. Each of the three big chapters is also divided into smaller chapters, in which we subdivide the reception of literary context, the reception of genre, characters, themes and composition and also the evaluation of author and his novel. In the conclusion, we resume the development of the image of Milan Kundera and his novel in French reception, we describe the metaphors in the language of reviewers and we submit the analysis of the French press. In the supplement No. 1, the survey of all works which were published in the period from 1979 to 1990 in France is attached, in the supplement No. 2, the survey of French press where the articles about Milan Kundera or about his novels appeared is attached.

While studying the French reception we came to following conclusions. In 1979 most of reviewers rate Milan Kundera among Czech or East European writers. In 1990 the opinions of reviewers that Milan Kundera is a foreigner and immigrant persist, although he received in 1981 French citizenship, on the other hand, he is already rated among French-Czech or French writers.

Concerning the literary context, we can observe some constants that are always evoked in connection with Kundera's novels. It is the influence of the period of the enlightenment on his novels, similar traits with the works of Franz Kafka and the resemblance with the production of Witold Gombrowicz.

We classify these three works as novels, whereas the reception propose a large spectrum of possibilities, how Kundera's works can be classified as for genre. The development proceeds from many different genres and their combinations (novel and memoirs; novel, autobiography and essay) in case of reception of *The Book of Laughter and Forgetting* to the novel which is more closely specified (philosophical novel, sarcastic novel, love novel) in case of reception of two other books. In the reception of each work we discover

the same proposal of genre – the combination of essay and novel. The texts that we are dealing with also exude the effort of critics to think about the definition of novel.

The characters of the novels are in French reception generally only described, the reviewers almost don't make a thorough analysis. We get the most information about the female characters: Tamina, Tereza and Agnes. The reviewers sometimes don't agree which are the main characters in the novels. They don't tell us much about the narrator, they don't explain him theoretically. The other characters are characterized globally.

The themes of all novels are very abundant, we can name among constant themes love and the critique of society. French reception deduces consistently the themes from the titles of the books (themes of *The Book of Laughter and Forgetting* are among other things laughter and memory; themes of *The Unbearable Lightness of being* are human existence and its gravity and facility; themes of *Immortality* is human immortality, no matter if little, big or ridiculous). The difference is that in *Immortality* the author broke away from one of important subject matters of two previous books, from the life in Czechoslovakia under Russian occupation, and for the first time he concentrates on the critique of modern French society. There is an outstanding change in the place where the action takes place. In the case of *The Book of Laughter and Forgetting* and *The Unbearable Lightness of being* the initial city is Prague but in *Immortality* it is already Paris.

The composition of all books is similar, it is considered as original and its evaluation is mostly positive. Some critics underline the fact that the text is composed of several scenic lines as well as of philosophical passages they find in it the positives of the novel, the other critics on the contrary are calling for the gradual composition which is intentionally missing in all the novels.

French reception generally results in favour of the author and his work. The reviewers praise Kundera's talent, his intelligence and style, then they praise also the interesting composition of texts. Globally they find for the novels laudatory names, for example one reviewer says about the novel *Immortality* that it's the finest novel which he ever read. Among the articles about *The Book of Laughter and Forgetting* there was only one negative critique, next two books receive larger attention and together with it also more negative evaluations. The reviewers negatively appreciate author's pessimism, the fractionalism of the text and nasty erotic scenes.

The number of articles about Milan Kundera and his novels, which were published between 1979 and 1990, gradually raises, that means that the French press pays more and more attention to Milan Kundera and his works. The most articles about the novels are

systematically written in the weekly paper *Le Nouvel Observateur* and in the daily paper *Figaro*. Among reviewers who write the annotations to all novels we can mention André Brincourt and François Nourissier. The most sophisticated are the critiques by Guy Scarpetta. The language of the critics is figurative; Milan Kundera is called for example a magician or a ropewalker, his novels are on the basis of their composition compared with a puzzle or with photographic scrapbooks. We have found that for the French reception of the novels, which we dealt with in this thesis, reviewer's subjective attitude to the novel was more important than political tendencies of the press where the article was printed.

10. Bibliografie

Kundera, M.: *Le Livre du rire et de l'oubli*. Paris: Gallimard, 2006.

Kundera, M.: *Nesnesitelná lehkost bytí*. Brno: Atlantis, 2006.

Kundera, M.: *Nesmrtelnost*. Brno: Atlantis, 2000.

Kundera, M.: *Směšné lásky*. Brno: Atlantis, 1991.

Kundera, M.: *L'Art du roman*. Paris: Gallimard, 2006.

Kniha smíchu a zapomnění

20 kritiků: Milan Kundera: Le livre du rire et de l'oubli. *Galerie des arts*, juin 1978, n° 191.

Adler, D.: Oublier l'oubli. *Nouvelle hebdomadaire* 6. 7. 1979.

Anonym: Le livre du rire et de l'oubli. *Le Courrier de la Vente*, fev.1980, n° 107.

Antoine, P.: Milan Kundera: Le livre du rire et de l'oubli ou: Un témoignage sur notre temps.

Le Populaire du centre 27. 10. 1982.

Arnothy, Ch.: Livres pour l'été. *Le Parisien Libéré* 31. 7. 1979.

Ballenegger, J.-P.: De Milan Kundera à Susan Sontag. *Ce temps de lire*, sept. 1979, n° 3.

Barkáí, C.: Le livre du rire et de l'oubli. *Amif*, 1979, tome 27, n° 277.

Batori, M.: Deux dissidents de l'Est. *La Croix* 15./16. 7. 1979.

Berthomeau, P.: Le diable est tchèque. *Sud-ouest Dimanche* 3. 6. 1979.

Brincourt, A.: L'Humour corrosif de Milan Kundera. *Le Figaro* 29. 6. 1979.

Caffier, M.: Il faut rire pour vivre quand on oublie pour tuer. *L'Est républicain* 3. 5. 1979.

De Latour, B.: Le livre du rire et de l'oubli. *Le Journal* 31. 5. 1979.

Dosse, R.: Le livre du rire et de l'oubli. *Maintenant* 7. 5. 1979.

Dulac, Ph: Le livre du rire et de l'oubli. *Culture et œuvres universalisa*, 1980.

Dupuy, G.: La mémoire et la tristesse de Milan Kundera. *Libération* 19. 4. 1979.

Enckell, P.: Le livre du rire et de l'oubli. *Les Nouvelles littéraires* 16. 4. 1979.

F.B.: Le livre du rire et de l'oubli. *Minute* 1. 8. 1979.

Fernandez, D.: Milan Kundera le guetteur. *L'Express* 21. 4. 1979.

Ferran, P.: Quelques romans. *Panorama* 20. 9. 1979.

Fleury, C.: Milan Kundera: peut-on rire et oublier? *Le Républicain lorrain* 6. 5. 1979.

Fouchet, M.-P.: Le livre du rire et de l'oubli. Livres à lire, avril 1979.

Gros, L.-G.: Milan Kundera mainteneur de l'âme tchèque. *Le Provençal* 13. 5. 1979.

Hersant, Y.: Le Livre du rire et de l'oubli. *Critique*, décembre 1982, n° 427.

J. R.: Unir l'impossible au réel. *Le Dauphine Libéré* 17. 8. 1979.

Keller, J.-P.: Ces étrangers qui ont du talent. *Dernières nouvelles d'Alsace* 17. 6. 1979.

Kuffer, J.-L.: Le livre du rire et de l'oubli. *La Liberté* 2. - 4. 6. 1979.

Laigue, A.-L. de: Le livre du rire et de l'oubli. *Ambiance de Paris*, 26. 4. 1980, n° 18.

Lamy, J.-C.: Milan Kundera part à la recherche du pays perdu. *France-soir* 29. 8. 1979.

Lamys, P.: Le livre du rire et de l'oubli. *La Charente libre* 8. 6. 1979.

Latour, B. de: Le livre du rire et de l'oubli. *La vie*, 24 - 30. 5. 1979.

Le Marchand, J.: Prague n'est plus dans Prague. *Le Quotidien du Médecin* 11. - 12. 5. 1979.

Lepape, P.: Une toque qui résiste aux gommes. *Télérama* 19. - 25. 5. 1979.

Les Nouvelles littéraires: Le dernier livre qu'ils ont aimé. 15. 5. 1979.

M. P.: Le livre du rire et de l'oubli. *Rivarol* 25. 10. 1979.

Maire, M.: Etranges étrangers. *Le Chirurzien-dentiste de France*, 5. 7. 1979, n° 27.

Mambrino, J.: Le livre du rire et de l'oubli. *Etudes*, fev. 1980, n° 352/2.

Nourissier, F.: Exil et dérision. *Figaro Magazine* 12. 5. 1979.

Poirson, A.: Dérision et révolution. *Figaro madame*, 10. - 16. sept. 1979, n° 1774.

Pons, A.: Voyage au bout de l'oubli. *Le Point*, 23. 4. 1979, n° 344.

Prévost, C.: C'est un dur métier que l'exil. *L'Humanité* 10. 7. 1979.

Rabaté, Jean-Michel: Le Sourire de somnambule. De Broch à Kundera. *Critique*, juin/juillet 1983, n° 433-434.

Roy, C.: Attention: chef-d'œuvre! *Le Nouvel observateur*, 7. 5. 1979.

Schavey, P.: Le Livre du rire et de l'oubli. *The Lion*, sept. 1980, n° 295.

Vigneaux, J.: A la recherche des chevaliers perdus. *Pourquoi pas?* 13. 9. 1979.

Vuillomenei, M.: Le Livre du rire et de l'oubli. *L'Est vaudois* 25. 8. 1979.

Wagener, F.: Kundera à l'heure de la lucidité. *Le Monde des livres* 27. 4. 1979.

Nesnesitelná lehkost bytí

Amette, J.-P.: Kundera: une lumière sur notre siècle. *Le Point*, janvier 1984, 23, n° 592.

Avezou, J.: Insoutenable légèreté de l'être. *Les Nouvelles d'Orléans* 26. 4. 1984.

Beaugard, C. de.: Kundera rêve sa Bohême. *Spectacle du monde*, juin 1984.

Bona, D.: Milan Kundera: la valse des concepts. *Le Quotidien de Paris des livres* 14. 2. 1984.

Brincourt, A.: Kundera: le refus d'être «occupé». *Figaro* 10. 2. 1984.

Contrucci, J.: L'étonnant roman de Milan Kundera. *Le Provençal* 4. 3. 1984.

Coppermann, A.: L'Insoutenable légèreté de l'être. *Les Echos* 24. 1. 1984.

- David, J.: Milan Kundera: le beau courage d'être léger. *V.S.D.* 9. 2. 1984.
- Debray, C.: Milan Kundera: l'irrécupérable. *Kanal Magazine*, été 1984, n° 4.
- Delbourg, P.: Le printemps de drague. *Les Nouvelles* 2. - 8. 2. 1984.
- Descamps, P.: L'Insoutenable légèreté de l'être. *La Gazette de la Région du Nord* 22. - 23. 2. 1984.
- Dumas, A.: Qu'est-ce qui doit être? *Reforme* 30. 6. 1984.
- F.: Kafka, Orwell et Kundera. *Le Républicain Lorrain Est* 26. 1. 1984.
- Fabreguettes, M.: Milan Kundera. *Et puis...*, janvier 1985.
- Fernandez, D.: Le Monde selon Kundera. *L'Express* 13. - 19. 1. 1984.
- Gazier, M.: Milan Kundera. Deux tiers à Prague un tiers en France. *Télérama*, 18. 1. 1984, n° 1775.
- Glayman, C.: L'amour est enfant de Bohême. *L'Unité – Paris*, 27. 6. 1984, n° 543.
- Goustine, L.: Salut Kundera! *Royaliste*, 1984, n° 401.
- Gueneron, H.: Kundera: Les joies du corps et les détresses de l'âme. *Paris Normandie* 2. 3. 1984.
- Han, J. P.: Milan Kundera: L'Insoutenable légèreté de l'être. *Europe*, janvier/février 1985, n° 669-670.
- J. M. de Montremy: La Fragilité Kundera. *La Croix* 4. 2. 1984.
- Jannoud, C.: Grandeur de Gombrowicz. *Sud-Ouest* 26. 2. 1984.
- Kovacs, L.: L'Insoutenable légèreté de l'être. *La Nouvelle Revue française*, 1. 5. 1984, n° 376.
- Lamys, P.: Les mots venus d'ailleurs. *La Charente libre* 24. 2. 1984.
LIRE, fev. 1984, n° 101.
- Montalbetti, J.: L'Homme de plume. *Magazine littéraire*, fev. 1984, n° 204.
- Nadeau, M.: Milan Kundera l'homme qui interroge. *Le livre de la quinzaine*, 1. 2. 1984, n° 410.
- Neuhoff, E.: A la page. *20 ans*, avril 1984.
- Noël, G.: L'insoutenable légèreté de l'être de Milan Kundera. *La Liberté de l'est* 14. 1. 1985.
- Pauvert, J. J.: La paquet-cadeau de Milan Kundera. *Magazine hebdo Paris* 17. 2. 1984.
- Poirot-Delpech, B.: L'insoutenable légèreté de l'être. *Le monde des livres*, 27. 1. 1984, n° 13.
- Rivais, Y.: L'insoutenable légèreté de l'être. *Les Cahiers de la peinture*, avril 1984.
- Roussel, E.: Kundera la petite musique. *France catholique ecclesia*, 9. 3. 1984, n° 1943.
- Roy, C.: Kundera: le sacre de l'écrivain. *Lettres arts spectacles* 20. 1. 1984.
- Samuel, A.: *Le Journal de la paix*, septembre, octobre 1987, n° 353.

- Scarpetta, G.: Milan Kundera. *Art press*, fev. 1984, n° 78.
- V.-M. F.: *La Depeche du midi* (Magazine), 1. 4. 1984.
- Vernon, M.: L'Insoutenable légende (sic!) de l'être. *Matin république* 14. 2. 1984.
- Visme, A. de: Milan Kundera: L'insoutenable légèreté de l'être. *Bulletin du centre protestant d'études et de documentation*, décembre 1984.
- Xenakis, F.: Kundera au creux de l'humain. *Le Matin de Paris* 24. 1. 1984.

Nesmrtelnost

- Ascot, R.: Le funambule. *L'Arche*, mars 1990.
- Billard, Th.: Milan Kundera. L'Immortalité. *Femme*, mars 1990.
- Blot, J.: Le Roman. *La Nouvelle Revue Française*, juin 1990.
- Bonnier, H.: L'Immortalité. *Le Meridional* 21. 1. 1990.
- Braudeau, M.: La Pluie d'été. L'Immortalité. *Le Monde* 12. 1. 1990.
- Brincourt, A.: Le retour de Milan Kundera. *Le Figaro* 15. 1. 1990.
- Brison, D.: L'absolue liberté du romancier. *Dernières nouvelles d'Alsace* 20. 1. 1990.
- Burguet, A.: L'Immortalité. *LU*, fev. 1990.
- Canavaggio, P.: Deux (vrais?) roman. *Panorama du médecin* 23. 2. 1990.
- Clavel, A.: L'Insoutenable légèreté, opus 2. *L'événement* 11. 1. 1990.
- David, J.: Kundera L'Immortalité. *V.S.D.* 8. 2. 1990.
- Delbourg, P.: Le printemps de drague. *Les Nouvelles* 2. - 8. 2. 1984.
- Dervillé, A.: Milan Kundera: voyage à travers l'essentiel. *La Vie* 11. 1. 1990.
- Descamps, P.: Le coin du lecteur. *Feuille de valenciennes* 3. 2. 1990.
- Deschodt, E.: Le censeur Kundera. *Valeurs actuelles* 12. 2. 1990.
- Dumas, A.: Kundera réaliste et énigmatique. *Reforme* 2. 6. 1990.
- Eco-Kundera, doublé gagnant. *Libération* 24. 7. 1990.
- Favarger, A.: Milan Kundera et ses fragments d'éternité. *La liberté dimanche* 27. 1. 1990.
- Fleury, C.: Survivre à l'Occident. *Le Republicain lorrain*. 26. 1. 1990.
- Freneuil, M.: L'insoutenable légèreté des lettres. *Le Quotidien du médecin* 6. 2. 1990.
- Garcin, J.: Duras et Kundera casant la baraque. *Le Provençal* 11. 2. 1990.
- Gaudemar, A. de: Le septième rêve de Kundera. *Libération* 11. 1. 1990.
- Gazier, M.: Le dernier Kundera des arrêts sur l'image de la pensée. *Pages et livres*, fev. 1990.
- Goury, G.-H.: L'Immortalité. *Biba*, mars 1990.
- Goustine, L. de .: Leçon de style. *Royaliste* 14. 5. 1990.

- Guérin, Th.: Milan Kundera: L'Immortalité. *La République du centre* 23. 1. 1990.
- Han, F.: Milan Kundera: L'Immortalité. *Europe*, avril 1990.
- Heme, F.: Et Kundera créa la femme. *L'Evenement du France soir* 8. 2. 1990.
- Houssin, M.: L'Art du désordre. *L'Humanité dimanche* 9. 2. 1990.
- Ignace, G.: L'immortalité de Milan Kundera. *L'opticien lunetier*, mars 1990.
- J. R.: Kundera Milan: Immortalité. *Lectures*, mars/avril 1990.
- Jongen, F.: L'insupportable vanité des lettres. *Journal des proces* 6. 4. 1990.
- Landreau, P.: L'Immortalité. *VAR matin* 9. 2. 1990.
- Leboucher, M.: L'Air du temps et l'immortalité. *Panorama*, mars 1990.
- Marie, M.: L'Immortalité. *Chirurgien dentiste* 22. 3. 1990.
- Martel, F.: Le Roman du rire et de l'immortalité. *La Marseillaise* 4. 3. 1990. s. 21.
- Martin, D.: Kundera : propos d'un mortel. *La Montagne* 28. 1. 1990.
- Maurice, J.-C.: Chef-d'œuvre pour Kundera. *Le Journal du dimanche* 14. 1. 1990.
- Maury, P.: Kundera for ever. *Intermédiaire* 22. 1. 1990.
- Mergeal, J.: L'immortalité par Milan Kundera. *Vers l'avenir* 23. 4. 1990.
- Neuhoff, E.: L'immortalité. *Jours de France Madame* 22. 1. 1990.
- Nourissier, F.: Kundera entre deux mondes. *Le Figaro magazine* 20. 1. 1990.
- P. V.: L'immortalité. *Eaux vives*, sept. 1990.
- Pilet, J.: Dérisoire immortalité. *L'Hebdo* 1. 2. 1990.
- Poizot, C.: Kundera. Le roman rien que le roman. *Politis* 1. 2. 1990.
- Prévost, C.: Indispensable comme le pain. *L'Humanité* 31. 1. 1990.
- Raingear, M.: Vent d'Est. *Chronique*, 1990, n° 403.
- Rastello, S.: L'Immortalité. *Le Quotidien de la côte* 29. 4. 1990.
- Rinaldi, A.: Kundera, mort pour la gloire. *L'Express* 12. 1. 1990.
- Rose M. de: L'immortalité. *L'Eventail*, avril 1990.
- Rudin, J.-P.: L'Immortalité. *Nice matin* 11. 2. 1990.
- Saint-Vincent, B. de: Kundera: tout est ailleurs. *Le Quotidien de Paris* 31. 1. 1990.
- Sallenave, D.: La belle histoire du roman. *Le Monde* 12. 1. 1990.
- Scarpetta, G.: Milan Kundera un roman désenchanté. *Art press*, fev 1990.
- Schneider-Berthelie, M.: Immortalité de Kundera. *Ancrages*, juin 1990, n° 2.
- Signol, Ch.: Les romans de mars. *Populaire du centre* 7. 3. 1990.
- Sollers, Ph.: Le diable mène la danse. *Le Nouvel Observateur*, 11. 1. 1990.
- Thomas, Ch.: La route et le chemin. *Critique*, mai 1990.
- Thomas, M.: Milan Kundera L'Immortalité. *Couple et famille*, avril-mai-juin 1990, n° 81.

Veilletet, P.: Kundera marque le pas. *Sud ouest dimanche* 18. 2. 1990.

Sekundární literatura

Draper, M.-E.: *Libertinage et donjuanisme chez Kundera*. Paris: Balzac éd., 2002.

Chauveau, A., Tétart, Ph.: *Introduction à l'histoire des médias en France de 1881 à nos jours*. Paris: Armand Colin, 1999.

Iser, W.: *Apelová struktura textů*. In *Čtenář jako výzva*. Brno: Host, 2001.

Jamet, F.: *La Presse périodique en France*. Paris: Armand Colin, 1983.

Jauss, H. R.: *Dějiny literatury jako výzva literární vědě*. In *Čtenář jako výzva*. Brno: Host, 2001.

Kadiu, S.: *George Orwell, Milan Kundera : individu, littérature et révolution*. Paris: L'Harmattan, 2007.

Le Grand, E.: *Kundera ou la Mémoire du désir*. Paris: L'Harmattan, 1995.

Maixent, J.: *Le XVIIIe siècle de Milan Kundera ou Diderot investi par le roman contemporain*. Paris: Presses universitaires de France, 1998.

Rabaté, J.-M.: *Beauté amère*. Seyssel: Champ Vallon, 1986.

Ricard, F.: *Des fleuves et d'un chien*. In *La Littérature contre elle-même*. Montréal: Boréal, 1985.

Ricard, F.: *L'Idylle et l'idylle*. In *L'Insoutenable légèreté de l'être*. Paris: Folio, 1993.

Ricard, F.: *Le dernier après-midi d'Agnès*. Paris: Gallimard, 2003.

Ricard, F.: *Le point de vue de Satan*. In *La Littérature contre elle-même*. Montréal: Boréal, 1985.

Ricard, F.: *Mortalité d'Agnès*. In *L'Immortalité*. Paris: Folio, 1993.

Stierle, K.: *Co je recepce u fikcionálních textů*. In *Čtenář jako výzva*. Brno: Host, 2001.

Vlašín, J. a kol.: *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977.

Příloha č. 1

Díla Milana Kundery vydaná ve Francii v letech 1979 – 1990⁴³⁶:

Romány:

Le livre du rire et de l'oubli (Kniha smíchu a zapomnění), překlad François Kérel

a) r. 1979 – coll. «Du monde entier»

b) r. 1985 – nové vydání zrevidováno autorem, coll. «Du monde entier»

La Plaisanterie (Žert), překlad Marcel Aymonin

r. 1980 – překlad revidován Claudem Courtoisem a autorem, coll. «Du monde entier»

L'Insoutenable légèreté de l'être (Nesnesitelná lehkost bytí), překlad François Kérel

a) r. 1984 – coll. «Du monde entier»

b) r. 1989 - nové vydání zrevidováno autorem, coll. «Du monde entier»

La Valse aux adieux (Valčík na rozloučenou), překlad François Kérel

r. 1986 - nové vydání zrevidováno autorem, coll. «Du monde entier»

La vie est ailleurs (Život je jinde), překlad François Kérel

r. 1987 - nové vydání zrevidováno autorem, coll. «Du monde entier»

L'Immortalité (Nesmrtelnost), překlad Éva Bloch

r. 1990 – coll. «Du monde entier»

Povídky:

Risibles Amours (Směšné lásky), překlad François Kérel

r. 1986 – nové vydání zrevidováno autorem, coll. «Du monde entier»

Eseje:

r. 1986 – *L'Art du roman* (Milan Kundera napsal ve francouzštině)

⁴³⁶ Všechny knihy Milana Kundery byly vydány ve Francii v nakladatelství Gallimard. Přehled čerpáme z knihy: Ricard, F.: *Le dernier après-midi d'Agnès*. Paris : Gallimard, 2003, s. 201-203.

Příloha č. 2

Přehled francouzského tisku, v němž byly uveřejněny články o Milanu Kunderovi a o prvních vydáních jeho tří románů v letech 1979, 1984 a 1990.

Kniha smíchu a zapomnění (1979):

1) Denní tisk

1) a) Celorepublikový denní tisk

France soir

L'Humanité / / / /

La Croix

Le Figaro / / /

Le Matin de Paris

Le Monde /

Le Parisien

Le Quotidien du médecin

Le Quotidien du peuple

Les Échos

Libération / /

La Vie / /

Le Généraliste

Le Chirurgien dentiste

Le Monde des livres

Le Nouvel Observateur / / /

Le Point

Minute

Panorama du médecin

Rivarol

Télérama / /

Valeurs actuelles / /

Vendredi-samedi-dimanche (VSD)

1) b) Regionální denní tisk

Dernières nouvelles d'Alsace

L'Est républicain

L'Est Vaudois

L'Yonne Républicaine

La Charente libre

La Manche libre (Ouest)

La République du centre

Le Courrier Picard

Le Dauphiné libéré (Alpes-est)

Le Journal / /

Le Méridional

Le Provençal

Le Républicain Lorrain

Libération - Champagne

Sud-ouest

3) Časopisy (čtrnáctideníky, měsíčníky atd.)

Armor Magazine - Bretagne

Commentaire

Écrits de Paris

Esprit

Galerie des arts

Lui

Marie-France

Panorama / /

4) Literární časopisy

La Nouvelle Revue française

La Quinzaine littéraire

Le Bulletin du livre

Les Nouvelles littéraires

Lire

Livres de France

Magazine littéraire

2) Časopisy (týdeníky)

Actualités Sociales hebdomadaires

Figaro Magazine

L'Express

La Croix Weekend

La France nouvelle

5) Frankofonní tisk

La Brèche (švýcarský měsíčník)

Tribune de Genève (švýcarský deník)

Nesnesitelná lehkost bytí (1984):

1) Denní tisk

1) a) Celorepublikový denní tisk

France-Soir

L'Aurore

L'Humanité //

La Croix

Le Figaro ////

Le Matin de Paris

Le Quotidien de Paris //

Le Quotidien du médecin

Les Echos

Libération ////

Le Point

Magazine-Hebdo

Panorama du médecin

Paris-Match

Reforme

Télé 7 jours

Télérama

Tribune médicale

TV magazine

Valeurs actuelles

Vendredi-samedi-dimanche (VSD)

1) b) Regionální denní tisk

L'Est républicain

La dépeche du midi

La France, la nouvelle république

La Gazette de la région du Nord

La Charente libre

La Manche libre

Le Courrier Picard

Le Meridional – Marseille

Le Provençal //

Le Républicain lorrain

Les dernières nouvelles d'Alsace

Les Nouvelles d'Orléans

Paris Normandie

Sud-Ouest //

VAR/Matin République //

3) Časopisy (čtrnáctideníky, měsíčníky atd.)

20 ans

Art press

Bulletin d'information (ministère de la défense)

Bulletin du centre protestant

CFDT Magazine

International Art Bulletin

Kanal Magazine

Les Cahiers de la Peinture

Les Échos des spectacles

Marie-France

Mineurs de France

Panorama //

Réfugiés

Royaliste //

Spectacle du monde

The Lion en français

2) Časopisy (týdeníky)

Figaro magazine

France catholique – Ecclesia

L'Education hebdo

L'Express

L'Unité

La Presse d'armor

Le Canard enchaîné

Le Généraliste

Le Chirurgien-dentiste

Le Monde des livres

Le Nouvel observateur ////

4) Literární časopisy

Bulletin critique du livre français

L'Infini

La Nouvelle Revue française //

La Quinzaine littéraire

Lire

Magazine littéraire

5) Frankofonní časopisy

Chatelaine (kanadský časopis pro ženy)

Le Soir (belgický deník)

Nesmrtelnost (1990):

1) Denní tisk

1) a) Celorepublikový denní tisk

France Soir //
Journal des procès
L'Humanité
Libération //
L'Idiot International
La Croix
Le Figaro ///
Le Monde // // // // //
Le Quotidien de Paris
Le Quotidien du médecin
Les Echos //

Le Point // // // //
Livres hebdo
Panorama du médecin
Politis
Reforme
Télé 7 jours
Telepro
Télérama // // //
Valeurs actuelles
Vendredi
VSD //

1) b) Regionální denní tisk

Depêche du Midi
Dernières nouvelles d'Alsace
Feuille de Valenciennes
Intermédiaire
Journal du Haut-Lac et Feuille d'Avis de Monthey
L'Alsace
L'écho du centre //
L'Est éclair
La Charente libre //
La Marseillaise
La Montagne //
La République du centre
Le Meridional
Le Parisien // // //
Le Provençal
Le Quotidien de la Côte
Le Républicain lorrain
Liberté de l'Est //
Lyon Figaro
Maine libre
Midi libre
Nice matin
Nord matin
Nord Matin
Nouvelle République du centre ouest
Ouest France
Populaire du centre //
Sudouest dimanche
VAR matin
Voix du Nord

3) Časopisy (čtrnáctideníky, měsíčníky atd.)

Actuel
Ancrages
Art press
Biba
Bulletin de l'amicale de prévoyance
CFDT Magazine
Couple et famille
Eaux vives
Europe
Famille Magazine
Femme
Globe
Globe //
Chronique
L'Arche
L'Opticien Lunetier
L'Opto
La Cité //
La critique parisienne
La Vie
Le Journal du carrefour
Le Monde diplomatique
Les Nouvelles clés
Livres de France
Panorama
Parcours Air Inter
Revue des deux mondes
Royaliste

2) Časopisy (týdeníky)

Gai pied
Jours de France Madame
L'Evenement du jeudi // // //
L'Express // // // // // //
L'Hebdo
L'Humanité dimanche

4) Literární časopisy

Bulletin des lettres
Critique
Culture et bibliothèques pour tous
La Quinzaine littéraire //
Lecture
Lire //
Livres de France //
Lu //
Magazine littéraire

La Liberté dimanche	Notes bibliographiques
Le Canard enchaîné	Nouvelle Revue Française
Le Figaro magazine	Pages et livres //
Le Chirurgien-dentiste	
Le Journal du dimanche	<u>5) Frankofonní tisk</u>
Le monde des livres	L'Éventail (belgický měsíčník)
Le Nouvel Observateur /////	Le Vif l'Express (belgický týdeník)
Le Pèlerin	Vers l'avenir (belgický deník)